

A ROMÁNIAI MEZŐGAZDASÁGI BIRTOKELOSZLÁS

Irta: ROMAN CRESIN

A *Sociologie Românească* legújabbban megjelent terjedelmes **faluszám**a a **Gusti** professzor vezetése alatt álló romanológiai iskola egész sereg előmunkálatot feltételező s a romániai falukutatás számára alapvető fontosságú, részben elemző, részben összefoglaló dolgozatát közli. A nélkülözhetetlen átvilágításokat és adatokat tartalmazó dolgozatok közül korántsem csak az itt következő dolgozatra kívánjuk a figyelmet felhívni. A faluszám teljes egészében a jelenkori román társadalomtudományi kutatás eseménye.

Bár Románia lakosságának legnagyobb része mezőgazdálkodást űz, a földtulajdon eloszlása, a nagy-, közép- és kis-gazdák, általában a földmiveléssel foglalkozó lakosok száma, mégis csak megközelítőleg állapítható meg.

A kutató, ha meg akarja ismerni a romániai földtulajdon összetevődését vagy a földbirtokok nagysága szerint a földmivelők eloszlását, adatok hiánya vagy jelentékeny hézagok következtében súlyos akadályokba ütközik. Holott a román mezőgazdálkodás helyzetének pontos ismerete nemcsak a román társadalom, illetve az ország gazdasági alapját tevő és növekvő fontosságú termelési ágának tanulmányozása miatt szükséges, hanem abból a szempontból is, melynek különleges a jelentősége Romániában: a földreform — a földművelés felszabeditását megvalósító nagyméretű társadalmi mű — eredményeinek követelése szempontjából is.

Romániában rendszeres földbirtokösszeírás nem volt sem az Egyesülés előtt, sem azután. Ha csak nem tekintjük annak az 1930-ban történt kísérletet, amelynek csupán az itt közölt táblázatot köszönhetjük. A földműves lakosság összetételének megismerése céljából így a legkülönbözőbb forrásokhoz kell fordulnunk, melyek, egy-egy különálló helyzetet tárva fel, a minket érdeklő kérdést csak közvetve érintik.

Igy tehát, ha a mezőgazdasági művelés alatt álló területek eloszlását próbáljuk megállapítani kiterjedésük szerint, a következő források állanak a rendelkezésünkre: 1. az agrárreform eredménye; — 2. az egyenes adók statisztikája; — 3. az 1930. évi mezőgazdasági összeírás táblázata, a termelési területek terjedelmére vonatkozó ideiglenes adatokkal; 4. a parasztgazdaságok háziállatainak megoszlására vonatkozó anket és 5. az 1930. évi népszámlálásnak a lakosság foglalkozására vonatkozó adatai.

1. A földreform alkalmával (1934 január 1-i helyzet) összesen 22.523 birtokot sajátítottak ki 6.126.000 ha. terjedelemben. A kisajátított területből 1.479.000 igényjogosult 3.404.000 ha. szántóföldet és 65.000 ha. házhelyet kapott a falvak határában. A kisajátított területek maradványából (2.657.000 ha.) 1.117.000 ha.-t a falvak közt osztottak szét községi legelőnek, a többi, mint állami tartalék, erdő, stb. maradt fenn.

A földreform előtt az agrárterületek eloszlása a birtokok jellege szerint a következő volt:¹

A. TABLAZAT

A művelt területek nagysága	Összkiterjedésük ha.-ban	%-ban
10 ha. alatt	8.731.000	43.4
10—100 ha. ²	3.295.000	16.3
100 ha. fölött	8.109.000	40.3
Összesen	20.135.000 ha	100%

A földreform után a 10 ha.-ron aluli magántulajdonú kisbirtokok összeterülete 3.469.000 ha.-ral növekedett (szántóföldek és házhe-lyek), a magántulajdonú nagybirtokok területe viszont 6.126.000 ha.-ral csökkent. A középbirtokoké — elméletben — változatlan maradt, mert a kisajátítások alkalmával maximum 7 ha.-ig lehetett kiegészíteni.

A földreform után így a mezőgazdasági területek megoszlása bir-tokjelleg szerint a következőképpen alakult:

B. TABLAZAT

A művelt területek nagysága	Összkiterjedésük ha.-ban	%-ban
10 ha. alatt	12.200.000	69.8
10—100 ha.	3.295.000	18.8
100 ha. fölött	1.983.000	11.4
Összesen	17.478.000 ha	100%

Nem szabad azonban elfelednünk, hogy sem a A., sem a B., táblá-zat (ez utóbbi teljesen elméletileg konstruált, az előbbi alapján) nem tünteti fel az agrártulajdon reális helyzetét, miután nem rendszeres mezőgazdasági összeírásra támaszkodik, hanem a földreform végrehaj-tása céljából összeállított táblázatokból szerkesztődött, aminek az alap-ja viszont az adójegyzékek.

Az ilyen ieltárokba természetesen könnyen csúszhattak be becslési hibák, különösen, ha tekintetbe vesszük azt a körülményt, hogy a ki-sajátítások idején a földmivesek siettek földjeiket hozzátartozóik nevé-re iratni, kiházasítani gyermekeiket, stb.: a kisbirtokosok azért, hogy rákerüljenek az igényjogosultak listájára, a nagybirtokosok pedig, hogy a kisajátítást elkerüljék. Ezáltal a kisajátításra kerülő birtokegységek száma mesterkéltén szaporodott, viszont minden egyes birtokcsoport át-lagos kitermelése automatikusan csökkent. *Feltételezhető tehát, hogy a valóságban a kis- és közép-birtokos csoportok helyzete kevésbé kedvező, mint amilyennek az A. és B. táblázat feltünteti.*

2. Az 1928-29. évi kincstári összeíráson alapuló egyenes-adók statisztikája módot ad a gazdák birtokainak kiterjedése szerint való osztá-lyozásra. Ez a statisztika azonban az adókönyv szempontjából van össze-állítva és nem a mezőgazdasági kitermelés szempontjából, ami minket e társadalomtudományi elemzésben érdekel. Tudott dolog ugyanis, hogy az adókönyvek számadata nem azonos a kitermelések számával, mert ha valamely kitermelés több személy (férj, feleség, stb.) tulajdonát képező vagy több község határában fekvő részekből áll, úgy a kincstári kimutatásban ez a kitermelés több birtok alakjában szerepel, ami a va-lóság szociológiai ábrázolását eltorzítja.

C. TÁBLÁZAT.

Az 1928—29. évi egyenesadók statisztikája

Kategóriák	Az adófizetők száma ezrekben	%	A művelhető területek ezer ha-ban	%
5 ha. alatt	3.408	84.80	6.654	47,1
5—10 ha.	456	11.34	3.001	21,3
10—50 ha.	140	3.49	2.286	16,2
50—250 ha.	13	0.32	1.308	9,3
250 ha.-on felül	1,8	0.05	861	6,1
Összesen	4.019	100	14.110	100

Kategóriák	Az adófizetők száma ezrekben	A területek ezer h-ban
Szántók és legelők	1.709	4.996
Veteményesek	509	174
Gyümölcsösök	263	158
Szőlők	459	249
Erdők	120	1.444
Egyéb mg.-i területek	35	269
Összesen	3.095	7.270

Ezek szerint 7.114.000 birtok létezik 21.380.000 ha. kiterjedéssel. Nyilvánvaló, hogy az adókönyvben a birtokosok jórésze többször is szerepel, mert vagy különféle kategóriájú, vagy ha ugyanabba a kategóriába is tartozó, de több község határában fekvő földje van.

A művelhető területek birtok-kategóriák szerinti eloszlásában a kisbirtok (10 ha. alatt) 68.4%-ot tesz ki, ami megközelíti a B. táblázat arányait, mely szintén a kincstári adókönyvek kimutatásaiból készült.

Hogy ez az arányszám nem tárhatja fel a való helyzetet, azt a következő megfontolás bizonyítja: a mezőgazdasági kitermelések száma sokkal alacsonyabb, mint 4 millió, amennyit a C. táblázat egyedül a mezőgazdasági területeknél feltüntet, jóllehet a valóságban hiányoznak azok a mezőgazdák, akiknek kizárólag kertje, szőlője vagy legelője van s az adókönyvek szerinti mezőgazdasági „birtokosok“ számát szaporítják.

Feltételezhető, hogy a mezőgazdasági kitermelések száma 3 millió körül jár, mert a termelő lakosságnak a foglalkozásbeli helyzete szerinti elosztása falusi környezetben 3.068.000 munkaadó-tulajdonost mutat ki, akiknek nagyrésze természetesen földmívelést üz. Ebből a számból le kell vonnunk a falvakon lakó, de más foglalkozási ágakhoz kötött munkaadó-tulajdonosokat, viszont hozzá kell adnunk a városokban lakó gazdákat. A két szám valószínűleg kölcsönösen kiegyenlíti egymást.

Másrészt a falusi házastársak száma (ahol ugy a férj, mint a feleség életben van) sem haladja meg a 3 millió házaspárt.

Nyilvánvaló tehát, hogy a C. táblázatot, mely az egyenes-adók statisztikája alapján készült, nem lehet felhasználni a mezőgazdasági kitermelések kategóriák szerinti megoszlásának ábrázolására a megművelt terület után. Következésképp az abban a táblázatban több, mint 7 millióra becsült parcellákat alig valami 3 millió kitermelésre kell elosztani, ami teljesen megváltoztatja a kategóriák szerinti mezőgazdasági birtokok megoszlását a C. táblázatban feltüntetett megművelt terület után, mert összeegyeztetve a kis parcellákat (átlag két parcella jut egy birtokosra) a 10 ha.-on aluli kisgazdák száma csökken úgy is, mint abszolút szám, úgy is mint az egész egyik hányada, míg a felsőbb kategóriákba

tartozó gazdacsoportok száma emelkedik (számszerint és arányosan is).

3. A mezőgazdasági birtokok kiterjedés szerinti harmadik elosztása az 1929-30. évben lefolytatott mezőgazdasági összeírás adatainak összpontosításából áll elő. Az összeírást a Nemzetközi Földművelésügyi Intézet kezdeményezésére indították meg, de a kísérlet nem sikerült teljesen. Az egész összeírás eredménye csupán a mezőgazdasági kitermelések kiterjedés után való megoszlására vonatkozó ankétra szorult. A többi kérdéseket illetően csupán két megye helyzetét dolgozták fel.

Ez az ankét a *mezőgazdasági kitermelések megoszlásáról* próbált értesüléseket szerezni (tehát nem a birtokokéra vagy az adóajstromokéra) s ezt a célt úgy látszik el is érte, mert a kitermelések számát összesen 3.280.000 egységben állapítja meg, ami megközelíti az általános népszámlálás adatainak feldolgozásából nyert eredményt.

A kitermelések terjedeleme szerinti megoszlása ugyis, mint az egyes kategóriákbeli kitermelések száma s úgy is, mint az egyes kategóriák szerinti bevetett (művelhető) egész területek, érezhetően különbözik a hasonló felosztásoktól, amilyeneket a *B.* és *C.* táblázatban láttunk.

Igy pl. a mezőgazdasági összeírás adatai szerint a 10 ha.-on aluli birtokok aránya 92%, a bevetett területek 60%-ával a birtokokban, míg az egyenes-adók statisztikája (első rész *C.* táblázat) szerint a kisgazdák az összirtokok 96.15%-át teszik s a művelhető területek 68.4%-át birják. Az (agrárreform féle) *C.* táblázat szerint a 10 ha.-on aluli kitermelések összterjedelme az összes (nemcsak szántható) földművelési területek 69.8%-a. A mezőgazdasági összeírás megállapítása szerint a kisgazdák kezén az összes ilyen kategóriájú területek 48%-a van csupán.

1935-ben a Földművelésügyi Minisztérium ankétot kezdett a háziállatok parasztgazdaságok közötti megoszlását illetően. Az ankét eredménye a gazdaságok kiterjedés szerinti megoszlásának ellenőrzését is lehetővé tette, (szem előtt tartva a háziállatok számának és fajtájának megállapításán kívül a parasztkitermelés terjedelmét is), valamint az 5 ha.-on aluli termelő csoport (az összkitermelések csaknem 3/4 része) felosztását három alcsoportra, és pedig: 1 ha.-nál kisebb; 1-3 ha. és 3-5 ha.

Ha a mezőgazdasági összeírás által kategorizált mezőgazdasági kitermelések első csoportját (5 ha.-nál kisebb) a három alcsoportba elosztjuk, úgy a *D.* táblázat képét nyerjük a kitermelések számát, valamint az egész megművelt és bevetett terület kiterjedését illetően.

A *D.* táblázatból elsősorban kiderül, hogy a nagy- és közép-birtokok úgy számuk, mint megművelt földjeik terjedelme révén a román földművelésben igen jelentékeny arányt képviselnek, sokkal nagyobbat, mint aminő a földreform céljaira összeállított táblázatokból (*A.* és *B.*) vagy az egyenes-adók statisztikájából kitűnt.

E táblázatból az is kiderül, hogy a nagybirtokok kezén főleg a nem mezőgazdasági területek (erdők, stb.) vannak. A kisgazdák esetében a bevetett földek aránya a birtok területek összegének 85%-a, míg a nagybirtokoknál ez az arány fokozatosan majdnem 28%-ra esik.

A legfontosabb birtokos csoportot — számbelileg, — az 1-3 ha.-os földművesek teszik, ami majdnem 1/3-a az összirtokoknak. Az 1 ha.-nál kisebb birtokú földművelők számbelileg szintén jelentős csoportot alkotnak, a megművelhető területeknek azonban csak 2.1%-át birják. A kisbirtokosok csoportja, akiknek főkereseti forrásuk a földművelés, va-

gyis, akiknek 3-10 ha. földjük van (mert a 3 ha.-nál kevesebb földdel bíró parasztok pénzjövendelmük nagy részét gazdaságon kívüli más munkával kénytelenek megkeresni) a birtokosok 39.9%-a. Az ő kezükben van az ország művelhető földjének 43.5%-a, tehát majdnem a fele. A középgazdák (10 és 100 ha. között) az ország összes megművelhető területének 25.4%-át birtokolják, a nagybirtokosok pedig (100-ha.-on felül) a 14.6%-át.

D. TÁBLÁZAT

A mezőgazdasági területek megoszlása a kitermelések nagysága szerinti kategóriákban (1930)*

Kategóriák	A kitermelések		Teljes terület		Bevetett terület	
	száma	%	ha	%	ha	%
5 ha.-nál kisebb amiből ¹	2.460.000	74,9	5.535.000	28,0	4.600.000	35,8
1 ha.-nál kisebb	610.000	18,6	320.000	1,6	275.000	2,1
1—3 ha.	1.100.000	33,5	2.200.000	11,1	1.850.000	14,4
3—5 ha.	750.000	22,8	3.015.000	15,3	2.475.000	19,3
5—10 ha.	560.000	17,1	3.955.000	20,0	3.110.000	24,2
10—20 ha.	180.000	5,5	2.360.000	12,0	1.715.000	13,3
20—50 ha.	55.000	1,7	1.535.000	7,8	1.015.000	7,9
50—100 ha.	12.800	0,4	895.000	4,5	540.000	4,2
100—500 ha.	9.500	0,3	2.095.000	10,6	920.000	7,2
500-nál több ha.	2.700	0,1	3.375.000	17,1	950.000	7,4
Összesen	3.280.000	100,0	19.750.000	100,0	12.850.000	100,0

4. Az előbb közölt három helyzetképből — az agrárreform, az egyenesadók és a mezőgazdasági helyzetösszeírás képeiből — nagyon különböző képek alakulnak.

El kell ismernünk, hogy mindegyik értékelés bizonyos mértékig téves. Az agrárreform nyomán készült statisztika kétségtelenül téves, mert a gazdák, több-kevesebb joggal, feldarabolták földjeiket; az egyenesadók statisztikája szintén nem a való képet tünteti fel, mert a mezőgazdasági birtokok adókönyvek szerint darabolódnak el; végül a mezőgazdasági összeírás statisztikája, miután nem eléggé rendszeres kutatáson alapul — sem nyújthat teljesen biztos adatokat, bár ezeket részint igazolták a háziállatok parasztgazdaságok szerinti összeírására vonatkozó ankét megállapításai.

A földkisajátítás után — a B. táblázat állításai szerint — a nagy- és közép-birtokosok minden földkategóriából csak 5.278.000 ha.-t birtokolnának, noha az egyenesadók statisztikája szerint csupán megművelhető területük legkevesebb 4.455.000 ha. A 10 ha.-nál több földet birtokló gazdák kezén minden más kategóriájú területből 823.000 ha. maradna, mikor egyedül a magánkezekben levő erdők majdnem 2 millió ha. s ezek legnagyobb része, mint ismeretes, a nagybirtokosoké. De ezenkívül is látjuk, hogy az egyenesadók statisztikája az adókönyvelés módja következtében téves a földbirtok kategóriák tulajdonképpeni felosztásánál, a nagy- és közép-birtokokat részekre osztva.

Végül meg kell állapítanunk, hogy az agrárreform utáni (B. táblázat) s az 1930. évi mezőgazdasági összeírás (D. táblázat) által feltüntetett helyzet között is van némi ellentmondás. És pedig:

E. TABLAZAT

	Földreform		Az 1930. mezőg. összeírás	
	B. táblázat		D. táblázat	
	Mindenféle föld		Művelhető föld	
	A területek megoszlása (az összeg %-ában)			
10 ha.-nál kisebb	69.8	48.0	60.0	
10—100 ha.	18.8	34.3	25.4	
100 ha.-nál nagyobb	11.4	27.7	14.6	
Összesen	100	100	100	

Kétségtelenül kisgazda állam vagyunk. A nagy- és közép-birtok, ha kezdett is erősödni, mégsem tudta érezhető arányban megnövelni birtokainak területét. De, hogy mi a reális fontossága ennek a kétféle kategóriájú kitermelésnek, melyeknek oly döntő a szerepe a mezőgazdaság fejlődésében, s hogy az ország megművelhető területének 30 vagy 50 %-a fölött rendelkeznek-e s a bevetett területeknek 20 vagy 30 %-a-e az övék, — olyan kérdések, amelyek mind sürgetőbbé válnak Románia kormányzásában, mert a kisgazdák érdekében tett intézkedések nem lehetnek azonosak a nagy- és közép-birtokok támogatása érdekében tett intézkedésekkel. A mezőgazdaság fejlesztésére irányuló minden észszerű terv előfeltételez egy ecélből véghezvitt alapos összeírást.

Jegyzet: ¹Albumul Statistic: Agricultura în România, 1929. Min. Agriculturii Domeniilor. — ²Bukovinát illetően az adat csak hozzávetőleges. Bukovinában az átlagos kitermelés összterjedelme 100.000 ha. — ³Az 1930. évi mezőgazdasági összeírás által megállapított eloszlás. — ⁴A kitermelésben talált marhaállomány száma után a gazdaságok kategóriák szerinti megoszlását tekintő 1935. évi anket alapján végzett becslés.

K É T T E S T V É R

Írta: CEZAR PETRESCU

Önálló részlet szerző most megjelent *Ezerkilencszázhat* című monumentális regényéből.

A két testvér találkozása negyven év óta változatlan formák közt történt.

A könyvtárban Damian, anélkül, hogy felemelkedett volna a székről, a másik felé nyújtotta száraz kezét.

— Egy pillanatra, csak befejezem s rendelkezésemre állok. — Aztán forgatható karosszékeben a két intéző felé fordult, akik az ajtó előtt állva vártak. A károkról tett jelentést hallgatta és intézkedett.

Az intézők szálegyenesen álltak s röviden, katonásan válaszoltak. Nézetüket kérdés nélkül nem merték nyilvánítani, nem mertek mosolyogni, sem közelebb lépni a meggyeszinű szőnyegen.

Az egyik, az idősebb, háziszóttos ruhában és hatalmas bakkancsban régi ismerőse volt Iordache Cumpătă-nak. Mellette töltötte intéző-gyakornoki éveit, mikor Zapodie gazdája mindakét birtokon gazdálkodott külföldön tartózkodó testvére távollétében. A másik, a fiatalabb, aki kávébarna bőrtunikát és sárga csizmát viselt, csak három éve került ide, mint végzett gazdász, Dimitrie Petreanu protezsáltjaként. Főleg neki szóltak a kérdések s a parancsok. Láthatólag a régi intéző rangja és

tekintélye csökkent.

Iordache Cumpătă egy mély és puha karosszékben foglalt helyet, mely kellemesen karolta át a cabriolet zöcskölése után.

Hallgatott. Óvakodott ő is mosolyogni vagy véleményt nyilvánítani. A beszélgetésből megértette, hogy Damian épp most érkezett Piatraból s egyáltalán nem óhajtott személyesen meggyőződni kint a mezőn, hogy mennyiben kímélte meg a tegnapi jégverés. Megelégedett a jelentéssel. Megértette azután azt is, hogy testvére ruténeket és bukovinai huculokat fogadott, mert mint mindig, úgy most is a fél faluval hadilábon állt.

— Ez az! — szólt végül Damian, vékony és már fehér bajuszába harapva egy negyven év óta megszokott mozdulattal. — kidobni a segédkereszt! Hogy hívják? Costache? Ennek a Costachenak a számlájára írjátok a melegágy eltört ablakait, elszeditek a garasait s többet ne lássam a szemem előtt. Elmehetek...

Cristache Fătu, a régi intéző, habozva állt az ajtóban s a zapodie-i birtokos felé fordította szemeit, mintha segítségét kérné:

— Vannak itt valami emberek... Reggel óta várják Damian urat s megszeretnék kérni, hogy...

— Nem akarok látni semmiféle embereket. Befejeztem!...

— Kérdezze meg, könyörgöm, Iordache urat is... — szorgalmazta az öreg, kidülledt kék szemeivel mégegyszer segítséget kérve a jámborabb szívű bojárától. — A Zapodie felőli határ mellett levő részben, ahol földjeik feküdtek, csak a csupasz föld marad... Ugy jajgatnak az aszszonyok, mint a temetésen, Damian ur.

— Ez igaz, — szólt közbe Iordache Cumpătă. — Rettenetes éhség fenyegeti őket...

Nekibátorodva Cristache Fătu kapott a segítség után.

— Igen, az éhség, nagyon jól mondja Iordache ur. Az éhség és kétségbeesés... S azért jöttek uraságotat megkérni, hogy vegye fel őket is az aratáshoz és csépléshez. Bármilyen áron hajlandók dolgozni.

Damian hirtelen felkapta csontos fejét, hegyes orrával. Hamuszínű szemei olyan kifejezést öltöttek, mintha csodálkozna.

— Hogy, hogy? Kérni jönnek? A tavasszal én küldtem utánuk s ők nem akartak jönni.

— Iordache ur megmondhatja...

— Nem arról van szó, hogy mit mondhat meg Iordache ur. Befejeztem. Nehogy idegen embert lássak az udvaron.

Az elbocsátott intézők csendesén behúzták maguk mögött az ajtót.

Damian vendég testvére felé fordult székeivel s minden nagyobb érdeklődés nélkül kérdezte:

— Hogy usztad meg a jégverést?

— Köszönöm, a mezei és belsejébéli rongálásoktól eltekintve, elég könnyen. A parasztok szántóföldjeim azonban kétségbeejtő a helyzet. Ugy Zapodie, mint Dărmănești elpusztult.

— Tudom. Beszámoltak róla... — szólt közömbösen Damian, az íróasztalán fekvő *Le Temps* lepedőit bontogatva. — Ezek a gazdálkodás kockázatai.

— Minket ez alkalommal megkímélt a sors a kockázattól. Elmondhatjuk, hogy mindkettőnket egyenesen szárnyai alá vett az Isten.

Damian Cumpătă gunyorosan mosolyodott el vékony bajusza alatt.

— Az Istenig még akadnak más és közelebbi szentek: például a biztosítótársaságok... Milyen összegű a biztosításod?

Zapodie tulajdonosa ezzel a semmitmondó válasszal intézte el az idő-

sebb fivér kérdését:

— Na... Nem nagyon nagy...

— Tudtam! Ebben a tekintetben sem tagadtad meg magadat — mosolyodott el ugyanazzal a szúrós iróniával Damian Cumpătă. — Nekem teljesen mindegy, hogy esett-e a jég vagy sem. Sőt állithatom, hogy az ügynökök értékelése s a részemről fizetett részletek mellett a jég számomra egész jó üzletet jelentene. Egy csomó gondtól szabadulnék. Megkapnám a pénzemet s mehetnék külföldre.

Iordache Cumpătă nyugtalanul feszengett a karosszékben. Felháborították ezek a galád gondolatok.

— Hogyan, testvér? Hogy mondhatasz ilyet?

— Nagyon egyszerűen. A termés közepes, különösen 250 holdon. Éppen azokon a földeken, melyekre a leginkább számítottam. Az utóbbi hetek alatt két teljes tábla ment tönkre. A búza minősége is egészen alacsony. A biztosító viszont a felbecsült értékben fizette volna ki.

— Hogyan, testvér? Ha nekem tiszter annyit adna a biztosító, mint amennyit a termés ér, sem volnék megelégedve. A jégért, a tűzért és a biztosítási összegért szántanál háromszor, boronálnál, vetnél, állnál a talpadon hajnaltól késő estig s lesnéd az eget? Hogy ne lásd a munkád eredményét?! Hogy ne lásd, amint a homárba hordják? Ezt nem tudom megérteni.

— Sokat nem tudsz te megérteni, Iordache! — ismerte el Damian a francia lap címeire vetve szeméit. — De miért kezdjük előlről a vitát? Te így látod a gazdálkodást, én meg amugy. Elég sajnálatos, hogy még egy olyan vő, mint Dimitrie Petreanu sem volt befolyással az elveidre. A gazdálkodás megszűnt rutin lenni... Tudomány lett. Olvastad a könyvét?

Erre a kérdésre Damian a tudós könyvekkel teli könyvszekrényre pillantott, melyben külön polc volt a mezőgazdasági könyvek számára. Damian a választ be sem várta. Ő maga válaszolt:

— Ahogy ismerlek, nem is voltál rá kíváncsi.

— Na.... Belenéztem itt-ott, mikor Dimitrie elhozta a könyvet. Nagyon hasznos könyvek lehetnek ezek itt a szekrényben, de az én vén lovam már nem tanul meg más lépést. Nehezen változtat az ember azon, ami úgy maradt rá.

— Hát én hogy tudtam változtatni? Negyven év alatt, amióta a gyepelőt a kezembe vettem, folyton csak változtattam. A vejed könyve csak beigazolta, hogy a helyes földművelési módszereket vezettem be. Szeretném látni egyszer mifelénk a vejedet. Miért kerül? Az én birtokomon mindig megállapíthatja elmélete szerencsés eredményeit. Bizonyára nagyon örülne...

Iordache Cumpătă erős hangsúllyal látta el a szót:

— Bizonyos mértékig igen. De azon túl egyáltalán nem.

— Most rajtam a sor, hogy ne értselek...

— Amennyire a vőmet ismerem, egy biztos előttem, anélkül, hogy a könyvét olvastam volna. Az ő könyvéből nem hiányozhatik az emberség, a becsület...

— Mi az az emberség? — kérdezte Damian, aki gyanította, hogy mire céloztak elmaradt gondolkodásu testvére szavai. — Emberség alatt korrekt kapcsolatokat értek magam s a földemet megdolgozó emberek között; hogy ne engedjem, hogy az intézők becsapják őket a járandóságuk kiosztásakor; hogy idejében fizessek; hogy ne maradjak senkinek adós s hogy úgy használjam ki a lehetőségeket, ahogy a zsidó, az örmény és a görög, sőt még a mifajtankbéli intézőkből lett bérlők is te-

szik: ezt nevezem én emberségnek. De ugyanakkor azt is értem ezalatt, hogy gazda maradjak a birtokomon, hogy a parasztok ne táncoltassanak, ahogy ők akarják s ahogy téged táncoltatnak! S hogy ne tudjanak táncoltatni, gépeket állítok be, idegen munkaerőt hozok, lemondok a falumbeli parasztok munkájáról. Szeretem és jogosnak tartom, hogy a feltételeket én állítsam s ne a parasztok kényszerítsék rám.

— Miféle feltételeket tudnak ezek a szegény ördögök rád kényszeríteni, testvér!?

— Te beszélsz? Az utóbbi időben felháborító gyengeségeddel lerontottad a szokásos árakat. Idegesít mindig azt hallani: Iordache urnál így, Iordache urnál amúgy! Már meg is akartam mondani neked... Viselkedéseddel nem teszel nekem szívességet. De magadnak sem. Akinek adtál egyszer, az megint kér. Megszokja s azt képzei, hogy a végtelenségig kötelességed adni neki... S még azt állítod, hogy első kollégiumbéli szenátor vagy, akit azért választottak meg, hogy a nagybirtokosok érdekeit védjed! Vigyázz — s a megróvás hangját tréfásra fordítva végezte be szavait, száraz ujjait fenyegetőleg felemelve — vigyázz, a következő alkalommal nem szavazok rád! S magammal sodrok még vagy tíz szavazatot...

Aztán eszébe jutott:

— Van valami mondanivalód a számomra?

— Semmi különösebb. Nem bírta ki a szívem, hogy ne jőjjenek át megnézni a földet. De úgy látszik fölösleges volt. Akadt, aki megtette a jelentést...

— Természetesen! Nem azért fizetem az ispánokat, hogy én ébreszsem fel őket az álmaikból s utolsó éveimet a saját birtokomon intézősködve tegyem tönkre. Amíg fiatal voltam, nem futottam meg a munka elől... Most már fukarkodom az energiámmal. Csak rendelkezem s öröködöm, hogy a parancsaimat végrehajtsák... Nem akarsz járni egyet? Valami kárról számoltak be a kerti üvegházakban...

Felállva Damián magasabbnak tűnt, mint a fivére, pedig egyformák voltak, de az ő válla keskenyebb és gyengébb. Gógös természetén kívül tartását az izületi csúsz és köszvény kimerevitették. Egy vasvégű cseresznyefabotra támaszkodva járt s ez a fogyatékoság titkos fájdalmat okozott neki s kemény, engesztelhetetlen és büszke lényének mintegy igazságtalan megcsonkítását jelentette. Amint megmozdult, az íróasztal alatt megjelent egy kis szalonkutyája, ugrándozva és csilingelve apró, nikkelezett gombos nyakörvén levő csengőjével. Elment a vendég mellett, de a legkisebb figyelemre sem méltatta.

A megvetés kölcsönös volt.

Iordache Cumpătă nem bírta a kényeskedő ölebeket, amik mindig magukévá tesznek valamit gazdáik kevélységéből. Ő csak a nagy, bozontos szőrű, tenyerestalpas juhász kutyákat szerette. Ebben is szemmel látható volt a különbség Dărmănești és Zapodie között.

Kint más különbségek is látszottak.

A mozaikkal kirakott tornácú kék márvány oszlopos magas ház egyáltalán nem tűrte volna az összehasonlítást Zapodie kunyhójával.

Amikor a gyerekek és az unokák elszaporodtak s a vendégek végeszakadatlan áradata előtt megnyitották a ház zsilipjét, Iordache Cumpătă elhívta a mestereket, hogy még egy kétemeletes, balkonos, terraszos épületet emeljenek a szerényen meghúzódó szűk szülői lak mellé.

Az új lakás aztán minden fenbéljázás nélkül terpeszkedett, úgy ahogy a kifinomult izlés nélküli építészek és ácsok kiszabták. A ház egyedül szépsége a kuszó rózsák, szőlő és borostyán függöny s a látha-

tár ködéig szélesen kitáruló hegy-völgyes kilátás.

A gazdasági udvar fokozatosan szélesedett ki minden előre kitervezett szimmetria nélkül. Az új istállószárny a régi épület testéhez lapult, a bádoggal lemezekkel fedett hombár pedig a zsindegy, illetve szalmafedeles csűr mellett állt. Mindez a gazda szeméi előtt, hogy a ház pitvarából beláthassa az egészet.

Itt a gazdasági épületek a ház mögé bujtak, a fal és az élő sövény közé. Elöl csak díszcseszerjék álltak, a vöröses homokkal behintett ösvények két oldalán pedig a gyümölcsfák. Megkinzott, kicsavart, megnyírt gyümölcsfák, hogy geometriai felsorakozásukban gyertyatartókarokat, kockákat, piramisokat jelképezzenek. A szolgaszemélyzet láthatatlan volt. Még egy udvaros gyerek se látszott sehol. Valószínűleg azért tűnt Iordache szemében minden oly hidegnek, lélektelennek.

— Ezzel a rozoga szekérrel jöttél? — kérdezte Damian, botjával megvetően a sáros cabriolet s a bakon pőfékelő Toader Gliga felé mutatva. — Egy szép napon összedül az uton s teli lesz az árok rugókkal és csavarokkal.

Iordache Cumpătă kissé türelmetlenül felelt:

— Ha úgy történik, a kocsis majd felszedi egy garabóba s elküldöm a kocsigyártóhoz, hogy csináljon egy új cabrioletet a régi vasakból. Mi egyebet csinálhatnék? Nem járhatok mezzei utakon gumikerekű hintóval...

Ez a fényezett hintónak s a livrés kocsisnak szólt, amik nélkül Damian sohasem ment ki ritka, kéthetenkénti mezzei sétáira. De a gögös természetű testvér nem hagyta magát.

— Azt hiszem a te Zsorzsod nem így gondolja. Láttam tegnap Piatraban... Elképesztette a várost vadonatúj homokfutójával és tisztavérű csődörével.

— A fiatalsnagnak ez dukál! — mentegette fiát, pedig önmagában másképp vélekedett. — Mindnyájan így csináltuk.

— Mindnyájan?! Túlzol!

— Többé-kevésbé mindnyájan, testvér!

Damian Cumpătă megállt s jelentős pillantást vetett hátra. Ő nem egy földhözragadt, kevély, szabadparaszt származású, lopott 16 éves lányt vett feleségül. Így nem is tartozik azok közé, akik átestek a fiatalság bolondságain. A jelentős pillantáson kívül különben az egész ügyet nem méltatta figyelemre. Meg-megállva tovább lépdelt, pálcája szegét a vöröses homokba szurkálva s vékony bajuszát harapdálva valahányszor egy-egy gyógyulatlan sebet vett észre a lécezetre feszített cserjéken.

Egymás mellett mentek s egyáltalán nem látszott, hogy testvérek. Damian éles profiljával, kissé mereven a divatjamúlt ruhában, amely mégis olyan csinos volt, mintha sétára indult volna, selyem nyakkendővel, magas kikeményített gallérjában, hamuszürke keztyűvel a kezén, finom sevrő cipőkben. Iordache Cumpătă fekete lüszter kabátban, gyapju nyakkendő, visszahajtott alacsony gallérral. Széles, napégette és szélkiszivta arcát panama kalap árnyékolta.

— Furcsa — mondta Damian, amint mind aprólékosabban vizsgál-gatta a faszor lécezetét. — Ahogy nekem jelentették a jég szinte adagolva esett. Mintha valaki játékból dobálta volna: egy marékkal ide, egygyel oda.

— Megtörténik ez valahányszor az a szerencséd, hogy csak a felhő vége ér — vélekedett Iordache Cumpătă, akit más kérdések aggasztottak. — Hogy tudod így testvér elkinozni ezeket a szegény fákat? Mind

nézem s nem tudok beletörődni.

Damian nem tartotta méltónak, hogy ilyen nevetséges észrevételeire válaszoljon. A botja végével odébb tolt egy, a drótkötés alól kicsuszott ágacskát, azután felemelt egy elhervadt virágot, eltaposott egy testét dobáló gilisztát.

Hoszasan megállt az üvegház előtt, hogy megvizsgálja és megszámlálja a betört ablakokat. Oda is esett pár marék jég. Jelentéktelen kár. De nem tudott semmikép' sem megbocsájtani a segédkertésznek, aki nem húzta fel gyorsan a nádfedelet, ami pedig kötelessége lett volna.

Mindketten beléptek, tulhosszú nyakukat az alacsony bejárat miatt behúzva.

A törpe termetű osztrák, Ferencz Józsefhez hasonlóan fésült oldalszakállú, vöröshajú kertész úgy ütötte fel fejét a virágcserepekkel teli polcok között, mint valami gnóm. Kezeit a zsiros földtől tisztogatva állt elő, hogy megtegye a jelentést.

Nem történt semmi komolyabb. A ritka, drága virágoknak, orchideáknak és szalonnövényeknek semmi bántódásuk. A kinti csoportokba friss csemetéket kell ültetni. Az ablakok 24 órán belül készek. Már el is ment egy bricska Piatrába a szükséges méretekkel, hogy ablaküveget hozzon...

— Pontosan szeretném tudni, hogy' történt, Herman! — kérdezte Damian, miközben egy citromfa alatt szégyen nélkül dolgát végző, kedvenc kutyáját nézte. — Bock, te bitang, nem szégyenled magad?

Herman is megbocsátóan nézte a gazda dögét s várta, hogy bevégezze dolgát. Tudta, hogy Bock az egyedüli földi teremtmény, melyet Damian Cumpätä szigorúsága megkimél. Mikor úgy vélte, hogy a gazda figyelme nincs másfelé lekötve, kiegészítette jelentését:

— Máka ismeri. Nekem szabádsák volt Piatra... Custache márád a szolgálatban, Sehr jó und okos ember Custache.

— Jó. Tovább.

— Nátyon jó és szorkalmas ember Custache. Aber a szerencsétlenség csinálta neki egy félórát hiányozni. Lehet, hogy nur ein Viertel Uhr... Akkor történt unverhofft vihar és szerencsétlenség. Van neki nagyon beteg felesége és kicsi gyereke sehr, sehr krank... Lehet elment megnézni őket. Ez az egész bűn neki... Kérem neki bocsánat..

— Nem is tudtam, hogy ügyvéd lettél, Herman! — szólt száraz hangon Damian Cumpätä. — En kertésznek fogadtalak. Maradj csak kertésznek

— Kérem szépen, urasák...

— Ne kérj semmit. Amit mondtam, megmondtam. Meg kell tanítani őket! Keresel egy más segédet. A választásban szabad kezet engedek neked.

Iordache Cumpätä érezte, hogy fuldoklik. Mellét nyomta a párás meleg, a nehéz virág, moha és az erjedő föld szaga. De különösen fojtogatóan hatott rá testvére kérlelhetetlen keménysége, aki kényeztetett egy ronda kutyát, de nem talált mentséget egy ember számára.

Kivette zsebéből az óráját s egyszerre sietnékje támadt.

— Jó egészséget, Damian! Van még más utam is.

Damián odanyujtotta gyenge kezét:

— Üdvözlöm a sógornóm... Ne küldjem át Hermant egy ládácska csemetével? Amint mondd, elpusztult az egész kerted.

Iordache Cumpätä megnézte az exotikus, mesterségesen előállított, kocsonyás virágokat, melyeknek a szárai túltörékenyek lettek volna a zapodie-i virágágyásokban.

— Köszönöm. Nem kell... Te tudod... Mi megmaradunk a falusi virágok mellett... Azok kinőnek maguktól...

— Ahogy gondolod, — mosolygott jéghidegen Damian Cumpătă. — Csak meg ne hallja ezt a vejed...

Kint Zapodie gazdája teli tudóval lélezett fel s miután homlokát megtörölgette zsebkendőjével, felült a cabrioletre s undorodva vetette oda.

— Te, Toader, hajts innen gyorsan. Talá te, Stănișoare-ra.

A falu végén embercsoport állta el az utjukat.

— Állj csak meg, Toader... Mi van veletek?

A „goszpodárok“ összébb húzódtak fedetlen, földre szegzett homlokukkal. Egyik a másikat biztatta, hogy szólaljon meg.

Mi legyen, Iordache ur? — köhögött egy csonttá aszott öreg, szája elé emelve a tenyerét. — Az van, amit uraságod is tud... Damian ur elevenen éget bennünket, mint a kigyót a parázson, ha szabad így mondan... Megbüntetett tegnap az isten gyűlöletes haragja s most ő is bűntet bennünket a haragjával.

— S mit tehetek az érdekekben, Năstase?

— Sok mindent, uram. Uraságod kezében van a hatalom.

— Hogyan?

— Hogyan?... Hm...!

Az öreg hátra nézett, más, támogató szavakat várva. A cabrioletját körülvevő dármanestiek között Iordache Cumpătă névszerint felismerte majd mindegyik idősebb goszpodárt. Egyesekkel együtt dolgozott, mások a szemei előtt nőttek fel. Közöttük könyökével dulakodott, hogy utat nyisson magának, egy hatalmas mellű, alacsony, széles vállú ember, rongyos szűrben, keserűségében összeráncolt homlokkal. Ezt is ismerte. Korlátolt eszű, mindig nehezen értő, rosszfelfogású ember volt, aki mindig annak adott igazat, aki épp beszélt.

— Te is itt vagy, Dănilă? — kérdezte s nem tudta visszatartani mosolyát.

— Hát csak én hiányoztam volna, uram!? — csodálkozott a kérdésen Dănilă Cuțui, miközben a vállával egyet dobott a szűrén.

— Hát persze! Te nem hiányozhatsz, mint a rúd a szekérből, Dănilă. Na mondjátok, jó emberek, mit akartok tőlem? Gyorsan, mert más dolgom is van.

A parasztek biztatóan megint egymás szemeibe néztek.

— Mondd te, Gligor.

— Hagy' mondja inkább a vén Năstasă, mert ő dolgozott valamikor Iordache urral s őt ismeri a bojár.

— Na, testvérek! — türelmetlenkedett Iordache Cumpătă. — Sokat akartok még alkudozni?... Itt tartotok egy helyben és...

Az öreg Năstase nekibátorodott:

— Iordache ur, mentsen meg minket az elveszéstől, ránk jött az utolsó óra... Vegyen fel bennünket kaszálásra, aratásra, amire csak akar...

— Hogy' tegyem meg!? Hisz' ott vannak az én zapodieim...

— Megegyezünk mi velük, Iordache ur! Ne hagyjon el...

— Emberek, értsétek meg, az én földjeim teli a saját embereimmel. Holnapután kezdek aratni... Mindegyiknek meg van a maga kiszabott része, amit régi megegyezés alapján már előre megkapott.

— Nem erről van szó, Iordache ur.

— Hát miről?

— Vagyis mégis csak erről valahogy. Ahol több a kéz, ott hama-

abb kész a munka. Ne hagyjon el, Iordache ur. A mi szántóföldjeink elpusztultak. A szénát, mikor már boglyába raktuk, elvitte az ár a Craiauba... Megfájdul a hus rajtunk, amikor arra gondolunk, Iordache ur, hogy mi lesz velünk és a jószágainkkal a télen.

Iordache Cumpătă tovább folytatta fejében a számításait. Ránézett a megfeszült, előre meredő arcokra, amelyek a szavait lesték s látta a zapodieii Tudose égett ajkát. Felsóhajtott és döntött:

— Végre is... Na majd meglátjuk mit lehet csinálni. Gyertek el holnap reggel.

— Asszonyostul és gyerekestül jövünk, uram! Fogadjon el rabnak, Iordache ur!

— Asszonyok és pulyák nélkül gyertek. Válasszatok ki magatok közül pár értelmesebbet. — Olyat, mint Dănilă például...

Az emberek elkezdtek kacagni, amint látták, hogy a bojár tréfál.

— Nélküle nem is lehetne, Iordache ur!

— Keressetek még pár olyan ügyes embert, mint ő, hogy rabokként adjon el benneteket... Ez az. Most pedig hajts, Toader. Hé Ţală, hová mégy? Stănişoare-ra! — A goszpodárok kezükbe vett kalappal követték:

— Éljen sokáig, Iordache ur!... Isten segítse, Iordache ur!

Dănilă Cuţui egyre dobálva a vállán vörös és foltos szűrét, a saját értelmessége szerint fogta fel az eseményt

— Azt mondta, hogy ezután csak böjt és imádság segít, Danilă! Hát ez igaz! Mit is csinálhat? Azt mondja, hogy torkig van már velünk. Hogy ne volna? Nincs mit együnk és még alkudozunk is! Igaza van Iordache urnak. Holnap reggel ránk küldi a zapodieikat, hogy keressenek el minket.... Mért ne tenné?... Menjünk csak raboknak. Csakugyan visszatért a jobbgység ideje.

— Fogd be már a szádat, Dănilă, te mindent fordítva értesz. Nem hallottad, hogy felvesz munkára. Inkább légy hálás!... Megment a nyomorúságtól.

— Hát hogy vegyen fel minket? Jól lakott ő már torkig a zapodieival!... Még ők is a nyomorúságba jussanak. Igaza van Iordache urnak. (Fordította: Bekényi István)

C S E H K Ö L T Ő K

FRANYÓ ZOLTÁN műfordításai

PETR BEZRUCS: ÉN

*Én, Teschen sarja, én vagyok az első
Beszkidi bárd, ki végre szólni mer.
Bányász-rabok a más ekéjét húzzák,
Mig testükön a víz s a vér kiver.
S mind egy Istent imádnak ők az égben,
S egy még nagyobbat itt a földi sárban;
Amannak jól adóznak ők imával,
De ennek vérrel, zord robotba zartan.*

*Ki fent él, attól élet jut meg étel,
Lepkének rózsá, öznek zöld csalit;
S neked, Beszkid-hegyek szülötte, jussul*

E tájat adta száz csodával itt.
Az erdőt adta, ezt a völgyet, ormot,
Rét illatát, mely minő tündéri ír száll;
De durván mindent elrabolt a másik,
Fuss hát az Urhoz templomodba — sirjál!

E jámbor teütből, Beszkidek szülötte,
Neked legott nagy üdvösség fakad:
Őrangyalok kiűznek erdeidből,
Leszidnak és te meghajtod magad!
„Te tolvaj! Ugy? a más rőzséje kell hát?
Hé, térdre féreg! Nyomd a szád a rögre!
Mars Friedekig! loholj! — ez úri erdő!”
— S te annak ott fent mit mondasz hörögve?

Őrangyalok lenézik póri nyelved,
Ily csúf szavaktól úri fül riad.
Dobd félre hát! és sorsod jobbra fordul,
Majd hálálkodva gondol rád fiad.
Legyen. Az Ur akarja. Éj szakad ránk,
Bár fény se gyúlt még, — holtunk mindig olcsó...
Halld Démon, én kiáltok itt bosszúért,
Beszkidek bárdja, első és utolsó!

KAREL TOMAN: AZ ÉJSZAKA HANGJA

Halld, hívja hitszegő fiát a város,
Száz furcsa nesz!
Pöröly- s üllő-zaj: benned mind varázsos,
Uj nóta lesz.

Örök harc, ének, dráma, bűn ölelget,
Ha éj fog át,
S a mély magányban, mind átélje lelked
E sok csodát?

Ezernyi hang szimfóniába zendül
Menny-szédítőn.
Hagyd el odúid: Világok léte csendül
Igy, éj-időn.

JIRZSI WOLKER: A TEMETŐ

A mi temetőnkben,
melynek fala repedt, halottaskamrája omladozó,
giz-gazos utja csöndes és illatos,
sosem gondolok a halálra.

Itt már nincsenek halottak,
jelbetűkkel irták fába és virágba,
hogyan élnek.

Csak akác-fasorok vannak itt,
két padocska szerelmeseknek

és gyermekek, kik papát-mamát
játszanak a sirokon.

Ha jó az ég,
fehér angyalok vándorolnak itt
és összekötik a sirokat, melyek még be sem hegedtek,
két-három feketeruhás anyókéval csevegnek,
a legnagyobb bogárkával a kertben.

Szemükbe ülnek,
— nem könnyek ezek —
hanem ők — az angyalok, ismerem őket,
mindig megcirogatnak,
ha néha árván, magányosan bolyongok itt
és így szólnak hozzám:
E földön nincs halál,
csak ifjak és öregek vannak.

PETR KRZSICSKA: MEDYNIA GLOGOWSKA

Fejünk felett egy-két golyócska spriccel,
majd egyre több csap át.
A bajtársak lapulva, csacska viccel
köszöntik vész-szavát.

Ötös tarackok törnek fel galoppban,
Legyen, mint rendeléd!
Erős a Végzet, óvja őt ma jobban:
Anyúcskám, szent cseléd,

meqlásd, a hegy felett, mint csillag égek,
mely fénylő szikra még,
de távolodva sáppad, mint az évek,
kihúny, tovább nem ég.

Egy képzelt csók, apám, néhány sorodra
S a lánynak — messze lent.
Szeretni hajt a mély ár szörnyű sodra,
legyöz, röpit a szent,

bús szenvedők felé. A görcs felolvad
a tört szíven, hol fojtó kín riadt,
és félelem — hogy földem meglakolhat
e felkinált ürömpohár miatt.

Lukásek, Vávra, egy se reszketett lenn,
ki morva táj fia!
Az Ur íté. Mint éltünk: feddhetetlen
kell mindnek hálnia.

Az én szavamra hurráz mind előre,
gyér raj fut — elveszünk...
Te csendes Jézus, jámbor lelkek öre,
légy irgalmas velünk...

A KÜLFÖLDI TŐKE JUGOSZLÁVIÁBAN

Irta: MALUSEV CVIETKO

Az átlagos világpolgár szemében Jugoszlávia ma is tipikus Balkán államként szerepel, a szó háborúelőtti értelmében. Még nem ment át a köztudatba, hogy Jugoszlávia fennállása óta hatalmas fejlődésen ment keresztül, s teljesen európai színvonalú állammá lett. Az újabb világpolitikai eseményekbe való bekapcsolódása is ezt igazolja, bár vita tárgya, hogy ez a bekapcsolódás Jugoszláviára nézve hasznos-e vagy káros. A mai Európában kialakuló két arcvonallal közeli összeütközésében Jugoszlávia állásfoglalása igen fontos lehet, nem felesleges tehát a sokoldalú vizsgálódás Jugoszlávia gazdasági strukturáját illetően. A világ-gazdasági fejlődés azon korszakában, amikor a nagyállamok egyrészt a teljes önállóságra, másrészt a minél nagyobb áru- és tőke-kivitelre törekcsenek, a jugoszláv tőkebevitel kérdése annál aktuálisabb.

A volt Osztrák-Magyar Monarchia nagy előnyének számított az a körülmény, hogy politikai kereteibe olyan államok tartoztak, melyeknek termelése szerencsésen kiegészítette egymást s így a Monarchián belül fojódó kereskedelmi élet kiegyensúlyozta azokat a hullámzásokat, amelyeket a központi hatalommal elégedetlen erők politikai mozgolódása előidézett. A legújabb történelem bebizonyította ugyan, hogy az élénk belső kereskedelem magában véve még nem jelent politikai egyensúlyt is, mégis kétségtelen, hogy a cseh, lengyel és osztrák ipari s a déli horvát, dalmát és boszniai agrár- és bányavidékek között nagyjelentőségű termékcserre folyt, amit a Monarchia állami apparátusának minden súlyával támogatott. Ez a gazdaságpolitika oda vezetett, hogy a Monarchia déli részei iparilag teljesen fejletlenek maradtak, miután egész termelésük az északi ipari vidékek nyersanyagellátására volt beállítva.

A Monarchia egyes részeit öröklő Jugoszlávia gazdasági életére ezek az előzmények igen nagy hatással voltak. A világháború káoszából kibontakozó ország elődeitől semmilyen technikai apparátust nem örökölt: a háborúelőtti, kisbirtokrendszerű Szerbiában és az ősök kultúráját élő Montenegróban nem volt semmiféle ipar, mely csak kis részben is el láthatta volna a háború pusztításai által okozott szükségleteket. Így Jugoszlávia, megalakulása pillanatában teljesen ipar nélkül állt.

Ez a körülmény sürgős iparosítást tett szükségessé. De mert az iparosítás megfőldő tőkebefektetéseket igényelt, s az ehhez szükséges tőkét sem a kisbirtokrendszerű Szerbia, sem az aránylag fejlettebb országrészek, mint a Vajdaság, vagy Horvátország nem tudták rendelkezésre bocsátani, az ipart és tőkét egyaránt nélkülöző ország a külföld felé fordult...

A külföld nem is váratott magára: a békekonferenciák egyik lényeges pontja éppen az új tőkeelhelyezési területek elosztása volt. Így lett Jugoszlávia rövidesen a francia-, angol-, amerikai-, cseh- stb. nemzetiségű tőkés csoportok leggyümölcsözőbb területe. Megindult az idegen tőke beáramlása, hogy lassanként, az idők pénzügyi konjunkturáit és válságait kihasználva, az ország gazdasági és politikai életében döntő befolyáshoz jusson.

A természeti kincsekben gazdag ország bús profitlehetőségeket kínált s elsősorban a bányák és a félgyártmány-iparágak finanszírozásához vezetett. Megnyílnak a bányák, épülnek a kohók... s a háborús éveket követő fellendülés elsősorban a nyersanyagforrások feltárásában jut kifejezésre.

A tőke rendszerint nagy nyugati tőkescsoportokból veszi eredetét oly módon, hogy bécsi és budapesti pénzintézetek közvetítésével jugoszláv pénzintézetek és ipari részvénytársaságok alapítását és fuzióját támogatja s a részvények nagy részét megvásárolja. A legújabb magánjellegű statisztikai adatok szerint Jugoszlávia gazdasági életében ma a következő külföldi tőke szerepel:

	Millió dinár	Részvényekben	Kölcsönben
Francia	1,032.5	80%	20%
Angol	879.3	48%	52%
Cseh	774.5	32%	68%
Svájci	707	24%	76%
Amerikai	538.5	64%	36%
Olasz	490.1	20%	80%
Osztrák	359.4		
Belga	229.7	66%	34%
Magyar	216.5	24%	76%
Svéd	107.8		
Holland	78.9		
Német	54.9		
Más nemzetiségű	280.6	17%	83%
Összesen	5,749.7		

Ez a tőke 304 ipari és 21 bankvállalatot ural, mint fő részvényes vagy főhitelező. A részvényekbe fektetett 2,572,550,000 dinár, valamint a kölcsön formájában folyósított 1,144,000,000 dinár stabil jelentőségű tőkebefektetés, míg a hátramaradó összeg labil elem s az ország gazdasági életéből elméletileg bármikor kivonható. Ebből a tőkéből részvényekben iparvállalatoknál 2,040,000,000, kereskedelmi és transzport vállalatoknál 115,000,000, bankvállalatoknál pedig 417,000,000 dinár fekszik.

Szembeötlő, hogy az összes részvényeknek csak 1/6 része pénzintézetek kezében, míg 5/6 rész az iparban és kereskedelemben nyert elhelyezést. Ez bizonyítja, hogy a külföldi tőkét az iparosítás szüksége hozta az országba, s a tőkeelhelyezés alkalmával az olcsó munkaerő fontos számítási tényezőként szerepelt. Erre utal különben az is, hogy a kölcsönök összegéből az iparvállalatok kezében 7/8 rész, a pénzintézeteknél pedig csak 1/8 rész. A jugoszláv ipar megszületésénél a külföldi tőke töltötte be az apa szerepét. Az iparban elhelyezett külföldi tőke iparág szerinti megoszlása a következő:

Bányaipar	883,000,000 dinár
Villamosági művek	777,000,000 „
Textilipar	394,000,000 „
Kereskedelem	359,000,000 „
Egyéb iparágak	1427,000,000 „

Az összes részvények 32 százaléka francia, 17 százaléka angol, 15 százaléka pedig amerikai kezekben, míg az összes kölcsönök közül 18.5 százaléka francia, 16 százaléka angol, 13 százaléka svájci eredetű.

Természetes, hogy ezek a nagyarányú befektetések óriási befolyást gyakorolnak az ország gazdasági életére és szociális életkörülményeire. A kedvező nyersanyagarány, a mezőgazdaság primitívsége, a sajátságos birtokviszonyok, a munkásság csekély munkabére s a tömegek alacsony létstandardja együttesen igen kedvezően hatottak a külföldi tőke általi megindított iparosodási folyamatra. Az ipari termelés gyorsütemű kon-

centrációja társadalmasítja a termelést és a tőkés termelés gyors előrehaladását jelenti. Szaporodik a több munkással dolgoztató üzemek száma, míg a kisiparosoké állandóan csökken. Jugoszláviát a tőkeimport a polgárosulás útjára kényszerítette.

A polgárosulás további tőkeelhelyezési lehetőségeket nyújtott. A városok megnövekedése a falvakból táplálkozik és a faluból városba jött emberek mentalitása gyökeresen megváltozik. A földbirtok elaprózódottsága folytán városba kényszerülő paraszt alkalmazkodik a városi környezethez: a hagyományos szövőszéken készült darócruháját és bocskorát városi ruhával és cipővel cseréli föl, gondolkodásában és nézeteiben városi emberré, proletárrá vagy hivatalnokká vedlik. A városok szaporodása és megnövekedése gyorsítja ezt a lélektani folyamatot.

Milyen álláspontra helyezkedik a nagytőke ebben az új helyzetben? Fejleszti az olcsó ruhanemű, cipő és egyéb iparágakat, — életrehívja Borovon a *Batya* cipőgyárat, Varazsdinben a *Tivar* nagyméretű ruhaüzemet és Beogradban a *Ta-Ta* nagyáruházat.

Az új helyzet tökéletes kihasználásáról tanuskodnak a textil iparra vonatkozó adatok, amelyek szerint a jugoszláv textiliparban a világváltság hatásai egyáltalán nem tapasztalhatók. A textiliparhoz szükséges nyersanyagok és félgyártmányok bevitelle 1925 óta állandóan emelkedik, a készáru bevitelle pedig csökken:

Textilcikkek bevitelle százalékban:

	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
Készáru	62	53	51	49	46	37	26	19	13	13
Nyersanyag és félgyártmány	38	47	49	51	54	63	74	81	87	87

A nyersanyagbevitel szüntelen növekedése a készárubevétel rovására arra utal, hogy a jugoszláv textilipar már csaknem teljesen el tudja látni az ország szükségleteit. A nyersanyagbevitel növekedésének megfelelően szaporodtak az iparvállalatok és tökéletesedett azok felszerelése, továbbá emelkedik a bennük foglalkoztatott munkások száma. A termelő eszközök meglehetősen fejlettségét jelenti, hogy az alkalmazott munkaerőnek csak 23 százaléka szakmunkás s a kvalifikálatlan munkaerő 64 százaléka nő.

A textilipar kifejlődésében természetesen a kedvező vámtarifa is nagy szerepet vitt. A kezdeti „nevelő“ vámtarifa lassan magas védővámtarifára változott és a külföldi konkurrenciát véglegesen kizárta. A kész textiláru beviteli váma 1927, 1928, 1929-ben állandóan emelkedik, míg a kibontakozó textilüzemek átszerveződnek az új helyzet tökéletes kiaknázására. A monopol a 80 százalékban külföldi tőkével dolgozó textiliparban befektetett tőkét Jugoszláviában magasabb profithoz juttatta, mint ha odahaza nyert volna elhelyezést. Ez az állapot a textilüzemek évi mérlegeiben is visszatükröződik s nem egy esetben a befektetett tőke megduplázódásában, illetve a tiszta nyereség megnövekedésében jelentkezik.

Az ipari vállalatok államilag elősegített és kedvező vámokkal támogatott gyors szaporodása csaknem amerikai tempójú iparosítást eredményezett, mely lassan az ország egész területére kiterjed.

A külföldi tőke ilyen sokoldalúsága elsősorban természetesen a tőkekoncentráció irányában hat. Szaporodnak a részvénytársaságok, minden irányú és természetű vállalkozási céllal. Ezzel szemben a kisiparban nagyarányú visszaesés tapasztalható, a kisiparosok és kiskereskedők száma napról-napra csökken. A részvénytársaságok által mozgósított tőke

a válság csapásait is könnyebben kiheverte, míg a kispolgárságra választóvízként hatott.

A tőke import egyik további következménye az ipar és mezőgazdaság között tátongó szakadék kimélyülése. Ez is speciálisan jugoszláv tényező Jugoszláviában: a tökéletesen kiképzett és osztályöntudatos munkásság csak a legutolsó pár év alatt kezd kialakulni. Leggyakoribb kezdetben a törpebirtokosokból rekrutálódó segédmunkaerő. A 2-3 holdján megélni nem tudó törpebirtokos a városokba, a közeli bányatelepekre, gyárakba, fűrésztelepekre vándorol, hogy sovány jövedelmét az ott megkeresett munkabérral valahogyan kipótolja. Ennek a ténynek kétfelé volt kedvezőtlen a hatása: egyrészt a már bentdolgozó munkások béreit erősen leszorította a faluról jövő konkurencia, másrészt ezek a falusi elemek megelégedhettek sokkal kisebb munkabérral, mint az állandóan csak munkabérből élő városi munkások. Az ilyen törpebirtokosok az alacsony munkabérek miatt ragaszkodnak nadrágszijnyi földdarabkájukhoz és így egy sem ipari, sem mezőgazdasági munkásréteget alkotnak. Ezért nem tud Jugoszláviában a munkásosztály határozott körvonalat ölteni. Igaz, hogy ennek a falu-város közötti áramlásnak pozitív hatásai is vannak: a nincstelen városi munkássággal gyakran érintkező konzervatív parasztlakó lelkiállása nagy változásokon megy keresztül.

Az ezekből a viszonyokból adódó munkabérviszonyok természetesen igen kedvezőtlenek. Az ipari munkások száma állandóan emelkedik. Számuk 1933-ban 520.980; 1934-ben 543.559; 1935-ben 594.340, ami magában is az ipari haladásra utal. A sikeres üzleti eredmények ellenére a munkabérek állandóan esnek. Így pl. a legvirágzóbb szakmában, a textiliparban dolgozó munkás átlagos napibére a következő változást mutatja:

1930.	27,76 dinár	1933.	23,22 dinár
1931.	26,19 „	1934.	22,24 „
1932.	24,58 „	1935.	21,65 „

A munkások alacsony béreiről tanuskodik többek között a betegsegélyzőpénztári adatok alapján összeállított kimutatás is, mely szerint

86346 munkás keresete	8 dinár alatt
97585 „ „	8—14 „ „
137785 „ „	14—20 „ „
110950 „ „	20—29 „ „
123924 „ „	29—48 „ „
72900 „ „	48-tól felfelé

mozog naponta. Ha figyelembe vesszük az elméletileg megállapított havi redukált egyszemélyes létminimumot, (585.73 dinárt) kiderül, hogy a munkások 50 százaléka sem keresi meg ezt az összeget, — pedig ez csak egyszemélyes redukált létminimum. A foglalkoztatott munkások munkabéreiről nem is lehet beszélni.

Ez a helyzet az elmúlt év folyamán már válságossá vált és elindította az utóbbi évek legnagyobb sztrájkhullámát, mely heves iramban seprert végig az országon s a munkásokra nézve némi eredményekkel is járt.

A teljesség kedvéért, megemlítendőek még azok a mozgalmak, amelyek a nagytőke által tönkremenő kispolgárság érdekszervezetei indítottak el. A kisiparosok leginkább a „Batya“ és „Tivar“ nagyüzemek, a kiskereskedők pedig a „Ta-Ta“ nagyáruház működése ellen mozgolódnak és állami ellenőrzést követelnek. Ezek a rétegek már a nemzetgyűlésben is szóváteszik sérelmeiket, de a nemrég kiforszírozott nagytőkeellenes kormányrendelet betartását nem képesek kieszközölni.

A jugoszláv tőkeimport kezdeményezőire nézve igen hasznosnak bizonyult. Az importőröknek sikerült a Jugoszlávia gazdasági létkörülményeiből és társadalmi viszonyából adódó helyzetet csaknem tökéletesen kiaknázni. A külföldi tőke a kedvező vámpolitika, az olcsó munkaerő, a kisbirtokos-rendszer stb. által magasabb profitot ért, mint odahaza. Ezzel egyidejűleg megszüntette az itteni háborúelőtti társadalmi formákat és a teljes kapitalizálódás irányába kényszerítette azokat. De előhívta így a tőkés rendszerrel adódó ellenmondásokat is és az ennek megfelelő társadalmi és politikai irányzatokat, amelyek küzdelméből adódik a konkrét társadalmi lét valóságos képe. Világviszonylatban a jugoszláv tőkeimport hatása abban mutatkozik, hogy általa a világtermelés egy újabb termelőaparátussal gazdagodott, melynek fejlődése csak még jobban kiélezi a termelés és fogyasztás között felmerült ellentétet és sürgeti a szükségyszerű megoldást.

AZ AMERIKAI MAGYARSÁG SZOCIÁLIS ELHELYEZKEDÉSE

Irta: GARBAI SÁNDOR

1.

Ha európai szemmértékkel mérjük az amerikai magyar dolgozók állapotát, sok szempontot találunk, mely érthetetlen és magyarázatra szorul. De ha tekintetbe vesszük, hogy Amerika fejlődése, gazdaságának és társadalmának kialakulása más táji, kulturális és gazdasági körülmények között jött létre, mint az európai, akkor sok mindent megértünk.

Az első, ami a szemünkbe ötlük, az, hogy miként fogadta Amerika évtizedeken át az Európából kiérkező bevándorlókat? Elis-Izland, az amerikai bevándorlási hatóság központi intézménye napi négyezer bevándorló elfogadására van berendezve. Az intézmény ma üres, mert alig van bevándorló, a bevándorlási tilalom következtében. Ezen az intézményen haladt át minden bevándorló, aki az új világba érkezett, tehát a magyar is.

Az utolsó félévszázad alatt Európából husz millió bevándorló érkezett Amerikába, akik ott elhelyezkedtek s a társadalom és gazdaság fontos tényezőivé váltak. A magyar kivándorlók kezdetben tulyomóan a földművelők köréből kerültek ki, akik a nagybirtokrendszer miatt idehaza földhöz és megélhetéshez nem jutottak. Ezt a földműves kivándorlást a magyar feudális kormányok tudatosan mozdították elő, hogy a társadalmat és nagybirtokrendszert feszítő erőket elvezessék, ártalmatlanná tegyék.

A XIX. század utolsó évtizedeiben Magyarországból csak a kalandorok, családok, hamiskártyások, sikkasztók tudtak Amerikába kijutni. Ezek voltak a pionérok a később kivándorolt magyar dolgozók előtt. Ezeknek a kalandor jellemű embereknek a kezébe kerültek az első kivándorló

magyar földmivescsoportok. Azzal, hogy a régiek birták már az angol nyelvet, ismerték a viszonyokat, a legkörülmönfontabb módon fosztották ki a magyar kivándorlókat. Elvették utolsó dollárjaikat, vagy kerestetüket hetenként megdézsmálták. Jóhiszeműségüket kihasználták. Gyárakba, vagy bányákba közvetítették, amiért pénzt kaptak. Csalási rendszerükből egy-két mutatványt adunk. Ruhaszövetet adtak el a kivándorlóknak. Az áldozatok kifizették a szövetek árát. Félóra mulva jött a szabó-„honfitárs“, aki olcsón részletfizetésre vállalta megcsinálni a ruhákat. Előleget is kért az emberektől és magához vette a szöveteket. Persze se ruha, se szövet. A szövet visszakerült az eladást végző csalóhoz, aki azt újból másutt értékesítette. A szabó megint elhozta ezektől is a szöveteket és sohasem készítette el a ruhákat. A két csaló „honfitárs“ összedolgozott. A pénzt zsebrevágták. A becsapottak, a ruhák helyett tapasztalatokkal lettek gazdagabbak.

Amerikában mindent ügynökök intéznek. Rengeteg ember él ügynökségből. Sokkal több, mint Európában. A hajóstársaságok utazási jegyeit is ügynökök intézik. A hajóstársaságok ügynöke igazolta magát a kivándorolt és már kereső magyarok előtt, akik feleségüket, vagy rokonaikat akarták kihozatni az új világba. Az ügynök magyarul beszélt. Szépen beszélt. Megállapodtak a hajójegy árában. Lefizették a jegy árának felét, vagy harmadrészét. Nyugta. Good By. Az ügynök elment. Hajójegy nincs. Pénz nincs. Feleség nincs. Csaló volt az ügynök-„honfitárs“, akit sosem találtak meg. Így iktatták be a kalandorok a kivándorolt földmives honfitársaikat.

Ma kevesebb már a csalási lehetőség. Megokosodtak a magyar kivándorlók is. De azért akad még bőven visszaélés. Van még bőven áldozat. Nemrég volt egy részvénycsalás, mely sok százezer dollárjába került az amerikai magyar dolgozóknak. De mindennek csúcspontja volt az a nagyarányú kifosztás, amikor a magyar valuta a háború után ingadozó állapotba jutott s az átutalásra Amerikában befizetett dollárokat lecsökkentett értékű koronákban fizették ki Magyarországon. Szemérmetlenebb nyíltsággal nem raboltak még ki embereket, mint ahogy az amerikai magyar dolgozókkal ezidőben tették.

Az amerikai letelepedés belső törvényszerűségei vonalát követte. Ez mértékadó volt minden nemzet kivándoroltjai számára. A kivándorolt magyarok száma közel *egy millió*, akiknek tulnyomórésze idehaza földmiveléssel foglalkozott. Egy további rétege a kivándorlóknak a tanult ipari munkásság. Ezzel majdnem egyenlően tömör réteg a kivándorolt magyar szellemi munkások rétege, akik főként a háború után szaporodtak meg. Feltűnően sok az orvos, mérnök, tanár, festő, színész, zenész és kereskedő az amerikai magyar kivándoroltak között.

A kivándorlás leginkább családi kapcsolatok révén történik. A kivándorló földmives, vagy munkás e'sősorban odautazik, ahol az őt kiegészítő rokon él. Odaszáll meg, miután nem bírja az angol nyelvet s így nem képes magát megértetni. A magyar kivándorlók egymás mellett vesznek fel lakást. Egymáshoz közelhozza őket a közös sors, az óhazától való nagy távolság. A magyar egynyelvűség és az idegen, ismeretlen világtól való megokolt félelem.

A kivándorlók egymás mellé kerülnek és gettószerűen egy városrészben laknak. Ha a figyelő szétnéz az ilyen amerikai magyar városrészekben, az az érzése, hogy Debrecenben, vagy Hódmezővásárhelyen van. Ezek a magyar „gettók“ Clevelandban, Detroitban, Akronban, Philadelphióban olyan népesek, hogy önálló, sajátos intézményeket hoztak létre. Tulajdonukat képező magyar otthonokat építettek, melyekben kulturális

előadásait és összejöveteleiket tartják. A magyar házak jó benyomást tettek rám, amikor meglátogattam őket. Megfordultam Amerika harmincöt városában, ahol magyar települők nagyobb tömegekben együtt élnek és egy pár város kivételével mindenütt találtam magyar otthonokat. Egyik szebb volt, mint a másik. Mindenütt színházjellegű nagyterem, színpaddal.

A kivándorló magyarok elhelyezkedése az amerikai ipar fejlődési irányát követte. Akik földmivelők voltak, tehát semmi ipari, vagy gyári előképzettségük nem volt, ezek a szénbánya, acélbánya, erdőkitermelő üzemek környékén helyezkedtek el, mert itt csak a testi erő volt fontos és nem a nyelv bírása. Gyáripari gyakorlattal bíró magyar munkások, még ha nem is volt előképzettségük, az autóipar, gumiipar, elektroipar üzemekben kerestek és kaptak foglalkozást. Sok magyar dolgozik a ruházati iparban, kiszolgáló iparban. Vannak farmerek is, illetve mezőgazdasági kisüzemmel rendelkező kivándorlók. De ezek nem teszik jelentékeny részét az amerikai magyarságnak.

2.

A magyar intellektuális munkaerők, akik a háború után vándoroltak ki Amerikába, letelepedésük korszakában sokat szenvedtek, de később mégis eredménnyel helyezkedtek el, mert szellemi és művészi felkészültségük kielégítő volt. Általában magasabb ez a felkészültség, mint az amerikaiaké. És ha az angol nyelvet folyékonyan beszélnek, előbb-utóbb áttörik magukat a mutatkozó nehézségeken és boldogulnak. Jelentékeny számú magyar orvos és vegyész dolgozik Amerikában, ezeknek a diplomáját elismerik, bárhol képezték ki őket. Az orvosi foglalkozás a jobbak közé tartozik, miután Amerikában semmiféle kötelező betegbiztosítás nincs, a kivándorlók magánjellegű betegbiztosítási pénztárakba tömörülnek. Ha a kivándorló megbetegedik, csak magánorvos segítségét veheti igénybe. Az orvosok ezt a helyzetet ki is használják. Az orvosi ellátás nagyon drága. Egy rendelés az orvos lakásán 5-10 dollár. Ez az alsó határ. A betegség Amerikában a kivándorló anyagi összeomlásával egyenlő.

A kivándorolt magyar munkások, akiknek európai múltjuk is van, nem tudják felejteni Európát. Ennek az a magyarázata, hogy az európai és az amerikai nevelésű munkások között társadalmi, világszemléleti, valamint az ipartermelési módszerek tekintetében nagyok az ellentétek. Ezek az ellentétek folyton élesednek. Egy lakatos, aki Európában tanult ipari szakmunkás volt, kijut Amerikába, nem képes megállni helyét az amerikai lakatos munkatársával szemben, mert az európai lakatos, bár kitűnő szakmunkás, sokoldalú, sok mindent tud, de magasabb szakiskolái nincsenek. Azok a képességek hiányoznak nála, melyek a foglalkozás elméleti értékét adják. Az amerikai lakatos korántsem bír annyi kezűességgel, mint európai szaktársa. Részletfeladatra képezi ki magát. Ezt az amerikai termelés hozza magával, hol az ipari foglalkozás nincs tanoncképzéshez kötve. Ezt a részletmunkát az amerikai nemcsak kitűnően érti, hanem azáltal, hogy magasabb elméleti képzettsége is van, az egész munkafolyamatot maga előtt látja, melybe a saját munkáját be kell illesztenie. Ezért precízebb az amerikai gépépítés és tökéletesebbek az alkatrészek is, mint Európában. Az amerikai munkás kitűnő részletmunkás és a munkafolyamatot gyorsító rendszerbe pontosan beállítható. Az európai munkásnak ezt előbb el kell sajátítani. Csak ezután lehet a termelésben egyenrangú munkaerőnek tekinteni.

Az amerikai áruterelés most kétféle irányba nyomul előre: A tökéletes munkamegosztás, valamint az automatikus munkagépek alkal-

mazása irányába. A kettő egyet jelent. Egymásból folyik. Egymásra hat. A munkafolyamat felosztása apróbb teendőkre azért történik, hogy a termelőfolyamatot megfigyelhessék és automatikus munkagépek megszerkesztésére alkalmassá tegyék. Az emberi munkaerő teljes kikapcsolása a cél. Az amerikai géptervező mérnökök álláspontja az, hogy a gyár-
ipar árutermelése minőségileg és mennyiségileg akkor lesz tökéletes, ha a testi munkaerő teljesen kiküszöbölhető s a termelés folyamatában az ember az automatikus munkagépek mellett csak felügyeletet gyakorol. Módomban volt gyári berendezéseket látni, ahol automatikus munkagépek működnek. Megdöbbentőek az eredmények. Forradalmi ujitások ezek, az árutermelés felfokozása, az árumennyiség halmozása megbontaná az amerikai társadalmat, ha nem gondoskodnának az áru gyors elhelyezéséről és értékesítéséről.

A gazdasági élet vezetői Amerikában tisztában vannak azzal, hogy sok árut elfogyasztani csak sok és vásárlóképes fogyasztóval lehet. Ezt Amerikában különböző módszerekkel próbálják elérni. A munkahét meg-
rövidítésével, hogy a munkásokat teljes számban betudják vonni a termelő apparátusba; magasabb bérek fizetésével, melyeket *Roosevelt* elnök törvénye szerint kötelező kollektív szerződésekkel támasztanak alá. Szombat és vasárnap teljes munkaszünet, hogy a munkáscsaládok elkölt-
sék a magasabb keresetet és minél több áru megvásárlására nyiljon alkalmuk. Lakóházakat, butorokat, ruhákat, gépeket, forgalmeszközöket, kevés anyagból, könnyű szerkezetre, rövid élettartamra állítanak elő, hogy azok megújításáról a vásárlók mihamarább kénytelenek legyenek gondoskodni.

A munkások életszínvonala magasabb, mint az európai munkásoké. Különösen a lakáskulturában mutatkozik ez. A munkás lakástípus a csalá-
ládi ház. Ez a keresettebb. Van ebben a családi házban veranda, hall, ebédlő, három hálóhelyiség, konyha, fürdőszoba, wc., központi fűtés, hideg-meleg víz, autogarázs. A munkáscsaládiház értéke körülbelül 5—6 ezer dollár, melyet 15 év alatt törlesztnek. A lakások egészségesek. A fürdő, a friss levegő, a sport, a jobb táplálkozás a munkáscsalád gyermekeit is egészségessé, mozgékonyá, fejlett természetűekké teszi. A lakáskultura, illetve a lakóház törlesztése a dolgozó magyar munkások heti keresetének 20 százalékát veszi igénybe.

Az amerikai magyar munkások kereseti viszonyai is különbözőek. A helyi bérvizonyokhoz simulnak. Most még érzik ők is a gazdasági válság hatását, mely 1929-ben kezdődött. De két év óta a bérek újból emelkedőben. A magyar munkások, akik, mint földmivelők kerültek ki és most bányüzemekben dolgoznak, hetenként 25-35 dollárt keresnek. A legtöbb helyen a feleség is kereső. A nő keresete heti 18-20 dollár. Amely családban férj és feleség, vagy apa és egy családtag dolgozik, az életszínvonal elég magas. Van jó lakásuk, ennivalójuk, ruházatuk, szórakozásuk és félre is tudnak valamit tenni.

A munkabérek iparonként különbözők. Az ácsok, kőművesek, szobafestők heti keresete ma is 60-75 dollár. Nyomdászok 45-50 dollárt keresnek. Szűcsmunkások 50-60 dollárt kapnak. Szabó és varrónő munkások heti 25-40 dollárt keresnek. Az itt felsorolt munkabérek reálértéke akkor tűnik ki, ha összehasonlítjuk az európai munkabérek reál értékével illetve vásárló erejével. Ekkor látjuk, hogy az amerikai munkás életstandardja mennyivel magasabb, mint az európaié. Bemutatok például egy magyar gyárimunkást, aki heti 35 dollárt keres. Ebből a heti keresetből tud venni két öltöny jóminőségű új ruhát. Európában hasonló gyárimunkás csak két heti keresetéből tud új ruhát vásárolni. Amerikában 35 dollár heti keresetből lehet 10 pár új cipőt venni, míg Európában egy heti munka-

bérből csak két pár cipő vásárolható. Amerikában egy heti kerestből 45 kilogramm húst lehet beszerezni, míg Európában egy heti munkabérből 12 kilogramm hús kapható. Az amerikai munkás heti keresete egynegyedrészeért kap 4-5 helyiséges lakást fürdőszobával, központi fűtéssel, az európai munkás heti keresete a negyedrészeért csak egyszobakonyhás lakást kap, azt is gyakran albérlőkkel kénytelen megosztani.

Igy lehet megérteni, hogy miért nem kívánczik haza az Amerikába szakadt földműves, vagy ipari munkás. Honvágy van. Néha nagyon is erős ez a honvágy. Sok emberben betegséggé is fajul. De amikor egy-egy hazatértevel magyar munkásnak sikerül újból visszajutni Amerikába, elbeszélésével százakat gyógyít ki nosztalgias állapotukból. Mert nemcsak honvágy van a kivándorolt magyar dolgozóknak, hanem Amerikába való visszavágyás is. Ez akkor keletkezik benne, amikor Amerika szabad levegőjéből és gazdasági állapotából az Óhaza lefojtott légkörébe és gazdasági nyomorúságába zuhan.

A kivándorlók az amerikai életmegnyilvánulás iránt is kellő érzéssel bírnak. Ami Amerikában az életet kellemessé teszi, ezeket megtaláljuk a magyar dolgozók életében is. Ezek közé az életformák közé tartozik a munkás autója. Az amerikai városok fejlődése és autók igénybevétele szorosan összefüggnek egymással. Amerika 20 millió lakónak közül 15 millió családi ház. Az egymásmellé épített családiházak, noha kicsiny telkekre épülnek, mégis nagyarányúvá, kiterjedtté teszik a várost. Ezekben a nagyterjedelmű városokban nélkülözhetetlen az autó. Ez itt villamos pótló tényező. A világon 30 millió autót tartanak nyilván, ebből 23 millió szalad Amerikában. Ami azt jelenti, hogy minden ötödik lélek Amerikában autóval rendelkezik. Tehát az autók legnagyobb részét munkások vásárolják. Vannak üzemek, ahol a munkást fel sem veszik, ha nincs autója. Az a felfogás itt, hogy csak az a munkás lehet pontos a munkaidő betartásában, aki autón érkezik. Láttam közmunkát is, ahol 7 ezer munkanélküli munkást foglalkoztattak. Ebből a számból 3 ezer munkás saját autóján érkezett a munkára. Senkisémet emel kifogást az ellen, hogy a munkanélküli is autót tart. Az autó olcsón, részletre vásárolható. A benzin nem drága. Az autó fenntartására a munkás naponta egy dollárnál kevesebbet költ.

3.

Franklin D. Roosevelt elnöksége óta Amerika munkásviszonyai megjavultak. A munkátlanok foglalkoztatása a nyomor rémségeit leenyhítette. A közmunkákon való foglalkoztatás más jellegű, mint az európai. Nálunk minden közsegélyt pótló munka sok erőfeszítést, mélyen leszorított bért és állandó megaláztatást jelent. Amerikában minden munkanélküli, akit az állam foglalkoztat, ama bérskála szerint kapja fizetését, melyet legutoljára a magángazdaságban élvezett. A bér védett a közmunkán dolgozók részére is. Megszorítás ott van, hogy a közmunkát igénybevevőt csak félmunkaidőben foglalkoztatják. Vagyis a régi munkaidejének 50 százalékát dolgozhatja. A közmunkákon közel 5 millió munkanélküli dolgozik. A közmunkák költsége állami lehet. A 10 millió munkanélküli közül közel 5 milliót foglalkoztat az állam. A másik 5 millió olyan, hogy családjukban van egy-két kereső, tehát süngős ellátásra nem szorul. A közmunkasegélyben nemcsak testi, de szellemi munkások is részesülnek. Írók és művészek. Utóbbiaknak lakásukon kell munkát végezni. Írók írhatnak, amit akarnak, festők festhetnek tetszésük szerint. Idejük egy részét közmunkára kell fordítani. Ellenőrzik őket. Míhelyt a magángazdaságban munkahiány van, elbocsájtások vannak a közmunkákról. A köz-

munka nem lehet állandó.

A gazdasági válság, mely most Amerikában szünőben, megerősítette a munkások szervezkedését. A munkátlanság, a nyomor, a létező életstandard elvesztése megrázta Amerika dolgozóit. Mindenki a bőrén érzi a válság csapásait. A munkáséletnek ez a drámai fordulata, a társadalmi és gazdasági szervezkedés felé irányította a közfigyelmet. De nemcsak a testi munkások, hanem a szellemi munkások, a középosztályt kitevő intellektüelek is gazdaságilag szervezkednek. Soha még ilyen arányban nem szervezkedett Amerika középosztálya. Visszaszerezni az 1929 előtti bér- és illetmény nivót, ez a mottója ennek a felsorakozó mozgalomnak. Az amerikai középosztály szervezeti elgondolásai, a szándékok, készségek, ahogy ezeket az igényeket valóra váltani igyekeznek, arra mutatnak, hogy a gazdasági osztályharc módszereitől: a munkabeszüntetéstől, a tőke erejével való szembeállástól sem riadnak vissza. Az újságírók Amerikában szakszervezetbe tömörülnek. Az elmúlt évben több helyen szabályszerű bérharcot folytattak. Munkabeszüntetéssel küzdöttek. Ezek a harcok, noha a legerősebb újságvállalat, a *Hearst* újsággár ellen irányultak, mégis győzelemmel fejeződtek be. A követeléseket megkapták.

De az amerikai középosztály kiállása is más, mint az európaié. Nem pártszínezetű ez a kiállítás, de szervezkedő és szociális jellegű. Nagyobb részt akarnak kapni a munka eredményéből, mint amennyit eddig kaptak. A középosztály a szabadságjogok, demokrácia, az életnivó megjavítása tekintetében közelebb áll a munkásosztályhoz, mint az európai középosztály. Itt nincs tradíció.

Az újabb világháború ellen erős ellenállás mutatkozik a középosztály fiatalágában is. Nem akarnak háborút. Békét az államok között! — ez a jelszavuk. Amerika egyetemének fiatal polgársága mozgalmat indított a háború ellen és a harc módszereire külön szervezetet alakított. Szervezetük címe: a *Jövő Világháborúja Veteránjainak Szövetsége*. Követelik, hogy szervezetük minden tagjának az Amerikai Egyesült Államok kormányának 1000 dollár előleget utaljon ki, mert ők lesznek a jövő világháború rokkantjai és sebesültjei s így megilleti őket az előzetes költés. Ha nem kapják meg az előleget, megtagadják a hadbaszállást. Ez a felfogásuk.

A gazdasági válság hatását az amerikai szervezetek nem tudták el-lensúlyozni. A tőkéserek erejével szemben gyöngének bizonyultak. Ez a gyengeség belső szervezeti gyengeség. A szakszervezetek nem törekedtek a szakma valamennyi résztvevőjének megszervezésére, hanem ezek egy része segítségével uralták a többit: a szervezeten kívülieket. A háború utáni időkből volt szakszervezet, például az ácsoké, mely 300 dollár beiratási díjat követelt a belépő tagtól. Ugyanígy a többi szakszervezetek is. Talán alacsonyabb beiratási díjat szedtek, de a felvételi indokok egyeztek az ácsokéval. Ezzel a szakszervezeti formával, az összmunkás-ságot károsító szakszervezeti politikával kívánt szakítani a *Committee of Industrial Organisation*, a C. I. O., mely az *American Federation Of Labour*, az AFOL szervezetéből szakadt ki. Az AFOL-ban egyesülnek a régi szakszervezetek, míg a C. I. O.-ban az új iparszervezetek. A C. I. O. minden munkás érdekét egyformán képviseli, míg a szakszervezetek csak a maguk tagjaiét. A két szervezeti tábor között kegyetlen harc folyik. De az amerikai munkások nagyrésze a C. I. O. felé fordul szeretetével, mert ez vezette be a „sit down“ sztrájkot (ülősztájk), mely a legnagyobb üzeme- ket békére és a követelések megadására kényszerítette. A C. I. O. célja az ipari szakszervezetek elismerése: kollektívszerződés minden munkás érdekei védelmére, melyben a bérfeltételek szabályozottak.

A magyar kivándorolt munkások túlnyomórésze a C. I. O. keretében működik és *John L. Lewis*, a C. I. O. vezetője szereti és megbecsüli őket. Lewis a bányaiipari munkások elnöke s az amerikai közéletnek most nagytekintélyű várományosa. Rooseveltnél elnök a munkásokat érintő kérdéseket vele tárgyalja meg. A munkásosztály úgy látja, hogy Rooseveltnél elnöki megbízatása után Lewis-nek a legtöbb a kilátása Rooseveltnél örökébe lépni.

Ebben az erősödő és szélesedő demokratikus keretben helyezkedik el a munkásság. Küzdenek és dolgoznak. Amerika 40 millió munkásából az AFOL 5 milliót tudott maga köré gyűjteni. De megakadt, mert szervezeti formája elavult. A C. I. O. szervezete arra vállalkozott, hogy 4 éven belül Amerika 5 millió szervezett munkáslétszámát 20 millióra emeli s ezzel maradandó alapot teremt a demokratikus államvezetéshez, melynek továbbra is az a célja, hogy az amerikai munkásosztály helyzetét a dolgozók erejének érvényesítésével megjavítsa.

MAI ROMÁN KÖLTŐK

Fordította: SALAMON ERNŐ

TUDOR ARGHEZI: GYÓNÁS

*Mily sulyos éjjel, mily sűrű éj,
valaki áll, valaki áll világ szélénél.
Ki botorkál itten? Elhunyt gyertyája
kinek kedvez, mely éji népek,
se holdja, se pislá világa
s mit mond — hogy félnek — a jegenyéknek?
Ki lépdes itt, hogy zaja sincs, se lépde?
Gazdátlan lélek? Miért ne?
Ki áll ott? Szólitlak! Felelj!
Kihez jöttél s mért jöttél ide el?*

*Te vagy anyám? Jer vigyázz rám,
csöpp anyácskám, jó anyácskám!
A sírod olyan hideg.
Mind nincsenek,
mind urakeltek messzi éjeidre,
mind lefeküdtek földbe hűlni, mint te,
mind meghaltak egészen!
Grívéj kutyánk se lábalt át a vészen
dög ő. A tengeri meddő,
hervadt a bazsalikom és a fái eper, mindakettő.
Elszálltak galambjaink az eresz alól,
verebed, parti fecskéd elment a háztól, nincs sehol.
A méhkasok üresek,
a jegenyék téglaszínűek,
billen a fali agyag, a pitvar fája rothad..*

*Héj! Mely éji utasoknak
utja a kertem? Hallod-é, megállj!
Ki állt meg? Mért állt meg? Mit kíván?*

Mit akarsz, ki vagy,
 hogy úgy jössz néman, láthatlanul,
 ahogy csak a mesékben szabad?
 Itt nem lakik rég senki,
 kerek husz éve nem,
 magam is elszóródtam
 töviseken, köven.
 Halott az ucca név s a szám a ház falán,
 holt a csengettyű, a lakat s a kulcs...

Lehetne tán, ez itt, ki jó, akárki
 ki nem volt soha és nem is lesz, bárki
 ki rejlik éji vízben és letörő fában.
 Ő tud a gondolataimba látni.

Héj! ki az őt, jaj ki az, vakéjsötét ruhában?
 Ki furja a falam, hussal, véressel
 önön ujjával furja mint a szeggel
 s fáj sebétől harminchárom sebem,
 nyögök és vérezem.
 Ki áll az ajtómnál, ki s miért szomorú?

Üszök a nyelvem, üszök... és hamu.
 Én nem bírom ki ennyi kin között
 szomszéd nyiss ajtót! szomjazom: adj innom!
 nézd ime: vér! tekints hát ide: méreg!
 fogadd el: manna! Hallgass ide, lélek,
 a keresztről jövök,
 engedj elbujnom kemény karjaidon.

ARON COTRUȘ: ISMEREM MAGAM

Ismerem magam,
 nyugvásnélküli vagyok, akár a higany.
 Nem születtem csillagokra ugatni,
 se rongy aranyért magam árulni, eladni,
 de tenni, hatni.
 Se elnyomni,
 Se elnyomatni.

Hogy önmagam lenni, alanti néppel elvegyitsem,
 azért vagyok én itten,
 s azért is, hogy a lelkeket tűz lángjával építsem
 s zuhanva hintsem,
 hogy házamba hordjam a láthatárt,
 hogy adjak és vissza ne fogadjak.
 Viselni terhét az igazaknak,
 s vállalni kárt.

Higgadt földje hazámnak viharja, vize,
 egetverő hegyei, kószáló fellege
 adott nekem szívet s e szív, fia szíve
 oly gyümölcs, olyan éték,

hogy íze, illata legjobb napjáig érett.
Nincs ilyen érlelése
idegen vidékek
havának, hevének.

Házamból, amelyet nem lakatolok, zárok,
minden emberfiának, testvérekező
kínálok
szigorú éjemen,
mert azért vagyok én itten,
hogy a szenvedőkkel magam elvegyítsem
s zuhanva hintsem.
Kedvem a létkozlást törvényvé tette meg,
s ha forró erőm napja lehuny,
lemegy,
ne tűnődj el tünésemen.

EMIL ISAC: EGYEDÜL AZ ERDŐBEN

— Öreg bükk eljöttem hozzád. Régóta élsz, régóta ismersz, tegnap éjjel nem beszélgettünk. Azért vagyok most itt előtted, hogy elmondjam: bükkapó, dorgáld meg az ismerős madarakat, igen zajonganak. Szólj át a forrásnak hallgathasson már, fecsegő ne zsörtölődjék avarral, levéllel. De ha teheted, leginkább ezt tedd, fenyegezd meg, dorongnak jó, ágaiddal: a várost.

— Bükköm, bükkfácskám, árulkodnom kell a városra, gyűlöl Téged. Azon, fondorkodik öröklőn, hogyan küldjön minél több ballát és szekercét ellened. Mert kell a bükk: akasztófának és koporsódeszkának.

— Bükköm, bükköm viharban nemzett, orkánban fogantatott okos fám, legszebb sudár apja minden erdőnek ma éjszaka szólalj meg, nyilj meg. Mondd meg — te tudod — hol is van az isten?

— Ismerned kell, hiszen az öröklét nedve kering benned, te vagy a növekedés és a kemény erő oka, nálad lakik az idő és a gyökereid maguk a halottak az ő minden sóhajtozásaiikkal.

— Mért nem felelsz öreg bükkfám? Hiszen nemzedékedhez tartozom, sarjad vagyok, növekedem én is szót sem szólván, dalaim vannak, bánataim... Nem ismersz? Az vagyok, ki virágot szedek alattvaló réteidről, az is, aki csöpp gyerekek mosolyát zárja melle mögé, bolygó csillagokra, hajnali álmokra esküdöző, öreg bükköm nem ismersz meg? Eljöttem hozzád, beszéljünk. Nyugtass, csendesíts le. Mondd el valamelyikét meséidnek, olyan sokat tudsz.

— Suhognak ágaid, édes borzongás dideregtet, bükköm. jómagam érzem, fájdalomban, szerelemben forrunk össze, a te öreg lelked hívja lelkemet, az én életem köszön — ismerősök — életednek. Így boldogan türom az éji édes álmot. Elszunnyadok öledben. Örized álmom kérésem szerint. Megdorgáld a fütytős szelet, megpirongatod a kicsi füvet, ne hasogassa, munkaidőn túl a földet. Virágjaid-

től jó illatokat parancsolsz körém. Öregapám se állhatott jobban, vigyázni rám virrasztásain. Reggel úgy ébredek, hogy ölelem ágad.

— Bükköm, bükkfácskám, ha eljövök még ide, akkor is tudsz majd olyan odaadó lenni, mint ezen az éjen?

— Átkozott város. Átkozott!

EMIL ISAC: LÁTTAM A ROZSDÁS EKÉT

Láttam a rozsdás ekét az udvaron. Fáradtan, tűnődve hevert. Kerekei iengelyig sárban álltak, botra kalapált volt a lapos vasa. Ki fogta egykor, ki vezette, ki hallgatta merülten csikorgását s ki vetette el mögé bizodalma magvát? Hol a busongó dojna, mely súlyát könnyítette, hol van a kéz, amely kopásig fogta? Az eke állt tovább is, eltűnődve.

Kék szeme volt férfidnek, ekevas? Varjufekete fürtje volt, oly homloka, mint a sziklai hó, oly jószagú ajka akár az eper? Mennyi könnyörgés robotod javáért, hány bizó mosolygás ázott, fekete barázdád után! Ekevas, ekevas, kié voltál és ki hagyott el?

Igy áll az ekevas: fáradt, elpihenő. Varjak szállása már, rozsdá harapja, nem forognak kerekei, foghijas a vasa, nem nő kedve dojnán se. Ostor nem cserdül érte, nem gajdol legény. Ekevas, ekevas kié voltál ekevas?

De ha éjidején a világ hunyni tér és a kalyibák elülnek, ködből, halálból jön valaki, fütyörész, befogja ökreit és szánt csak, egyre szánt.

Teliéj sorvadásáig szikrázik az ekevas, a vágott barázda hossza nő. Pirkadatkor aztán, szemmel kiveheted, temetői sirig nyulik a barázda...

AL. O. TEODORESCU: AZ ÖRÜLET DALA

Tráláláli, trálálálá
megöltem egy fegyőrt, meg én,
tráláláli, trálálálá
és jóllaktam kitolt szemén.

Tráláláli, trálálálá
(tehettem: én császár vagyok)
tráláli, trálálálá
(császár vagyok, de rothadok).

Tráláláli, trálálálá
koponyáján vér s haj fagyott,
tráláláli, trálálálá
(ő nem is tudja, hogy halott.)

*Tráláláli, trálálálá
magamra öltém öltönyét,
tráláláli, trálálálá
(az én rongyom legyen tiéd.)*

*Tráláláli, trálálálá
most nem tudják a doktorok,
tráláláli, trálálálá
ő él s a halott én vagyok,
trálálálá.*

A KATALÁN NEMZETI MOZGALOM VÁLTOZÁSAI

Irta: FARKAS LŐRINC

1. A katalán nacionalizmus útja a nyelvi megújhódástól az önkormányzatig s a függetlenségi törekvésektől az ibériai államszövetség eszméjéig rendkívül változatos. Ez a nacionalizmus a katalán polgárság osztálymozgalmának indult s a legszélesebb szociális népmozgalommá dagadt: ma a spanyol demokrácia legfőbb szövetségese. Európa legfiatalabb nemzeti mozgalma ez, mely demokratikus voltánál fogva egyben túl is haladja a kontinens impériális szándékú nacionalizmusait. Különös jelenség a katalán nacionalizmus történetében, hogy kialakulása már abba az időbe esik, amikor a polgárság törekvéseit a bérmunkásság osztálymozgalmai keresztezik. Katalániában az anarho-szindikalizmus sok tekintetben megelőzte a polgári nacionalizmus kifejlődését s egyáltalában a katalán nemzeti öntudatraébredést. Ilyen különleges történelmi viszonyok között a katalánizmus nemcsak az elspanyolosodott arisztokráciával került szembe, de évtizedeken át farkasszemét nézett a teljesen spanyol jellegű katalániai munkás mozgalommal is. Csak a legujabb spanyolországi fordulatok hozták magukkal, hogy a katalán nemzeti mozgalom népivé s az anarho-szindikalizmus katalánná változhatott.

Az a jelenség, hogy a katalánizmus évtizedeken át a parasztságra támaszkodó polgárság osztálymozgalma maradt, nem utolsó sorban a demográfiai viszonyokkal is magyarázható. Az az 530.000 bevándorló, akit a statisztika 1910 és 1930 közt Katalániában kimutat, túlnyomórészt spanyol munkás. Katalániát éppen a nemzeti megújhódás évtizedeiben öntik el újabb és újabb spanyol proletárrajok. Ennek az ibériai belső népvándorlásnak tulajdonítható, hogy Katalánia mai lakosságának egy negyede nem katalán. A katalán iparral egyidőben kibontakozó szakszervezeti és politikai munkásmozgalom eleinte erre a bevándorolt városi spanyol munkáselemre támaszkodott s a Katalániában gyökeret verő anarho-szindikalizmus lapjai hosszú ideig csak spanyol nyelven jelentek meg. A spanyolországi munkásmozgalom különböző irányjai a múltban általában élesen szembehelyezkedtek a regionalista törekvésekkel, mert a munkásosztály egységének megbontásától félték, a katalánizmusban pedig éppenséggel nem láttak egyebet a polgárság öncélú játékánál. Barcelónában így a baloldali politika hovatovább antikatalánizmussal azonosult, míg a konzervatív polgári politika a katalánizmussal vált egyenlővé.

A politikai katalánizmus fejlődésének első nagy szakaszában valóban csak a polgár osztály mozgalma volt, de ebben a polgárságban nemzeti hivatástudat élt: demokratikusak voltak szándékai és néptömegek fejlődését lendítette előre. *Almirant* 1882-ben megalapítja az első katalán po-

litikai szervezetet s 1892-ben a katalán egyesületek manrézai kongresszusa már katalán önkormányzatot követel. Ez az erélyes megmozdulás szakít a katalánizmus romantikus kezdeteivel, a regionalizmusnak azzal a jámbor formájával, mely nem jutott túl a népköltészeti gyűjtésen és érzelgős tájkultuszon. Ekkor tűnik fel a még ifjú *Prat de la Riba*, aki a katalánizmust teljes egészében a politikai emancipáció programjával hatja át. Feltűnést keltő írása, az 1894-ben megjelent *Compendi de la doctrina catalanista*, a maga hatékony egyszerűségével olyan óriási példányszámban árasztotta el a katalán városokat és falvakat, amilyent a katalánizmus legkifejlettebb korában sem ért el soha más katalán kiadvány. Spanyolország csufos kubai veresége 1898-ban váratlanul fellendíti a katalán nemzeti mozgalmat. A kudarc, mely a négyszáz esztendő amerikai spanyol imperializmus utolsó maradványait is eltüntette, egész Spanyolországban megrendítette a bizalmat az évszázadok óta uralkodó kiváltságosak iránt. A katalán ellenzékiesség is vérszemet kapott s a meggyengült centrális kormányzattal szemben 1901-ben első nagy választási győzelmét aratja. A választások után a különböző katalán politikai alakulatok egyesülnek s megalakul a *Lliga regionalista*, a katalánizmus egységes pártszervezete.

A katalánizmus politikai kibontakozására végzetes ideológiai hatással van az a körülmény, hogy nemzeti célkitűzései nemcsak az anarcho-szindikalizmus és a szociáldemokrácia részéről részesülnek visszautasításban, de ellenszenvre találnak a spanyol polgárság haladó köreiben is. Olyan politikai szövetség, mint a világháború előtti Magyarország szociáldemokráciájának és polgári radikálisainak szövetsége a szlovák, román és szerb nemzetiségi mozgalmakkal, Spanyolországban 1929-ig nem fordul elő. Az a spanyol szellemi forradalom, mely az amerikai vereség után a régi impériális életformákkal való szakítást s a demokratikus európai életformákhoz való közeledést hirdeti, a katalán nemzeti kérdésben vak megnemértést tanusít. A vereség esztendeje után magukat „*kilencvennyolcasok*”-nak nevező spanyol szellemi élharcosok örömmel üdvözlik Katalánia iparosodását, demokratizálódását és modern európai szellemét, de keréken visszautasítják — a katalán nyelvet. Jellemző erre a magatartásra *Unamuno* kiáltványa a katalánokhoz: „Ne forduljatok el a porig alázott Spanyolországtól. Gyertek és hassátok át szellemetekkel: tegyétek katalánná egész Spanyolországot. Nagy feladat vár rátok: nektek kell Spanyolországot meggyógyítanotok. Ennek a nagy hivatásnak a betöltése kedvéért fel kell azonban adnotok korlátolt vidékiességeket és zugnyelveteket is ráadásul. Tegyétek katalánná Spanyolországot, de hajtsátok ezt végre kasztíliai nyelven.”

A spanyol jobboldal és baloldal harcában két tűz közé szorul a katalán nacionalizmus. A hatalom hagyományos birtokosaival szemben szivós ellenzéki harcban áll, de ugyanekkor áthidalhatatlan különbséget lát a maga eszményi célkitűzései s a spanyol haladó tábor racionalizmusa között is. A katalán nacionalisták szerint a spanyol kilencvennyolcasok hazájuk modernizálására törekedve tulajdonképpen általános elnemzetietlenítést készítenek elő. Katalánia ezzel szemben megújódott erővel ébred nemzeti értékeinek tudatára s így a *Lliga* nemcsak Kasztília ellen küzd, hanem az ellen a mindent egyformára koptató racionális filozófia ellen is, mely a nemzeti közösség jelentőségét kétségbevonja s a népi sajátosságokat eltörli. Ez a katalán magatartás adott esetben a történelmi haladást jelenthette azzal a kozmopolitizmussal szemben, mely az öntudatra ébredő nemzetiségek hátbatámadásával voltaképpen az imperializmust támogatja, viszont kétségtelen, hogy eszmei tartalmában a spanyol

imperialisták ideológiájához állott a legközelebb. (Nem véletlen, hanem a katalánizmus osztályszellemének törvényszerű következménye, hogy akadt katalán költő, aki az egykori Dé.franciaországra is kiterjedt barcelónai grófság emlékének felidézésével a Pireneusok *mindkét* oldalára képzelte el a jövőbeli Nagykatalániát, mint új nagyhatalmat a Földközi-tengeren).

2. A katalánizmus a spanyol jobboldal és baloldal között hovatovább maga is a progresszív és regresszív irányzatok kényszerű találkozásainak és kirobbanó ellentéteinek játékát ismételte. Két évvel első nagy választási sikere után vereséget szenved a tartományi választásokon s a balsikert a jobboldali tájékozódás idézi elő. A Lliga ugyanis ezekre a választásokra a katolikus klérussal szövetségelt, de a koalíció felmorzsolódik *Lerroux* spanyol köztársasági baloldalával szemben. A liberális szellemű katalánok el is hagyják a jobbfelé tolódott Lligát s külön katalán köztársasági pártot alakítanak. 1903 után már csak esetről-esetre beszélhetünk egységes katalán nemzeti mozgalomról. A közélet homlokterében ugyan továbbra is a jobboldali vezetés alá került Lliga áll, de ez inkább csak intézményekre s belső szervezeti munkára támaszkodik, míg a tömegek között a katalánizmus balszárnya ér el akciósikereket.

Anton Sieberer a katalán kérdésről megjelent terjedelmes munkájában* meggyőzően bizonyítja, hogy a különbség a katalánizmus két szárnya között a szociális kérdés eltérő megítélésében áll. A nemzeti célkitűzésekben megegyeznek, de a jobbszárny a nemzeti problémát eszményinek fogja fel s a szociális kérdéseket elhanyagolja. Ezzel a felfogással a jobboldal tulajdonképpen a katalán nagyipar és földbirtokos egyház gazdasági érdekeinek rendeli alá a katalán nemzeti emancipációt s ha önös osztályérdekeit a tömegek részéről veszély fenyegeti, nem késik feladni *Prat de la Riba* örökségét sem: a katalán nacionalizmus hagyományait. Közeledés a két oldal között csak akkor jön létre, ha a spanyol impériális nyomás erősödik. A jobbszárny ilyenkor a katalán tömegek ellenzéki nyomását a kormányzatnál alkudozásokra és egyezkedésekre használja fel, de amint eredményt ér el, megint szembefordul a tömegekkel. Jellemző eset a *Solidaritát* néven alakult nemzeti egységfront története. Amikor egy spanyolelleses karikatura miatt támadt barcelónai incidensből kifolyólag a spanyol korszak szigorú törvényeket hozott a szabad vélemény elfojtására, a csapás közelebb hozta egymáshoz a különböző katalán irányzatokat. Jobboldal és baloldal a közös nemzeti célokért összefogott s a *Solidaritát* az 1907-es választásokon 44 képviselői mandátum közül nem kevesebb, mint 41 mandátumot szerzett meg. A katalánok egységes megmozdulásának hatása alatt *Maura* spanyol miniszterelnök engedni kénytelen s a négy katalán tartomány egyesítésére vonatkozó törvényjavaslatot tárgyalás alá bocsátja. Ez a részleges önkormányzat, a *mancomunitat*, azonban csak 1914-ben valósul meg s a közben eltelt hét esztendő alatt a katalán mozgalom egysége újból felbomlik. Amikor Barcelona városi tanácsa felvilágosodott szellemű katalán iskolaprogramot állít fel, a klerikális körök akciót indítanak a katalánizmus balszárnya ellen és sikerül is felrobbantaniuk a nemzeti egységfrontot. Amint a *mancomunitat* életbe lép, teljesen a Lliga nagypolgári és klerikális vezetői kezébe kerül a katalán nemzeti ügy s a balszárny hosszú időre háttérbe szorul.

* Anton Sieberer: *Katalonien gegen Kastilien* — Wien. Saturn-Verlag. 1936.

Mig a katalán baloldal mindenkor a tömegek mozgósítására helyezte a fősúlyt, a Lliga jobboldali vezetői a spanyol hatalmi körök bizalmát és belátását keresték s megelégedtek vallási és kulturális intézményeik védelmével. A tömegek kikapcsolása a katalán politikából s a megalkuvás a spanyol uralommal szemben idővel megbosszulta magát. Amikor a spanyolok gyarmati hadjárata a rif törzsek ellen 1921-ben összeomlik s a marokkói vereséget megint a válság esztendei követik, a mancomunitat elnöke, *Puig i Cadafalch*, s a Lliga többi vezére a spanyol katonai diktatura felállításához nyújt segédkezet. A katalán jobboldal 1923-ban teljes támogatását felajánlja *Primo de Rivera* barcelónai tábornoknak a rendteremtéshez. A barátság rövidéletű. A tábornok parancsuralmának első hetében a legszigorúbb rendeleteket bocsátja ki — éppen a katalánok ellen, akik nyeregbe segítették. Eltörlik a katalán nyelv használati jogát, bezárják a katalán iskolákat, a katalán lapok sem jelenhetnek meg többé. Felosztatják a katalán egyesületeket is és perbe vonják a katalán vezetőket, szeparatizmus vádját emelve minden ellen, ami katalán. A Lliga jobboldali politikája megbukott s ez a bukás veszélybe sodorta az egész katalán mozgalmat. Azok mértek rá döntő csapást, akikhez viágnézeti szempontból a legközelebb állott: el is nevezték akkoriban a Lligát saját ellenségei csatlósának.

A zsákuccába futott jobboldali katalán politika hívei szószegéssel vádolják meg *Primo de Rivera* tábornokot s *Cambó*, a jobboldali katalán mozgalom ideológusa, 1930-ban megjelent *Per la concòrdia* című irányművében gunyos köszönetet mond a diktaturának azért, hogy a katalánokat új öntudatra serkenti. A katalán nemzeti mozgalom valóban új erőket gyűjt a diktatura éve alatt. *Cambó* csak ott tévedt, ahol a katalán mozgalom új indulását a Lliga hagyományos politikai vonalán látja kifejőldni s az uralom belátásától vár békés kibontakozást. Az új nemzeti gerjedést a szociális ellenzékiesség tüze fűti. Az új katalán mozgalom tömegaktivitásnak indul s a Lliga kegyes jelszavai elvesztik hatásukat abban a pillanatban, amint a lépten-nyomon akadályokba ütköző belső nemzeti építőmunkát a hatalmi harc váltja fe.

3. A Lligának sem tömegeket mozgató hatalmi politikája, sem külpolitikai akcióprogramja nem volt. A legnagyobb siker, amit a belátásos-kiegyezéses jobboldali katalánizmus a diktatura idején elért, a kasztíliai értelmiség legnevesebb alakjainak megnyerése volt a katalán követelések számára. 1924-ben százegynéhány spanyol szellemi élharcos, közöttük *Madariaga* és a két *Ortega y Gasset*, katalánbarát manifesztumot intézett *Primo de Riverához*. A spanyol irástudók 1930-ban el is látogatnak Barcelónába s nagy testvériesülési bankettekben lelkes pohárköszöntők hangzanak el. A Lliga emberei ebben az időben kapcsolódnak be a *Népszövetség* kisebbségi alosztályának működésébe, felvetve a világ színe előtt a katalán kisebbség sérelmeit. A csehszlovákiai és romániai magyar pártok sajtója ebben az időben sűrűn foglalkozott is a katalán kérdéssel s csak azóta nem találkozunk ezzel a katalánbarátsággal, amióta a katalán kisebbségből szabad katalán nemzet lett — a spanyol népfronti kormány oldalán.

Mig a Lliga a spanyol intelligencia megnyeréséért indit szellemi mozgalmat s a katalán kérdést nemzetközi fórumokon feszegeti, az újraéledő katalán baloldal a spanyol demokratikus törekvésekben találja meg természetes szövetségesét. 1929-ben San Sebastian városában titkos megegyezés jön létre a spanyol republikánizmus és a baloldali katalán nacionalisták között. Mindkét fél, ha különböző okokból is, szo-

rosan érdekelve volt az uralmon lévő hatalmak bukásában s ez lehetővé tette az együttműködést. Carrasco 1931-ben megjelent könyve a san-sebastiani megegyezésről szóról szóra közli azokat a szavakat, amelyeket ezen a találkozón katalán részről intéztek a polgári szabadságjogok spanyol harcosaihoz: „Ha ti demokratikus jogokat hangoztattok az egyes állampolgárokkal szemben, nem tagadhatjátok meg ugyanezeknek az alapelveknek az alkalmazását kollektív egységekre sem az állam összességén belül. Ha az új, elérendő állapot nem lenne tekintettel Katalániára, nem érdekünk az államfordulat s nem érdekel bennünket sem a spanyol forradalom, sem a spanyol köztársaság.“ A spanyol baloldali feladja régi merev magatartását a katalán nemzeti megújhódással szemben s amikor a diktatura megbukik és Alfonsz eltávozik az országból, az új spanyol köztársasággal együtt megszületik a katalán önkormányzat is.

A történelmi fordulatot eredményező 1931. évi választások, melyek egész Spanyolországban a köztársasági baloldalmak kedveznek, Katalániában a baloldali katalánizmust juttatják uralomra. A Lliga még az utolsó pillanatokban is hűségnyilatkozatokkal fedezte a spanyol monarchiát s így a változás Katalániában a diktatúrával együtt a katalán jobboldalt is elsöpri. Cambó személyében a tömegek csak a megbukott hatalom bizalmasát látják s a katalánizmus nagy előharcosa a nemzeti szempontból radikális, szociális téren maradi politika összeomlása-kor hazájából menekülni kénytelen. Az emigrációból hazatérő Macia ezredes, aki az amerikai katalánok és a franciaországi bujdosók között készítette elő a függetlenségi mozgalmat, három hónappal a győzelmes választások után milliók akaratából és részvételével kiálthatta ki a katalán köztársaságot, felszólítva az ibériai testvéreket az ibériai konföderáció megalakítására.

4. A rohamosan beköszöntő történelmi események közepette nyilvánvalóvá vált, hogy a diktatura nyomása megsokszorozza a katalánizmus híveinek számát, de a régi nemzeti keretek elégteleneknek bizonyultak a katalán öntudatra ébredt tömegek befogadására. A tisztára kulturális jelszavaknak s a szociális kérdésekre ki nem terjeszkedő nemzeti programnak nem lehetett többé semmi toborzó ereje a diktatura megbuktatásának érzelmi kitörései közepette. A forradalmi helyzet egy új, népies nemzeti iránynak kedvezett s míg a hagyományos Lliga elveszti minden jelentőségét, Macia hazatérte után egyik napról a másikra megszületik a milliókat befogadó, kormányképes új nemzeti párt: az *Esquerria*.

Az *Esquerria* és a Lliga küzdelme a katalán nemzeti mozgalom történetének legizgalmasabb fejezete. A nemzeti és szociális követelések egybeforrasztásával az *Esquerria* maga mögé tudta állítani azokat a munkástömegeket is, amelyek eddig katalán anyanyelvük és a kasztíliaiak uralma ellen táplált jellegzetesen katalán ellenszenvük ellenére sem akartak tudni a katalánizmusról, mert osztályellenségüket látták benne. A tömegbefolyás nélkül maradt Lliga csak akkor tűnt fel újból, amikor Azana spanyol miniszterelnök radikális köztársasági kormányát egy olyan kormány váltotta fel, melyben ismét a konzervatív körök játszottak befolyásos szerepet. *Gil Robles* klerikális-jobboldali mozgalma Katalániában új reményeket ébreszt a Lliga politikusai között. 1934-ben a Lliga a madridi Legfelsőbb Birósághoz fordul, hogy eltöröltesse a katalán kormány részéről a nemzeti autonómia jogalapján kibocsátott szociális törvényeket. Soha ilyen nyíltan a katalán nagypolgárság még be nem vallotta, hogy önző osztályérdekeit komolyabban veszi, mint legszebb hazafias frázisait.

1934 októberében az Esquerra és a Lliga harca nyíltan a forradalom és ellenforradalom mérkőzésének jellegét ölti magára. A jobbfelé tolódott spanyol kormány vérbefojtja az aszturiai bányászok szociális megmozdulását s a karhatalom letartóztatja a barcelónai kormányt, mely a fenyegető reakcióval szemben az aszturiai bányászokkal szövetségelt. A spanyol miniszterelnök a katalánizmus régi ellensége: Lerroux. A haditörvényszék *Company's* katalán kormányelnököt, az időközben meghalt Macia utódát, minisztereivel együtt harminc esztendei várfogságra ítéli. A katalán baloldal vezetői, ha nem is harminc esztendőre, de a legközelebbi másfél évre, a kartagéniai erődítmény foglyai s a restauráció munkájára Katalániában — a Lliga vállalkozik. A spanyol jobboldal is tanult a multból s kasztíliaiak helyett azokra bizza a pacifizálást Katalániában, akiket a katalán nép szociális érvényesülése legközvetlenebbül sújt. A Madrid kegyelméből kinevezettek mind elfogadták a kényes megbízatást. A Lliga vezetői bevonulnak a barcelónai kormánypalotába s arcrebbenés nélkül töltik be azokat a hivatalokat, melyekből a katalán nép demokratikusan megválasztott képviselőit kasztíliai fegyverek hajtották ki. A Lliga már Primo de Rivera támogatásával, majd 1931-ben időszerűtlen hűségnyilatkozataival elárulta alkalmatlanságát a katalán ügy vezetésére. A spanyol restaurációban való dicstelen osztozkodás 1934 okt.-e után azt a kevés népszerűséget is elvette a Lligától, amit, mint a nemzeti megújulás hagyományos szervezete, az Esquerra uralkodása alatt is megőrizhetett. A katalán nemzet a Lerroux-kormány szolgálatát egyöntetűen nemzetárulásnak tekintette s amikor 1936 február havában Spanyolország népe újból az urnák elé járult, elsőpró népitélet volt a Lliga fizetsége. A kartagéniai erődítmény kénytelen volt kinyitni kapuit s az Esquerra vezetői visszatértek az autonóm katalán közigazgatás élére.

A harc az Esquerra győzelmével végződött s a Lliga megsemmisült. Az új katalán nemzeti párttal olyan nemzeti irányzat került uralomra, amelyhez fogható Európa története ma alig ismer. Nemzeti párt, de a nép, és nem a tőke oldalán. Nemzeti párt, mely nem a nemzeti elkülönülést és kizárólagosságot, hanem a népek testvériségét hirdeti. Ezért válhatott az anarcho-szindikalisták és szocialisták szövetségesevé s küzd ma a törvényes spanyol kormány és a bászok nemzeti kormány oldalán a spanyol imperializmus restaurációs kísérletei ellen.

AZ IRÓI MAGATARTÁS ÉRTELME ÉS VÁLTOZATAI

Írta: VERES PÉTER

Ahol nincs hatalmas, kifejlődött tőkésrend, ott nincs hatalmas, szervezett munkásosztály s így nem lehet irodalma sem. Cirkulus-viciózus ez, amit a vulgármaterialista felfogás szerint nem az irodalom, hanem csak a gazdasági-történelmi változások törhetnek át. Ebből az következik, hogy nyugodjunk bele, hogy néhány fiatal író a magunkénak számítunk, ragaszkodunk hozzájuk, bizalommal és szeretettel vesszük körül őket, néha még az osztályközösség is megvan velük, mert munkás vagy parasztszámazásuak, egyszóval minden okunk és jogunk meg van rá, hogy a mieinknek fogadjuk el őket — s aztán, egyszer csak azon vesszük észre, hogy amiképpen öregednek, de különösen amilyen mértékben a világ tudomást vesz róluk, azon módon távolodnak tőlünk. Mire egészen megöregednek és tekintélyes írók lesznek, már nem is a mieink, mi pedig

kezdhetjük előlről új fiatalokkal ugyanezt az utat.

Ez a magyarázat azonban bármilyen tetszetős és bármilyen megdönthetetlennek látszik is, nem kielégítő. A tények rácsafolnak. Rácsafolnak először abban, hogy tőkésrend és szocialista mozgalom nem feltétlenül együttfutó valóságok (lásd Északamerika), másodsorban abban, hogy nagy szervezett munkásosztály és szocialista irodalom szintén nem feltétlenül együttjelentkező mozgalmak. A jól szervezett német, osztrák, belga, skandináv, stb. munkásságnak egyáltalán nem voltak szocialista írói, míg az oroszoknak volt Gorkijuk s a franciáknak van R. Rolandjuk, Barbusse-ük, Malraux-juk s egész légió fiatal. Nem mehetek itt bele az esetlegességekkel való bizonyításba sem jobbra, sem balra, csak annyit jegyzek meg ehhez, hogy a nagy írók kinevelésében és a szocialista irodalom megteremtésében a legnagyobb szerepe van annak a szellemi feszültségnek, amely egy adott közösség életében a történelmi-gazdasági változások hatása alatt megszületik és felfokozódik. A cári Oroszországban volt ilyen feszültség, a hitleri fordulat előtt Németországban is volt ilyen feszültség és már születőben is volt az új német szocialista irodalom s a jelenlegi Franciaországban is van feszültség. Igaz, ez a francia feszültség sokkal inkább nemzeti-közösségi, mint belső szociális feszültség, de ez mindegy, az érzékeny és rugalmas francia szellem azért orientálódik a szocializmus felé, mert nincsen számára más megoldás. Míg viszont a „kiegyensúlyozott” Angliában és Skandináviában tovább folyik a „boldog” kispolgári poshadás az irodalomban.

De éppen ezért az előbbi vulgármaterialista magyarázat Magyarországra sem érvényes. Már az is téves, hogy csak a tőkésrend teljes kialakulásától várhatjuk a magyar élet, a magyar munkásmozgalom s így a magyar szocialista irodalom megszületését is. Mert a magyar termelőközösség éppúgy elérkezett a monopolkapitalizmushoz, mint a többi s a magyar mezőgazdaság kapitalizálódása, sőt monopolizálódása is folyamatban. Ebből az következik, hogy a magyar termelőközösségben a feszültség növekedik s ennek a szellemi megjelenése az az új irodalom, amely ugyan még nem tisztázott szemlélettel, de már igazi lendülettel reagál erre a feszültségre. (A „népies”-ektől, Illyéstől, Féjától a szocialista Darvasig és Remenyik Zsigmondig.)

*

A továbbiakban azonban nem ezekkel a társadalmi és gazdasági összefüggésekkel, hanem magával az írói teremtés belső törvényszerűségeivel s az írók karrierlélektanával akarok foglalkozni. Éppen ezért figyelmen kívül hagyom azt a sokat vitatott kérdést, hogy mi az igazi szocialista irodalom. Mert ezt, ha elméletileg nem is tisztázta még senki, de mindenki érzi és tudja, ha igazi szocialista írással és íróval kerül szembe. Szocialista irodalom az, amely a szocialista világnézetű és igényű emberek művészi és szociológiailag kielégíti, vagyis teljes szintetikus művészi élményt ad.

Hogy ilyen magyar irodalom még nincs, az nem lehet vitás. Amit eddig kaptunk, az ezt meg sem közelíti. Erre bizonyíték, hogy nemcsak az iskolás és nyugati neveltségű intellektüeleket, de még az igényesebb munkásokat és parasztokat sem elégíti ki. Azok is, ha magasabb szellemi igényeik vannak, a polgári irodalomhoz fordulnak, vagy pedig a külföldi szocialistákat. Gorkijt, Travent keresik. A mi munkás és parasztszármazású íróink, élményanyagukat, mint kuriozumot, mint szellemi csemegét nyújtják át a polgári olvasónak. Azon nyersen, világnézeti átfűtöttség nélkül s így sem a saját osztályukra, sem az élvező, de

szembenálló osztályra nem gyakorolhatnak lényeges változtató hatást. Ha lázongó individualizmusuk itt-ott át is tör az élmények és a művészi formabiztonság között, ez a szintén individualista polgárt nem szorítja sarokba, mert hiszen ő is olyan volt, nem kell komolyan venni. Különböző ez a lázongás éppen ezért legtöbbször a művészi egység és ökonomia rovására megy s nem is hathat. Akik ebből kiszabadulnak, azokat olyan természetesen fogadja el a polgárság, mint az övéit. Legmagasabb példák erre Jack London és Knut Hamsun. (Sajnos, megfelelő magyar példa nincs: itt csak a típus van meg, kisebb-nagyobb epigonokban.)

A munkásírók másik típusa sem rokonszenvesebb. Ezek éppen azért, mert nem elég erősek arra, hogy a polgári kulturán keresztül haladva, az igazi szociálista kulturát megteremtsék és mert a kritikusaik s ezek mögött a művelt olvasó mindig a művészi kifejező erő és ökonomia hiányát s a „tendenciá“-t kifogásolják náluk, szükségképpen valami légtüres esztétizmusba jutnak s végül élményanyaguk felhasználása után nem kellene senkinek, sem a saját osztályuknak, sem a polgárságnak. (Kassák típus.)

A tényleges válasz előtt röviden érinteni kell az irodalom társadalmi funkcióját. Nem azért, mintha ezt még nem hallottuk volna, hanem mert ebben a vonatkozásban újra kell fogalmazni.

Az írás éppúgy, mint a szó, a társassá lett ember tudattartalmának cseréje. Hogy ezenkívül még milyen biológiai és lélektani okok állnak mögötte, az ebben a vonatkozásban mellékes. Az csak az egyén iróságát határozza meg: azt, hogy miért lesz az egyik ember író, politikus vagy tudós s miért nem lesz a másik. Az írás ma már egy kialakult társadalmi szerepkör, van rá igény a közösség részéről s van egyén az igény kielégítéséhez, az irodalmi alkotáshoz. Az író, természetesen, nem elégszik meg avval, hogy élményeit, gondolatait közölje a közösség többi tagjaival, hanem sajátos egyéni szerepre tör: arra, hogy behatolva az emberek tudatába, azt a saját tudatához formálja s ezúton a saját akaratát átvigye a közösség többi tagjaiba. Végső fokon tehát uralomra, egyéniségének a társadalmi érvényesítésre tör. Egyik tudatosan, másik öntudatlanul, ez csak a művészi ökonomia szempontjából jelent különbséget. Hogy aztán az író a szépséggel való szórakoztatás útján csak egyszerűen az emberek passzív szeretetére pályázik-e vagy a közösség objektív igazságainak a hirdetésével történelemformáló jelentőségre tör: az az egyes író lelki alkatától, társadalmi helyzetétől s a történelmi szituációtól is függ. Van, akinek a számára az esztétikum menekülés, van, akinek egyetlen lehetséges kifejezési forma. Hogy melyik értékesebb, azt a társadalom, pontosabban az egyes társadalmi közösségek, az osztályok határozzák meg. A hatalmon belül levő osztályok természetesen az esztétát, a szórakoztatót becsülik többre (a saját harcok reakcióikat, mint lakájokat ők sem becsülik) a kívüllevő osztályok, a mai történelmi szakaszban a harcok íróit becsülik. A szerep: mindenképpen társadalmi.

Az író közvetlen célja tehát a közösségi tudat formálása haladó vagy hátráltató irányban. Ez csak úgy lehetséges, ha az író és az olvasók között testi vagy szellemi élményazonosság van s ha az író ezt ki is tudja fejezni. Legmagasabbfokon, ha tudatosan tudja kifejezni. Természetesen nemcsak életélmények, hanem gondolati élmények is közel hozzák az író és olvasót. Ennek az előfeltétele, hogy nemcsak az életélményeik, hanem a világnézetük — még ha nem is tudatosult világnézetük — azonossága is meglégyen. (A művészi alakító erő olyan feltétel, ami-

ről csak azért nem szólok, mert magától értetődő. Sem az élmények, sem a világnézeti határozottság nem elég: *írói tehetség kell hozzá!*) Az író azonban nem elégíti ki, hogy csak a vele egyélményű olvasót győzze meg — ha nem is egyébről, csak a saját tehetségéről — hanem egyetemességre tör. Ezt pusztán szavakkal, világnézeti páthosszal nem lehet elérni, mert a szavak ugyan a saját világnézeti közösségében már egy eleve beállított hangulatrendszeret érintenek, s mint a zene, gépiesen felidéz a hatást, de a másik oldalon, éppen ezért, egyenes ellenhatást váltanak ki. Ennek az ellensúlyozására jelentkezett az „új tárgyilagosság”, az értelmezés nélküli egyszerű ábrázolás, mint a világnézeti irodalom elalaposodásának szükségképpen visszahatása. Nálunk persze csak halvány árnyalatokban, mert Magyarországon a valóban haladó világnézeti irodalom sem fejlődhetett ki.

Az író tehát egy olyan lényeglátásra tör, amely „általános emberi”, osztály, sőt nemzetfeletti legyen. Ezt mindenkor a természeti, biológiai (szerelmi) élmények közvetítésével, a történelmi kultúra eklektikus művelésével, avagy egyszerűen formai, nyelvi újításokkal érte el. Vagyis a társadalmilag semlegesebb területeken mozgott. Ilyen volt a húbéri korszakban s ilyen ma az osztályá alakult polgárság védekező szakaszában.

Ez azonban mindig a hanyatlás, a dekadencia útja s a felfrissülés szükségképpen. A felfrissülés, persze, mindig alulról jön. Részint az alullevő osztályok kereső tehetségei törnek ki a saját közösségükből, részint a felüllevő osztályok keresői hagyják el a saját osztályuk ideológiáját, élményvilágát, néha magát az osztályéletformát is. (A nemzeti, faji közösségek szerepe itt másodrendű, mert ezeken belül, ha különböző korszakokban is, de ugyanaz a folyamat érvényesül.)

Ennek a lényeglátásra való törekvésnek s ezuton az író korlátlan érvényesülési vágyának, öndokumentációs akaratának az öntudatlan formája az, amit írói intuíciónak nevezünk. Az író teremtési vágyában, alkotó-extázisában, irodalmi- vagy még helyesebben, öntudati reminiscenciáiból, saját élet- és gondolatélményeiből, írói látáskulturájából olyan asszociációk és képek pattannak ki, amelyek néha nemcsak pontosan megközelítik a valóságot, de éppen a lényeglátásra törő akaratuk következtében szublimálják, a közösség számára értelmessé, áttekinthetővé teszik. Vagyis tudatosították a valóság egy részletét és a tudatosítással formálták az emberek akaratát, mert megváltoztatták az emberek képzeletében kialakult sorrendi-fontosság-rendszert s ezen keresztül részben az embereket is.

Ez a magyarázata, hogy egyes írók Saulusokból Paulusokat, vagy ami még nehezebb, közömbös emberekből harcoss cselekvő embereket formáltak, akik szembefordultak a saját társadalmi kereteikkel. Példának elég, ha a régebbi orosz írók hatását említjük az orosz nemesség és polgárság java embereire.

De az írói intuíciónak nemcsak ezen a haladó sikon jelenik meg. Az író nemcsak kollektív értékű asszociációkat, képeket pattant ki és tudatosít a közösségben, hanem antiszociálisokat is. Ez a tény szükségképpen. Az ember élete állandó és megszüntethetetlen harc az egyéni élet egyszerűsége és sajátcélúsága, tehát pillanatnyi célra, boldogságra, „emóció“-ra törekvése és a társas élet, ugyyszintén a természeti lét kötöttségei, a történelmi távlatu cselekmény között, mert az egyén ezt a célját a természettel szembenállva s csak társas keretben teljesítheti. Az író tehát felhossa magából s a tudatcsere előbb említett módján a közösség tagjaiból is, az antiszociális tudatelemeket is. És csak itt dől el végül is

igazán, hogy ki a maradi és ki a haladó író. Mert az antiszociálist a haladó (ami a mi értelmezésünkben a kollektivet jelenti, mivel az emberi fejlődés látható útja a mind teljesebb társadalmosulás) író is felhozza, de vagy egyszerűen a maga nyers valóságában ábrázolja s ezzel is jó értelemben tudatosít, vagy értelmezi is és akkor már harcol is ellene. A maradi író ellenben, hogy számításból-e vagy öntudatlan, az mindegy, — az antiszociális tulajdonságokat beragyogtatja az írói intuício fényével s így nem tudatosítja az antiszociálist, hanem kívánatossá teszi s mint felelőtlenséget szabadítja fel. S ez könnyen megy neki, mert hiszen önmagát, saját tulajdonságait, nyílt vagy rejtett lényét tárja fel, tehát élményt ad s így művészi hatást ér el. Ismét csak a példa kedvéért s legdurvább megnyilvánulásait, Dekobrá, Pitigrillit és Heinz Hans Ewerst említem. Jellemző, hogy bár ezek s az utánuk tolongó epigonok valósággal a rothadás bacillus-telepei — csábít a szójáték: bacillus-„kulturái” — még sem üldözik őket a „vér és vas, a faji és társadalmi egészség” rendszerei.

Tehát az író társadalmi szerepe csak úgy lehet valóban haladó, ha kollektív világnézet szűri át a valóságról alkotott képet, élményvilágot és sorrendi-fontosság-rendszert.

Mi az oka hát, hogy — bár a munkásság (mindig hozzáértem a mar tudatosodó parasztságot is), ilyen kollektív életű s ma már kollektív igényű emberi közösség, mégsem tudott, igazi, magas művészi színvonalon álló irodalmat kitermelni? S főleg, miért nem tudott olyat, amelyben a szociológiai igazság — ebben az esetben a kollektív világnézet és a munkásság egyelőre osztályigazsága — olyan módon azonosult volna a szépséggel, az írói teremtés eszközével, hogy a tudatformálásban eljutott volna egyfelől a saját osztály közömböseinek, másfelől a többi osztályok keresőinek, művészi és szociológiai, tehát szintétikus meggyőződéséhez?

Az a válasz, amit általában adni szoktak, hogy mert a munkásság szegény és műveletlen, sem azt az anyagi ellátottságot, sem azt az erkölcsi sikert nem tudja megadni az írónak, amire vágyik s ami őt jogdol megilleti: — nem válasz. Mert ha — s példaként egy munkás-autodidaktát: Gorkijt s egy tuloldalról jöttet: Ludwig Rennt említem — egyesek számára adott, akkor mások számára is adott volna. Az a kérdés csak, hogy mit becsül az író többre.

Az előbbi, hosszas s látszólag szétágazó fejtegetésekben már benne van a válasznak az egyik része. Ez magából az írói magasratörekvésből, de ugyanakkor a tisztázatlan művészi és világnézeti szemléletből ered. A munkásosztály s még jobban a parasztság kollektív élete, osztályélete nyomoruságos kényszerközösség, amelyben sem kifejlődni, sem önmagát érvényesíteni nem lehetett annak, akiben egyelőre csak a keresés, a felfelé törekvés vágya volt meg s ezt nem szabályozta vérré vált világnézet, kollektív lelkiség. A felszabadulás útja az egyén számára, az individualista karrierizmus s csak ezen keresztül lehet eljutni a kollektív helytállásig s ide bizony csak az egészen erős egyéniségek jutnak el. Azok, akik olyan erősek, hogy nem szükséges tuhangsúlyozniok a programot, mert lényükben, a vállaló magatartásukban van a program, éppen ezért művésziileg is ökonomikusok és minden osztály felé hatóképesebbek.

Mellékesen itt megjegyzem, hogy nem tartom lehetségesnek, hogy az irodalom, beleértve még a jó értelemben vett publicisztikát is, meggyőzhethné a tuloldal átlagos osztályembereit, de még a saját osztály minden közömbösét sem. (Azokról szólok, persze, akik már olvasnak). Finoman kialakult uralmi ösztön szabályozza a felüllevő osztályok gon-

dolgozását. Ez az az irracionálizmus, amire olyan szívesen hivatkoznak s ami által szükségképpen hagyják megtévesztetni magukat, sőt, amit éppen az uralmi ösztön sugalmazására szívesen azonosítanak az alullevők a „nép” irracionálizmusával, holott az egészen más eredetű. Egyfelől „globális” a földhöztapadás és a természetben való benneélés, másfelől a társadalomban kialakult szolgáló-ösztön megnyilvánulása. Ez az utóbbi, a szolgáló-ösztön viszont a saját osztály meggyőzésének igen komoly akadályja. Egyfelől, mert nehéz áttörni a szolgáló lelkek előtt már kialakult társadalmi s szellemi tekintélyrendszer, másfelől a szolgáló lelkek előtt nem tudatos a saját szolgaságuk, mert hiszen akkor felszabadulnának, ellenben legmélyebb ösztönük, az élethez ragaszkodás ösztöne kényszeríti őket, hogy a szolgálás ideológiáját megteremtsék és fenn-tartsák. Ezt legbensőbb lényükben szégyenlik, mert szolgálásuk személyi alacsonyabbrendűségüket bizonyítja, ezért utasítják vissza, sőt, gyűlölik azokat, akik helyettük is cselekedni akarnak s az osztályazonosság törvényei szerint, ha nem is ténylegesen, de már a saját osztálycselekvésükkel őket is cselekvésre kényszerítik, amit a szolgálás magatartása csak úgy utasíthat vissza, ha egy ellentétes ideológiába menekül.

Az író feladata tehát sohasem az öntudatlan egész, hanem a tudatosítható egyesek formálása, mert rajtuk keresztül lehet az egészet formálni. Bennük él, teljesül a közösség, az osztály öntudata és szellemisége.

Ezt a feladatot az írónak önmagában, a saját szellemi, lelki fejlődésén keresztül kell tisztázni, mert az alul levő osztály még nem tart ott, hogy egy ilyen magatartást tudatosan igényelne. Az alul levők osztálya folyton változó tömeg, amely lefelé az anarhikus lumpenproletáriátus, felfelé a szolgakispolgárság felé folyton bomlik s még a magjában sincs annyira tudatosulva a kollektív világnézet, hogy a belőle kinövő írónak megszabhatná az igazi utját. Ellenkezőleg, külsőséges ragaszkodásával, avval, hogy az osztály a magáénak vallja a belőle származó írókat s a művészi értékelés helyébe ezt helyezi, még megrontja. Programmá és modorra válik benne ez a helyzeti előny. Az író, ha ez a helyzet nem tudatosult benne s ha magasfoku vitalitás, írói alkotásvágy van benne, ebből úgy menekül, hogy nem elégszik meg a zárt osztályközösségben elérhető szereppel, hanem a már említett egyetemességre tör. Ha idejekorán tudatosul benne ez a tendencia s a hozzá vezető utak és módszerek, akkor a mozdulatai nem lesznek „árulás”-jellegűek, hanem egy nagyvonalú szellemi harcok taktikai lépései.

Ha azonban ez nem tudatosult benne, akkor az egyik esetben egyszerű karrierista lesz, aki a cselekvésében megnyilvánuló alacsonyabbrendűségének a leplezésére áligazságokat kényszerül gyártani, avagy csak egyszerűen összezavarja a sorrendi fontosságot. Művészetet, kulturát, humanizmust, stb. helyez az előtérbe, ami majdnem ugyanaz, mintha áligazságokat hirdet. A másik esetben az anyagi és szellemi érvényesülés útján mindig magasabbra tör, a Szépség eszközeivel az igazságot hirdeti, de fokozatosan eltávolodik az alul levők osztályától, miáltal a munkája már nem sorsvállalás lesz, hanem prófétai szerep s a felül levő osztályok befogadják, meghallgatják, de nem veszik komolyan, mert hiszen csak egy humanista, akinek a szociálistasága csak részvét, segítő jóakarát, nem harcok helytállás. (Shaw, Wells, Th. Mann s a magyar epigonok.)

A harmadik eset, amely tulajdonképpen nem is „eset”, mert ezek nem igazi írók — az, amikor az írók nem hagyják el az osztályukat, ellenben mindennapi politikai igények kiszolgálójává lesznek. Egyszerű szellemi bürokraták, csakugy, mint a szakmai és politikai vezérek egyré-

sze s az elért hierarchikus fokokon éppen olyan akadályai lesznek a folyton változó s az osztályból mindig frissen bugyogó szellemnek s a legrosszabb esetekben éppolyan kitartottjaivá válnak az osztály intézményeinek, mint azok az írók, akik a mindenkori és mindenholi állami és kulturális intézmények körül szolgálatot teljesítenek.

Visszatérve a legjellemzőbb tipushoz, az esztétához, a menekülő hiperindividuálistához, a legveszedelmesebbhez, ez az egyetemesség felé, a „csúcs”-ra tör s nem árulásból és rosszakaratból, hanem szükségképpen, dialektikusan hagyja el az osztályát. Tulnag benne az ambíció, az alul levő osztály részigazságától az „általános emberi” részigazságához, s hozzá alacsonyabbrendű részigazságához menekül, de ezt nem tudja, mert elfogadta az adott kultúra értékrendszerét! Itt már jelentkezik benne a menekülők védekező ösztöne, a fel nem ismert osztályösztön és nem veszi észre, hogy ebből az általános emberiből hiányzik éppen a legfontosabb résznek, a társadalmi életnek a feltárása, vonatkozásainak a tisztázása, s végső soron a közöttük való állásfoglalás. Vagyis éppen azért nem jutott el az „abszolút” igazsághoz, mert arra tört, de nem jó uton, egyéni uton akart eljutni hozzá s így szükségképpen egy másik osztály relatív igazságába tévedt bele. Az „abszolút” igazság ugyanis *ma* a részigazság, az egyetemes érdekében az, hogy az író ne irodalmi szemlélődő, hanem történelmi, átalakító szerepre törjön az emberi tudat átformálásán keresztül. Vagyis az igazság, a kollektív, a társadalmi, tehát „abszolút” igazság *ma*, nem a toronyba való menekülésben, hanem a torony aljában, a mindennapi valóságban való helytállásban van.

Ez a feladat — mondják a menekülők, ha sarokba szorulnak — nagyon nehéz, holott nem is az a baj, hanem az, hogy nem tudatosult kellőleg. Ami az embernek jólesik, az nem nehéz. S amelyik író ezt nehéznek tartja, azzal szemben jogos a kérdés: — Háttha nem is a feladat nehéz, hanem te vagy gyenge hozzá? Nincs benned tisztázott világnézet és kollektív lélek!

Hogy így az író nem emelkedhet fel oda, ahova vágyik, a Szépség felmutatásának az útján az összes lelkeken való uralkodásig, az bizonyos, de hát már tisztáztuk, hogy az osztályösztön és az emberi tompaság meg a szolgaság ezt ugyanis lehetetlenné teszik. Nem is beszélve a tárgyi akadályok végtelen soráról.

Más síkon pedig s éppen az író nagyigényűsége felől más veszedelem állja az ilyen szerep útját. Az intézményes interpretálás, vagyis az az eset, amikor az egyes írot a társadalmi közösségek prófétájukká kiáltják ki az osztálytársadalomban, csak az eredeti élmények és gondolatok meghamisításával lehetséges. A sok bába közt elvész a gyerek, a sok hivatásos tanítvány közt a mester igazi kinyilatkoztatása. A prófétáskodás hát éppen a belső egyéni igény szempontjából hiúságos törekvés.

Ez a beteges individualizmus az első, amit a szocialista írónak le kell küzdenie, mert amint látjuk, az emberi kiteljesedés útján ugyanis zsákutcába vezet. Különbben is holnap mások érnek fel a „csúcs”-ra, már pedig az igazi s következetes individualista szerint vagy egyedül érdemes Istennek lenni, vagy sehogy.

De a művészet formai síkjain is épp ilyen reménytelen erőlködés az egyszersmindenkorra érvényes kifejezést, az „egyetlen és örök szépséget” keresni. Amint láttuk a XX. század kezdetén a dekadens szimbolizmus nagyon tökéletlen, megtévesztő eszköz a végső szépség kifejezéséhez, de a magasrendű egyszerűség szépsége, ha az csak a formában marad és nem ujul meg a korszerűen változó tartalommal, szintén a semmibe ve-

zet. Mert ezen az uton is odaérünk, hogy az olyan egyszerű megállapítások, mint: „a nap süt”, „a szél fú”, „az eső esik” az igazán szépek, de ezeket meg minek leírni, hisz mindenki látja. Kár a fáradságért.

Annak a cirkulus-viciózusnak tehát, amelyet lépten-nyomon hallunk, hogy amiként a tőkés társadalomban nem lehet szocialista ember, úgy nem lehet szocialista író sem — nincsen jogosultsága. Nincs is ilyen cirkulus viciózus! Ez a formális logika agyréme. Igaz, hogy nem lehet „teljes” szocialista ember és író, de lehet a felé vezető akarat. Teljesség nincs, nem is lesz soha, a látszólagos cirkulus-viciózust át kell törni s át is törni mindenki, csak más-más irányba. A karrierista a polgári élet és kényelem vagy a szolga-komplexusból fakadó felelőtlen bohémkedés felé, az epigon a mozgalom abrakos tarisznyája felé, az igényes szocialista a társadalomalakítás felé. A szocializmus az egyéni tudat és akarat átformálásának az utján érkezik el: a folyton változó tárgyi világ szubjektív és objektív adottságainak a felismerésén keresztül.

GHEORGHE TOPÂRCEANU: A HALÁL BALLADÁJA

Fordította: SALAMON ERNŐ

A május 7-én elhunyt költő hagyatékából

Nem jött el Topologig,
lejtős útján végig,
egy tavalyi bokorig
mind kiadta vérit.

Melyik nyáron, melyik nap?
Folyók vize: évek.
Napszámos volt, kis utas,
másfélínges féreg.

Ott hol vén erdőtorok
faluösvényt font át,
elhányták a jámborok
félre-helyre csontját.

Hogy önmaga csendje ne
bántsa a szendergőt,
felnőtt három jegenye,
baj között, de felnőtt.

Acsorgó napfényverés
gazos sirt beeste;
muló idő, feledés
hült helyét kikezdte.

Édes reggel füstire
nesz se kél fűvében,
utí kósza szó hire
elhal közelében.

Sziklaszirten siklik el
reggel ezüst sarka
felül a csend és figyel
rettegve: ki hajtja?

De amott a csonka lomb
csöpp vendéggel fárad:
rossz a bogas juharon
idegen madárnak

Megül az ágon rövid,
kis hangjával vár még,
mintha mérné: mint szokik
nap után az árnyék.

Vegyülő testet fedi
mélyebb föld, enyészet,
rejtí és eltemeti
az örök Természet.

Ritka nyárnak fénye vész,
lomb csendül, lehullik,
fut sötét esteledés,
mólységes éj mulik.

S ha mord felbók a fakó
vadvízzel neregnek,
gödre mellől rikató
őszi szelek kelnek.

JOG ÉS ERŐSZAK

Irta: SZABÓ IMRE

A fogalmak nem egyebek, emberek által megszabott keretknél, melyeknek tartalma korok szerint változik. Vannak időszakok, amikor a fogalom tartalma pontosan meg nem határozható, mert éppen alakulóban van. Ilyen időszakot jelentenek a világháború és az azt követő évek. Egykor, az ujkori demokrácia megteremtette a maga kategóriáit, megszabta például, mi a jog és mi az erőszak s a háború utáni esztendőknél ebbe a fogalmi elhatároltságba zűrzavart hoztak. Ami tegnap jog volt, az holnap erőszaknak számíthat és viszont. Ez a fogalmi bizonytalanság nagyban hozzájárult ahhoz, hogy az emberek nem tudnak megbízható irányítót találni, amelynek segítségével nyugodtan, belső kiegyensúlyozottsággal evezhetnének a kor ezernyi Scyllái és Charybdisei között.

De ettől eltekintve is nehéz állandó, egységes értelmezést adni az olyan széles fogalmaknak, mint a jog vagy erőszak. Nem erőszak-e az egyén számára minden olyan intézkedése a közösségnek, amellyel az egyén szabadságát korlátozza? S megfordítva: nem erőszak-e a közösség számára minden olyan cselekedet, amely bár az egyéni szabadság folyamányának tekinthető, de azzal az egyén mégis az emberek együttélését veszélyezteti? És legvégül: nem erőszak-e az állam számára minden idegen hatalom beavatkozása az állami életbe, még ha az olyan formában történik is, hogy a nemzetközi szabályok jogként szankcionálják? Világos, hogy így nem jutunk messzire, mert a jog tűnhet erőszaknak is és fordítva, aszerint, hogy milyen tételezésben beszélünk róla.

Élie Faure szerint az erőszak: a születő jog és a jog: a haldokló erőszak (*Europe*, 1936. december.). Önmagával azonban nem határozhatom meg ugyanazt a fogalmat s ebből a szellemes kitételből legfeljebb annyit tűnik ki, hogy a kettő: jog és erőszak, egymásból eredő, egybeölelkező kategóriák s ha ellentétek is, nem végletesen szembenállók. Ha a tárgyul tűzött kérdéshez genetikailag közelebb is jutottunk, a lényegét még mindig nem tártuk meg.

Vajjon végleg reménytelen-e a jog és erőszak meghatározása? Kisiklik-e mindig e két sikostestű fogalom a kezünk közül, bárhogyan is nyuljunk hozzá? Most megérthetjük, hogy miért hivatkoznak annyian fennhangon a „szent” jogra és miért vallja magát mindenki az erőszak ellenségének: mert jog és erőszak annyira elfüggönyözött képletek, lényegük olyan nehezen meghatározható, hogy míg a valóságban arcuicsapják a jogot és gyakorolják az erőszakot, nyugodt lélekkel állíthatják a külvilág előtt, hogy eszményük a jog és detronizálni akarják az erőszakot. A mai élet bonyolultsága gyakran ad lehetőséget ilyen visszásságra.

Kezdetben volt az erőszak, — vágunk neki a történelmi anyagnak, — a „homo homini lupus”-kora. Önálló egyedek ostromolták a természetet, hogy maguknak életlehetőséget teremtsenek. Hosszú és nehezen követhető eseménysornak kellett eljőnnie, amíg az emberek felfedezték az együttélés-adta előnyöket és önmagukat csonkították meg szabadságukban, hogy életlehetőségeiket növeljék. Egységes szabályok kellettek, amelyek megfékezik és egyirányba terelik az összeverődött nyáját. Az öntudatlan embert néhány vezető férfiú hatalmas erők árnyékába állította, hogy megfélemlítse. A vallás, a megszemélyesített természeti erők szoritották az embereket a háttérbe, a néhány felkent táltos mögé (a tudósok a jog és vallás egybeolvadásáról beszélnek). Az egyházi vezetők közül

feudális urak lettek s csak jóval később szüetett meg a nagy felismerés: az emberek maguk intézhetik a sorsukat. Itt vagyunk az emberi jogok szent deklarációjánál, ahol az emberekből összeverődött társadalom groteszk módon jogokat ad az egyedeinek: az emberek érdekében alakult keret az atomjainak! Az értelem fogta itt gyepelőbe az ösztönöket, a szükségletek tekintet nélküli kielégítésére törő szándékot.

A jog kialakításánál így az emberek *belátása* játszott döntő szerepet (lásd *Pikler Gyula: a jog keletkezése és fejlődése*). Önmagukat kötötték meg, hogy bizonyos minimális lehetőségeket biztosítsanak maguknak. Kialakult így a konkrét jog-szabályok kezdetben még rendszertelen összessége. E szabályok miéértje azonban gyakran homályban maradt és nem igen tudták, hogy mi a *ratio legis*, a törvény oka és értelme. A jog ezzel lassan elszakadt a gyökerétől, mely őt a valósághoz kötötte és a valóságból fakadó szabályok helyett elvont normák tették ki lényegét. Ez a polgári szakasz kezdete, melyben nagy szerepet kaptak a jog felszentelt prófétái, tudósai is azzal, hogy elvont jogot, fogalmakat teremtettek és így metafizikai távolságokba, szent érinthetlenségbe emelték az embert kötő jogrendet.

A polgári kor eme jelentősége mellett, — hogy ugyanis megteremtette az elvont normákat és a jognak bizonyos tudományosan körülhatárolt rendszerét, átmentette a római egyéni tulajdonon épült magánjog egységes felfogását, — ebből folyóan hatalmas uniformizáló munkát is végzett. A feudális rend önkényjoga partikuláris volt, darabokra hulló erőszakjog, ahol legtöbbször még a szabályok irásbafoglaltsága sem biztosította azok betartását, ez a szakadozott rendszer átadta — nem saját jószántából ugyan — helyét a garanciákkal megszorított, egységes, kétoldali polgári jogrendnek. A kazuális és önkényes, egyénektől megszabott és csak nagy jóindulattal jognak nevezhető „rendszer” helyébe a kötött, absztrakt szerződésjog lépett.

Az emberi társadalom egyik legnagyobb vívmányához értünk, a társadalmi garanciához. Jean Jacques Rousseau szelleme lengi be ezt a kort, a *Contrat Social* korát. Előttünk a társadalom, melynek minden változatát megszabták az emberek. A jog központi sugárrendszere pókhálózza be az életet, az emberi közösségtől megszabott vonalak mentén fut az események sora. A parlamentben önmaguk megrendszabályozását határozzák el az emberek, pontos törvénykönyvbe foglalva áll, mi a jó, mit szabad s mit nem, hogyan szerződhetem embertársammal, hogyan szerezhetek vagyont, hogy az törvénybe ne ütközzék s hogyan cselekedhetem bármit, csak ne ártsak vele a közösségnek. A rendszerezett jog elfoglalta az önkény helyét. A törvényhozásban többé-kevésbé résztvesz a közösség is és a meghozott törvények fölé alkotmányos biztosítékot tesznek, amely végső fokon biztosítja azok betartását. S az emberek tudják, hogy amikor önmaguk szabadságát rövidítik meg, a másik oldalon biztosított jogokat kapnak. Megteremtődött a társadalom mérnöki tervrajza, megszabott, védett, büntetlen utakkal és a parlament sajátos társadalmi vámtarifát állított össze, melynek alapján az egyén tudhatta, hogy cselekedeteiért micsoda árat kell fizetnie büntetésben, ha az törvényellenesnek mutatkozik s micsoda árat adóban azért a védelemért, amit az állam nyújt neki. Üzlet volt ez: adok a társadalomnak egy részt a magam jogköréből, átruházom rá a közügyek intézésének jogát, lemondok egyéni cselekvési szabadságom egy részéről és kapok érte vagyoni jogi szabadságot, kereskedelmi, vállalkozási lehetőségeket, rendőri, katonai védelmet. Ez általában a kor társadalmi jelentősége.

Am a külső változások ujjá igyekeztek formálni az embert is. A cél

az volt, hogy a jogrend külső kényszerítő garanciája, az állam megakadályozó, büntető szerve helyébe az emberek meggyőződése kerüljön, mint értékelő szerv. A társadalmi tudat roppant neveléséről volt itt szó, hogy ami külső jog, az belső meggyőződés is, — erkölcs legyen. Volt már erre példa a történelem során. A primitív vallások a hit dogmáival vésték az emberekbe a jó és rossz, a közösség számára hasznos vagy káros szabályokat. De a későbbi feudalizmus anetikus kort jelentett, hol az egyén meggyőződése egyébként is közömbös volt. Most jött el az etikus jogrend ideje, a jognak, mint etikai minimumnak elképzelése, amikor a külső, organikus (és etikus) szabályoknak és a belső meggyőződésnek, erkölcsnek egybe kellett esnie. Az ideál ebből következően az lett volna, hogy mindenki saját magának bírása. A külső béklyórendszernek a belső ítélőszékekkel való többkevesebb azonosulása a jogtudat kialakulását jelenti.

Freud tetszetős kettéosztása szerint 'konstruktív' és 'destruktív' ösztönök mozgatják az embert. De ha ennek a felosztásnak a lényegébe nem is mélyülünk bele, nyilvánvaló, hogy a joggal történő azonosulással az emberek ezernyi tiltakozása áll szemben. Eddig ugyanis a jognak mindenki számára egyformán érvényes megfogalmazását kerestük. Azonban (optimisztikusan nézve is) a jog csak egy réteg számára jelent pozitív előnyöket, mégha — tegyük fel — ez a réteg meglehetősen számos is. Amíg tehát egyik oldalon nő az emberekben önmaguk megrendszabályozásának szükségessége, tudata, addig a másik oldalon ösztöneik, önző vágyaik, kívánalmaik, egyéni érdekeik fokmérőjét jelenti a jog, mely gyakran mozdulatlanságba mereviti az embert, olykor kiméretlen láncokkal. Aszerint, hogy a jog mekkora társadalmi réteg számára jelent előnyt, aszerint azonosítja magát vele több vagy kevesebb ember, aszerint egyezik az ő erkölcsükkel, tartják igazságosnak vagy igazságtalannak. A békés együttélésnek és a jog helyességének egyaránt ez a fokmérője (lásd *Somló Bódog*: A jog értékmérője, Huszadik Század, 1910. július). Ha a jog ilyen szempontból igazságtalan, az ellenállás nagyobb, az egyéni erőszak-cselekedetek növekednek. On sème l'injustice, on récolte la vengeance — fejezi ki ezt a nagyszerűen Élie Faure. Itt van tehát az egyéni erőszak gyökere.

A helyes jogrend feltétele ezek szerint mindenekelőtt az, hogy a közösség minél nagyobb rétegében találjon igenlő rezonanciára, megfeleljen a tömegek érdekének. Másrészt azonban magának a törvényhozásnak is bizonyos állandóságot kell kimutatnia. Szükséges, hogy a parlamenti életben a lakosság minél nagyobb rétege vegyen részt, a szabályok általában állandósult módon, egységes irányelvek szerint keletkezzenek, ahogy a törvények végrehajtásánál is meglegyen a hivatalos szervek viszonylagos függetlensége. Jól sejtjük: a demokrácia közjogi alapjaihoz jutottunk, úgy külső formájában, mint belső tartalmában is: a jog megbecsülése, elfogadása az emberi lelkekben — és helyeslő közreműködés annak kialakításában. A jog és demokrácia kapcsolata ez, a többségi érdekek elismerése és támogatása.

Ennek a demokratikus kornak időbeli aránya a régi anetikus, ösztönkítőrésekkel, önzéssel jellemzett időhöz mérten elenyésző. Vékony kis réteget rakott le az emberek tudatára, derűs huzatot a mély társadalmi amoralitásra. A háború előtti évek viszonylagos nyugalma ez előttünk járó nemzedéket jogos reményekkel töltötte el, hogy a felszín, a föld vékony termő kérgéhez hasonlatos réteg egyre mélyebbre jut és végleg megfékezi az emberiségből feltörő láva-vulkánt.

Az előbbiekből már látszik, hogy miben jelentett veszélyt a háború

erre a rendszerre nézve. Nem kellett botondi erő ahhoz, hogy vékony hasadék támadjon a demokratikus jogrend vékony kapuján. A háború és az utána következő idő zürzavart jelentett mindenekelőtt. A normális fejlődés megakadt; a világháború határkővé vált, amely láttatni engedte a társadalmi rendben addig inkább lappangó ellentéteket. Fejlesztettség következett fent és lent. A jogszabályozás addigi menete, a ragaszkodás bizonyos tartalmi és formai irányelvekhez, megakadt. Alcázatlan törvényhozás kora következett szükség-rendeletekkel, erőszak-törvényekkel, melyek megalkotásából kiszorult a parlament s figyelmen kívül maradt a közösség nagyobb rétegének érdeke. A jogrend vegetál kisebbnagyobb foltozgatásokkal, tekintet nélkül arra, hogy a demokratikus vezérelvektől milyen messzire esett. Törvény- és rendeletelő következett, melyben a jog és a közösség közti összefüggés megszakadt. Az emberek ehhez képest szintén elvesztették tájékozódási képességüket, bizalmukat is, melylyel addig az állami igazgatás felé esetleg fordultak. A közvélemény előttünk áll: a vékony réteg áttörve, a ma szinpadi jelene az ösztönök feltörése, — az ösztönöké, melyeknek a jog volt a fékezője. Világos, hogy ebben a melée-ben a tekintélyi rendszerek könnyen előtérbe jöhettek vagy úgy, hogy egyesek az ösztönök élére állottak vagy úgy, hogy az ösztönöket erős kézzel igyekeztek a maguk szempontja szerint felhasználni. A végső hasonulási folyamat, amely a jogot és embert, emberi meggyőződést és erkölcsöt egyé tette volna (s így végeredményben a jogot, mint külön kategóriát megszüntette volna), megakadt. A demokratikus kor a jogot ültette az ember lelkébe s letétette vele a fegyvert. S most jött a kötetlen erőszak és a Kőmives Kelemen-történet, amit a felé haladó történelmi kor a maga derütségében épített, azt a kilátástalan éjszakában lerombolják. De vajjon egészen lerombolják-e?

Odáig jutottunk tehát, hogy a jog: az emberek által a közösség életét megkönnyítendő és lehetővé tevő, magukravett rend és szabályok, — s vele szemben az erőszak: az emberekből létfenntartásuk, önzésük, ösztöneik kiéléseképpen előtörő, embertársaikkal szembeni ellenségeskedés; — a kettő viszonya veszedelmesen eltolódott az erőszak javára; ez utóbbi készül áttörni a gátakat és a vékony jogi építményt lerombolás fenyegeti.

A jog és erőszak kérdése nem akadémikus probléma, mert a jog — a józanul magunkravett járom, melyre mindaddig szükség van, míg az embereknek vérébe nem szívódik az együttélésnek bizonyos minimális szabályzata, — s az erőszak ellentétének és mai harcának megoldásától függ kulturánk, minden vívmányunk, emberi értékeink léte vagy nemléte, fennmaradása vagy pusztulása. Nagy kérdés ez: hogyan állíthatjuk meg a lelkiakat-szétomlást, hogyan menthetjük át békésebb időkre az értékeket?

A hangulat kataklizma veszélyét sejteti; ez ellen a pánik-hullám ellen kell küzdenünk. Az a harc, amely ma áll, a demokrácia, a demokratikus jogrend győzelmével végződhet, ha az egyének és az állam egyaránt megőrzik erkölcsi erejüket. A zürzavarba csak úgy jöhet tisztázódás, ha azok, akiknek módjukban áll, megőrzik a jog már-már köztudatba áttent szabályait s az emberek ezzel erkölcsi bázist kapnak, hogy ne hulljanak a morális kiábrándultság szakadékába. A feladat abban áll, hogy a demokratikus alakulatok fenn tudják ma is tartani a jogrend eddigi, biztonságot jelentő rendszerét, — hogy így fix pontot, iránytűt jelentsenek az emberi kaoszban. A tudományos kérdés megoldása ma csak ilyen próféciaszerű lehet, mert ma nincsenek abszolút elméleti megoldások: fenn tartani az emberekben a folytonosság, az eddigi értékek, a jog eszméjé-

nek hitét és megőrzésének vágyát. Mert ha az állam és az egyének a maguk életével példát mutatnak s a kvalitatíve különb volt biztonsága, mint morális hatóerő bizonyítja a demokratikus, jogi alapon álló rendszer pozitívebb voltát, akkor gátat állíthatnak a köztudatban a bomlás terjedésének. A társadalom gazdasági hatóerejei elvégzik a társadalmi formák változtatásának oroszlánrészét: az emberektől és szervezett alakulataiktól függ, hogy ez a legkisebb áldozattal s a folytonosság fenntartásával, az emberi értékek átmentésével történjék és az emberi fejlődésben haladást, ne pedig kataklizmát jelentsen.

Olyan kort élünk, amikor minden elméleti kérdés végső kicsengése társadalompolitikai intézkedésre kell, hogy mutasson, nehogy meddőségre legyen ítélve. A jog és erőszak mai szembenállítása egyéni síkon azt jelenti, hogy az emberi lélekben már-már fejlődő közösségi érzést és lelki-etikai erőt, amellyel a többség érdekének alá tudja vetni magát, — alá-ásással fenyegeti az egyéni ösztön-hullám, — ahogy társadalmilag ugyanazzal fenyegeti az állam életének szervezett, meghatározott rendszerét a tekintélyi államok önkénye. Nem a mi kérdésünkhöz tartozik annak a bizonyítása, hogy ez az ellentét a társadalmi erők hatására társadalompolitikai síkon előreláthatólag hogyan oldódik meg. Mindenesetre: a felelős emberek feladata a köztudat ébrentartása és demokratikus értelemben nevelése. S az államok feladata: fenntartani a folytonosságot a jogon épülő társadalmi rend és egy eljövendő rendszer szelleme között. Élie Faure mondja, hogy Krisztus sem a béke szavaival úzte ki a templomból a kereskedőket. A demokráciák és a jövő sorskérdéseiről van szó s ez a szempont vezesse az államokat, hogy ne riadjanak vissza az egyénekből és a közösségben fejét felütő erőszak-tünetek kemény elnyomásától sem — az értelem, a többség igazságos érdeke nevében. Ezzel elősegítik a jövő teljes, demokratikus életformájának kialakulását, ahol megszűnik a mai értelemben vett jog és erőszak is, hogy a társadalmi együttélés egyedüli biztosítéka az ember erkölce, belső hite és meggyőződése, az emberi közösség saját jólfelfogott érdeke legyen.

Ő S Z I S Z Ó

Irtá: DÉRY TIBOR

*Ki elhagyja kedvesét hajnalidőben
's futtában még egyszer megfordul és hosszan
a messzire fénylő testre felindultan
visszatekint s eloltja: az álljon elő
s tegyen tanuságot! Földünk hidegszik
mint őszi eső után a sötét növekszik
az elhagyott lélekben s már rázza fürtjeit a magány.*

*Felhők növekednek. Az ég tolong, menekszik
habos szájaiktól. A nap messze fut s acél
dörgését tompán fonja-viszi a szél
mint a távozó szerető nagy búcsúját.
Az özvegy kis föld a tér sötét mélyében
reszket, mint könnycsepp a kedves szemében,
már ősülő kontyukat ráoldják a nagy csillagok.*

*Széjjelhányt özvegyi ágyban fekszik a nép
s ömledez a verejték ájuló hajából,
futkos a hab baljós, kialudt arcárót
behunyja már lágyan bámuló szemét.
Szeretője elhagyta. Arva tagjait
nem ápolja senki halódó porait,
kik szertehullanak s jajongva a széllel elszállnak.*

*A széllel, a széllel! A szárnyas féreggel,
a suhanóval! ki farkába harapva
a föld körül gyűrűzik, a földet tagadva
s a tagadásból meríti sós dallamát.
Zudulnak karmából a rőt falevelek
s az özvegyek keskeny ágyára peregnék
férjatlán fénnel, mely üres arcukat felbontja.*

*Csöndben fekszel ott lenn! Csöndes a hajnali táj.
a majdan fénylő, a róten kitörő rab,
A köd mögött lágyan sodródik a szép nap,
a vér tajtékából kilépő nagy szolgál.
Ki lenn fekszel a sárban, emeld fel arcodat
te is! és fegyverrel bontsd fel világotat,
villogással, mint a nap s az őszi haláltól ne félj!*

*A hullástól! A lezúduló angyaltól,
kinek tenyeréből sötét áradásban
ömlik a vak éjszaka, két dült sugárban,
az elkerülhetetlen romlástól ne félj!
a büntetéstől, a férgek vetésétől,
a tagadástól s a menny hét dörgésétől,
Tibor, ne félj!*

V I S Z O N T L Á T Á S

Irta: SINKÓ ERVIN

A vonat a sárguló buzaföldek sik végtelenjében sötéten iramodott előre. Ringy-rongy falvak hívogató templomtornyainak, őrházaknak, gémeskutak körül bámuló tehéncsordáknak a kattogva tovaszáguldó kerekei gőgösen feleltek vissza: nem é-rek rá... nem é-rek rá... Déri Pista csak földhözragadt paraszt volt, eddig jobbra csak szekéren utazott vagy gyalogosan s mégis úgy tűnt neki, hogy csak cammog a pőfékelő mozdony. Alig mult husz éves és messziről vitte hazafelé a vonat. Messziről, de nem a kilométerek száma miatt. Messziről jött, mert börtönből jött, amelytől nemcsak a faluja, hanem a lármájával cellájába felhangzó uca is olyan elérhetetlenül távol volt, mint a föld az ég csillagaitól. Két éve volt már utban, mert két éve várt már erre a vonatra, két évig volt együvé zárva azzal a türelmetlen várakozással, mely most tulröpült a békés ritmusban kattogó mozdonyon. A rabruhát csak ma váltotta fel a feszülő fekete posztónadrágjával, a pörge kis kalapját is fejébe tehet- te, épp csak ideje volt a borbélyal még körünyiratni a serkedő kis hol-

lőfekete bajuszát s már siethetett is az állomásra... s éjszakára már ott-hon is lesz. De a „már“-t csak a kalauz mondta. Már? A két év hamarabb telt el, mint ez a pár óra a vonaton. Szekerén az ember legalább ostopattogtatva átviheti a lovakra a maga türelmetlenségét, de a vonattal nem lehet beszélni, annak mindegy, hogy Déri Pista gerincén hideg meg meleg futkos-e. Aki nem próbálta, nem tudja, hogy éhségtől is meg lehet részegedni. Déri Pista próbálta. Hétszázharminc börtönpricscsen töltött magányos éjszaka éhsége itatta részegre. A menyecske-felenségére éhezett, Julisra.

A nap rézsutos sugarai arany színű fénnel simogatták az ég aljára elnyúló kalásztengert. Háttal a vonathoz itt is, ott is egymástól szabályos távolságban, meg-megcsillogó kaszákkal emberek magasodtak ki a sárga hullámok közül. Mögöttük bekötött fejjel, fehér ingben, meztelen barna karokkal, ütemesen hajladozó derékkal marokszedő asszonyok, lányok. A két év előtti júniusban Déri Pista is kaszával a kézben, a gróf földjén így állt a sorban s mögötte asszonyok, lányok hosszú sorában Julis. A gróf sokalta a bért, jött hát az aratósztrájk, a gróf az öklét mutatta a nyakas magyar paraszt felé, idegenből hozott munkásokat, csendőrök is jöttek, közápor fogadta őket s a közáporra puskaropogás felelt s aztán... S aztán az az éjszaka, mikor a Julis hívős, erős karjai közül, az ágyból vitték el éjszaka a csendőrök Déri Pistát. Mosť minden messzi távollá halványult, a Julis karjának a heves emléke, a Julis piros bimbóval duzzadó fehér melle élt csak, a Julis fiatal testének száz emléke. Az utánuk való éhség soha még olyan hatalommal nem tört rá Déri Pistára, mint most a haza, a hozzá vivő vonat fapadján. Egész uton szót se váltott a többi utasokkal, mert úgy érezte, hogy az első hangnál sirva fakadhatna az izgalomtól. Hiába nézett ki az ablakon, a szemében a külső világ jelbeszéddé vált, áttetsző ruhává, mely mögött mindig ugyanarra az egyre ismert: a saját vágyára. Semmi másra sem tudott gondolni, csak az örömré, mely a testére vár, arra, hogy miként fogja szájoncsókolni, átfogni, magához vonni az asszonyt, miként fogja betemetni a fejét a Julis nagy, szétbomló gesztenyebarna sűrű hajába...

A városból, ahol éjjel kiszállt a vonatból, még jó órát kellett gyalogolnia. Az országotról letért a buzaföldek közt kanyargó gyalogösvényekre. Világított a hold meg a csillagok, de Déri Pista vaksötétben se tévedett volna itt el. Egyszerre csak szemet szurt neki, hogy itt a faluja határában még mindenütt lábon állt a vetés, a térdig érő kalászkok közt sehol a kaszasuhintásnak nyoma és sehol emberek, akik pedig, hogy ne veszítsék el a drága időt, aratáskor kint hálják a földeken. Le-letépett s szétdőrsölt a markában egy-egy kalászt s miközben az érett buzaszemeket ropogtatták a fogai, nyugtalanító sejtés támad fel benne. Mért nem aratnak még? Csak nincs megint háború a gróf és a falu koldusnépe közt?

Az éjszakai csendet kutyaugatás verte fel, mikor befordult a falu szélén. Minden háznak a kuttyáját néven szólították, de azok csak ugattak tovább, nem őt ugatták, hanem a csendőröket, akik puszkára tűzött szuronnal négyesével cirkáltak a kis házak között. Déri Pista, mikor szembejöttek vele, érezte, mint önti el valami inyét szárazsító harag, de óvatosan megemelte a pörge kalapját és gyorsan ment tovább. Sietett a saját faluja elöl, sietett, hogy mielőbb a saját biztonságos négy fala közé érjen, ahol csak ketten lesznek: Julis meg ő. Egyszer azonban megállt: a viskó előtt, melyből akkor éjszaka vele együtt vitték el a csendőrök Turi Pált, meg az öccsét, Janit. Azok még mindig ott ülnek a börtönben, azok három és fél évet kaptak. Valahogy nem lehetett úgy el-

menni ez előtt a viskó előtt, mint a többi mellett. Percre rátette kezét a sötét kis ház alacsony fakerítésére s aztán, lassabban, mint eddig, a földet nézve folytatta útját haza, a falu tulsó vége felé. Csak visszanezett előbb még egyszer a házra, amelyiknek még mindig várni kellett az ő két pajtására, a két Turi testvérré. Mintha valamit ott felejtett volna s csakugyan ott felejtett egy pillanatra valamit: Julist — de csak azért, hogy aztán szivdobogva siessen feléje. Szivdobogva, de azért mégse úgy, mint mikor vonaton ült...

Az öregek hátul aludtak, fel se riadtak, mikor Julis az első ablakzörgetésre, úgy ahogy az ágyból kikelt, sietett beereszteni. A Bodri kutyája mindjárt lelkesedve ugrott a megjött fiatal gazdájára, nem lehetett szabadulni tőle. Valahogy így történt, hogy a kapuban épp csak hogy egymás kezéhez értek. Bent a szobában lámpát gyújtott az asszony, aztán kenyeret tett az asztalra meg szalonnát. Déri Pista nézte s látta: szebb volt, még szebb, még kívánatosabb, mint ahogy elképzelte. Letült az asszony is, szembe vele az asztalhoz. Déri Pista evett és az asszonyt hallgatta, aki örült az urával és a Turi testvéreket szidta. Azok rántották be a bajba Déri Pistát, azok bolondították meg az egész falut, most megint itt a háborúság és a szörnyű inség, a csendőrök a faluban. Semmi rosszat nem mondott, csak a szívét öntötte ki Julis. Déri Pista azonban tegnap még együtt ült a börtönben a két Turi testvérral s különösen az idősebbik, Turi Pál, aki télen a városba járt dolgozni, a gyárba, mindig jó pajtása volt neki, a csendőrök is együtt verték meg őket, igen, együtt s hogy ez mit jelent, arról Julis nem tudhatott, de megmondani Déri Pista se tudta volna. Csak érezte, hogy míg szótlanul hallgatja az asszonyt, akkora szomorúság ül rá, hogy a kezében is érezte. S hogy valamit csináljon ezzel a nehéz kezével, a kutyája hideg orrát kezdte simogatni. S nézte Julist, akit két év óta készült átölelni s aki most itt ül vele szemben s mégse, mintha megint el nem tudná érni, ha kinyujtaná a karját utána. — Kár, kár — szólalt meg végre.

Kint az uccán csendőrök mentek el az ablak alatt.

— Még csak meg se csókoltál — mondta Julis félig nevetve.

Déri Pista összerezzen, gyorsan megcsókolta az asszonyt, de közben a csendőrök elhangzó lépteit figyelte s kemény lett az arca, mint két év előtt, csak szomorúbb, csak még sötétebb.

GEREBLYÉS LÁSZLO: ÜZEMBEN

*Nyersáru! s benne máris halmozódik,
mint fiatal buzában: nedv, nap, levegő,
tömérdek sóhaj, óhaj, könny, erő,
s mily hosszú még az út a tarka boltig!*

*Hosszú az útja, s poklos! mint a sivatagban,
a „perzselő, — fehéritő, — nyomó, —
festő, — simító, — nyiró, — fölvonó“
átadogatja egyre súlyosabban!*

*és gazdagabban! mert magasba szökken
a zsenge érték, míg hozzám elér:
verejtéktől! — ó bárcsak lenne dél,
hogy nyugalom susogna már köröttem.*

KULTURKRÓNIKA

MUSZÁJHUMANIZMUS

„Melyik művész törődött különben a napi politika eseményeivel... de az embert egy baljóslatu kor ragadta meg vasököllel és a kin olyan hangokat szorított ki a torkából, melyek különben idegenek voltak előtte“.
(E. T. A. Hoffmann).

Mindenki gyanus, aki pápább akar lenni a pápánál. Aki azonban ma Platot és tiszta művészetet fanyalogva, pálcát tud törni a kordeterminalta humanizmus fölött, az minden bizonnyal messzi esik a humanizmus lényegétől. A regresszió antihumánuma kiváltja a harcoss humanizmus reakcióját. Nincs ennél ma természetesebb. *Heinrich Mann* a magától értetődés egyszerűségével magyarázza ezt a jelenséget: „A regresszió érdeme, hogy ellenfeleit emberségükben megerősítette, erkölcsi ellenálló erejüket egyszerűen kiprovokálta belőlük.“

A humanizmus: erkölcsi magatartás. Korváltozások, eseménytorlódások igazságtalanságai elemi erejű kötelességgé fokozzák. Ez a humanizmus megakadályozhatatlan erkölcsi muszáj. Ahol ez a humanizmus nem tör fel, ott a haldoklás folyamata kétségtelen. Ép' azért embertelen korunk legbiztatóbb jelensége: a humanizmus mai elemi erejű feltörése. A regresszió vak humánumfojtogatása itt csődöt mond, ravaszabb eszközökhöz kell folyamodni: a humanizmust a humanizmus álarcában kell hatálytalanítani. Ha van hasonszenvi gyógyítás, feltételezhető hasonszenvi fertőzés is. A természetes erkölcsi reagálást, az egészséges tisztánlátást meg kell zavarni, erőforrás-voltát megkötni, az elért maximumot felhőkben járó magas lóra penderülve, semmivé fanyalogni. A természetes humanizmust csak mondvacsinált magasabbrendűséggel, megtévesztő papiroshumanizmussal lehet kompromittálni. Csalóknak és szélhámosoknak mindig nagyobb a törzsközönségük, a felhőkbe utalt és így semmire sem kötelező humanizmus ma mindennél jobb lelki vásárcikk, hasonlatos a Tetzlek bűnbocsátó vásári cédulájához: lelkiismeretnek nincs többé dolga bűnbánattal, a papingarancia a döntő tiszta vagyok, makulátlan vagyok, humanista vagyok! A nehezítő tényleges humanizmust az abszolútum nevében földi kötöttségben kell elmarasztalni: a könnyítő üres papiroshumanizmus csak így töltheti be objektív látszatu bírói szerepét.

Az aktív humanizmus mindig veszély volt a regresszióra. Az aktív humanizmust tehát passzivitásba kell keríteni: „Nem akarjuk elhinni“... Ha a humanizmus, mint erkölcsi magatartás nyilatkozik meg, ha a nevében nevezi az antihumánum dolgait, akkor az álarc-humanizmus azonnal shokingot kiált: „Nem akarjuk elhinni“... Amióta *Thomas Mann* autoritása erősíti az aktív humanizmust, a regresszió a magasabbrendű humánum pózában védekezik ellene. A *Prágai Magyar Hírlap*-ban *Kovács Endre* a fejbekólintottság pózában itéli *Thomas Mann* „változását“: Nem akarjuk elhinni... Az Uj Szellem módszere kezd visszahatni az anyalapra.

És ez nem véletlen jelenség és nem elszigetelt történés. Ma ez csoportfeladat, kiutalt szerep: add a humanistánál nagyobb humanistát! Csalam a magyart: gyerekkorunk kártyajátéka izgalmas szellemtörté-

neti fejezetté lényegült. A magyar szellemi síkon relativ viszonylatban Csehszlovákia az aktiv humanizmus legfogékonyabb talaja. A regresszió sztratégái a hasonszenvi fertőzés munkáját eredménykecsigetón csak itt gyakorolhatják. És feladatukat imponáló cinizmussal oldják meg. Munkájuk megtévesztő szemérmertlensége előtt, melyet önmaguk is „merész állásfoglalás“-nak deklarálnak, kalapot kell emelni. Humanizmust — mint erkölcsi magatartást — csak ellenkező előjelű magatartással lehet szigetelni. A felfokozott intellektualizmus álarcában minden tolvajnyomot el lehet tüntetni. Amit a Szvatkó Pálok és Paál Ferencek művelnek: az a regresszió napiparancsa. A regresszió tollbajnokai, a dinamizmus igenlői kéthetenként — *Új Szellem* cím alatt — humanizmusban és egyéb antiregressziós cikkekben is utaznak. Ügynökök szoktak így egyszerre két konkurrens céget képviselni. De ami az ügynököknél titokban történik, azt az új szellemesek nyíltan és büntetlenül gyakorolhatják. Ezért imponáló mindent bagatellizáló szemérmertlenségük. A Janus arc mókája ez, mely a regresszió összes megnyilvánulásaiban törvényesen kimutatható. Békehirdetés és háborúvalósítás ezen a síkon ugyanolyan rokonfogalmak, mint a humanizmusfanyalgás és a barbarizmuskiszolgálás. Lényeghumanizmusnak, lényegpacifizmusnak itt nincs lehetősége. Ha mégis megnyilatkozik, akkor az a nesze semmi fogd meg jól módján történik. Az álarc beszél: egy semmire sem kötelező és a Berlin-Róma tengelyt semmiképp sem kompromittáló papirhumanizmus vág itt grimaszt felénk, mely „magasabbrendűséget“ csak a pia fraus-ok végtelen sorozatával igazolhat.

A „nem akarjuk elhinni“ fejcsóváló rosszalása ebben a viszonylatban leleplező tünet. Nem más ez, mint a vágyalom realizálása. Ha humanizmus, akkor legyen Parnasszus-humanizmus, mely egyjelentésű a légtüres tér veszélytelen írójával. Ha humanizmus, akkor legyen reprezentáció, a regresszió által engedélyezett és mutogatott csúcspont, mely a szennyes vizeket nem zavarja. Gerhart Hauptmann örökkévalósága itt kétségtelen! Thomas Mann humanizmusa: erkölcsi magatartás. Elhinni, vállalni csak az erkölcsi muszáj tudja. A regresszió ebből az áramkörből ki van zárva. Itt csak a pia fraus segít, a naiv kérdés: „Miért éppen most, az emigráció idején“?

A „miért éppen most“ — kérdés a humanizmus lényegét akarja elkenni. A muszájhumanizmus időpont kérdése. Az erkölcsi muszájt az „éppen most“ determinálja. Hugó Victor humanizmusát III. Napoleon determinálta, Zola j'accuse-humanizmusa elválaszthatlan a Dreyfus-per-től. Romain Rolland és XV. Benedek pacifista-humanizmusa a háború síkján realizálódott, Th. Mann humanizmusa elképzelhetetlen a nemzeti szocializmus nélkül. A humanizmus: korlekiismeret, az „éppen most“ erkölcsi törvényszerűsége. Az elemi kényszerűséggel előtörő humanizmus így a regresszió cáfolhatatlan vádtükrévé lényegül. A tükröt tehát el kell homályosítani. A pia fraus a humanizmus-szigetelők kezében pontos tervszerűséggel dolgozik. Ez a pia fraus nemcsak az időpont lényegét akarja meghamisítani, de a cél érdekében — vissza és előre — tudatosan hamisra retusálja az író szellemi arcát. A „miért éppen most“ különégsébe, váratlanságba marasztalja el a logikus folyamatot, egyszeri adottsággá, véletlen körülmények determinálta reagálássá. A Kovács Endrék azonban nem jól tudják a leckét, mert Thomas Mann nem „éppen most“, de mintegy husz éve gyakorolja ezt a publicisztikai humanizmust, mely most muszájhumanizmusában a legnyíltabb regresszió vádtükréként erkölcsi tisztasággá és így veszélyé manifeszálódott.

Thomas Mann mai publicisztikai humanizmusa lépcsőfokos mu-

szájtfejlődés eredménye. Itt nincs ugrás és nincs véletlen. A fenti *E. T. A. Hoffmann*-mottót Th. Mann husz év előtt függesztette ki publicisztikai cégérül, csak ezzel a felismeréssel, ezzel az igenléssel érhetett el a muszájhumanizmus kiteljesedéséhez: mai önmagához. Nagy kontemplációs munkájában (*Betrachtungen eines Unpolitischen*) a háború idején ő már régen feladta magának a ma már gyanus fejcsóválásokat és üresen kongó kérdéseket: „Mint a dekadencia krónikása és magyarázója, a patológikusnak és halálnak a szerelemese és mint örvénnyel kacérkodó esztéta, hogy jöhetnék én ahhoz, hogy magamat Németországgal azonosítsam?” Az aláhúzás Thomas Mann tollnyomása: az „én” még berzenkedik, de a kiakasztott Hoffmann-cégér már muszáj felelet: az új feladatkör vállalása. Németország sorsáról morfondíroz itt valaki, akinek a haza és a kultura egyet jelentenek: humanizmust. Hurrápatritizmusnak itt nincs lehetősége, ami itt a háború egyoldalúságában megfogant, az ma sem frázis, de fontos lépcsőfok a németiség sorsdöntő világhelyzetének a megértéséhez: „nem felejttem el...”, hogy a német humanizmushoz majdnem hozzátartozik, hogy az ember önmagát ne németként, sőt németellenesen adja; hogy a nemzeti érzelmet szétrágó kozmopolita hajlam a német nacionalizmus lényegétől elválaszthatatlan; hogy az embernek lehetőleg el kell veszítenie németiségét, hogy megtalálhassa; hogy magasabbrendű németiség idegen hozzáadás nélkül talán el sem képzelhető; hogy ép a példaadó németek európaiak voltak és minden csak-németiségre korlátozódást barbárságnak fogtak fel“. A kontemplatív felismerést husz év múlva a totális barbarizmus igazolja. A miért éppen most lényeghamisító kérdése, a regresszió logikus terméke: történelemhamisítás. A „nem akarjuk elhinni“-pátosz egyszerűen véka alá rejti azt a Thomas Mannt, aki egy személyre sűrítve és könnyítve, maga is husz év német történelme. Rezonáló kísérő jelenség, mely fokozatosan lényegjelenséggé kristályosodik: változtató erejű muszájhumanizmussá. A regressziós valóság itt csak anyagi naiv kérdéssel védekezhet: miért éppen most? Az utolsó lépcsőfokra vetített „nem akarjuk elhinni“-kételkedés husz év egyanyagú publicisztikáját próbálja kikapcsolni. Thomas Mannt a „politikust“ csak így lehet a thomasmanni „tisztá művészet“ nevében, mint káros rosszat elkülöníteni. Mai kifejtett humanizmusát csak így lehet „a száműzetés magányával, az idegen atmoszféra hidegségével, a tulajdonképpeni életelemtől való különválással“ magyarázni. „Meglépetést“ kell szimulálni, a „nem akarjuk elhinni“-ítéletnek csak így lehet poén-ereje és hatása.

Th. Mann az írói anyag-felelősség embere, aki a politikai anyaggal szemben ugyanezt a felelősséget gyakorolja. A noszogatók sürgető apellátái igazolják ezt a legjobban. A weimari köztársaság és az emigráció türelmetlenjei egyformán árulásként bélyegezték hallgatását és látszólagos érdektelenségét. Th. Mann kinosan lassu fejlődés eredményeképp' érkezett el a köztársasági gondolathoz, de amikor ez az igenlés megnyilatkozott, akkor a Cicerók Quousquetandemje harsogott (*Deutsche Ansprache. Rede an die Vernunft. 1930*). A hitlerizmus a monoklis *Bronnen* vezetésével itt már csizmáslegényekkel és búzbombákkal kénytelen védekezni a humanista nacionalizmusával szemben, aki „napjaink neonacionalizmusát“ ostorozza, mely „orgiasztikus természetkultuszával, radikálisan humánumefflenséges, mámorosan dinamikus, tehát mindenképpen kicsapongó karakterével különbözik az elsőtől“. A fanatizmus üres vitustáncával szembeállítja a szocializmusba vetett szabadító hitet: „A szocialista osztály szöges ellentétben áll a polgár-kulturális népiességgel szemben, ökonómiai teóriájánál fogva ugyan szellemidegen, de praxisban szellem-

igenlő — és a mai helyzetben ez döntő“. 1937-ben ki az, aki kérdezni meri: miért éppen most? És akad ime nem egy, de egy egész csoport, aki a cáfolhatatlanság ellensúlyozására megtévesztő cinizmussal, taktikai okokból megkontrázza az igazságot és a magasabbrendűség álarcában szörnyülködve csapja össze a kezét: Nem akarjuk elhinni!

Nacionalizmus barbárságot jelent, ha a haza és kultúra nem egyjelentésű fogalmak. Ha Th. Mann, ki egyjelentésű a felelősség patriotizmusával és kultúrájával itt nem kér szót, akkor — és csak ebben az esetben — indokolt és jogos a „nem akarjuk elhinni“ csodálkozás. Aki 1930-ban a „nacionális aszkézis és az önmagába görcsösödés“ veszélyét festette a falra, „mely a haza és kultúra közti legrettenetesebb ellentétet és ezzel mindnyájunk szerencsétlenségét jelentené“, az a mai ilymódon realizálódott valóság elől sem hunyhatja le a szemét. Ha megteszi, akkor hitele visszamenőleg is megrendül. A humánus: erkölcsi magatartás. Humanizmust csak az példázhat, akinek magatartása mindig etikus volt. Az etikai folytonosság a humnizmus eldöntő garanciája. Erkölcsi állhatatosság nélkül nincs humanizmus. Akiből ez hiányzik, annak humanizmusa szellemeskedő zsonglörködés, mely a feketére is fehéret tud mondani és azt imponáló szellemjátékkal bizonyítani is tudja. A csehszlovákiai magyar regresszió taktika-humanizmusa ezt a tételt százszázalékosan reprezentálja. A miért éppen most és a nem akarjuk elhinni-vétó csak ebben az atmoszférában születhetett meg. A humanizmust, mely a regresszió reakciójakép' mint példaadó erkölcsi magatartás dokumentálódik: immunizálni kell, „megbocsátó“ gesztussal emigrációs adottsággal magyarázni. Ezzel a fogással azonban újra egy vágyalom lelepleződik.

A történelem az emigrációkat felmorzsolódó ellenerőkként prezentálta. Kivételt talán csak az orosz emigráció jelentett. Ehhez a kivételhez, mint kivédhetetlen erőforrás most a német emigráció is csatlakozik, mely a totális antihumánus következményekép' a szellemi sikon, mint humanisztikus totalitás dokumentálódik. *Leopold Schwartzschila*, lapjában, a *Neues Tagebuch*-ban történelmi tényként szögezte le ezt a fenomént: „Az egyetlen német vagyn, amit majdnem hiánytalanul sikerült kimenteni a Harmadik Birodalom elől: az irodalom. Nem hiszem, hogy a történelemben erre példa lenne“. Th. Mann, aki az emigrációban eddig hallgatott, itt kért szót. Az indíték tehát irodalmi, de ez az irodalom egyjelentésű az erkölcsi magatartással: a muszáj humanizmussal. Itt nem az emigráció beszél, itt egy irodalom elitje menti át népe becsületét: „A száműzetés magánya... más fényben mutatja a dolgokat“: ez igaz lenne, ha nem a német emigrációra vonatkozna. Az adott esetben azonban az otthonmaradottak vannak megakadályozva a tisztánlátásban, a korrekturát és az emberiséggel egyenlő német lelkeséget így csak az emigráció szellemisége reprezentálhatja. Amikor ezt kétségbevonták, Th. Mann többé nem hallgathatott: „A németiség kritériuma nem a „völkisch“ jelző. A német zsidógyűlölet, vagy jobban mondva a ma hatalmon levők zsidógyűlölete nem a zsidókat illeti, é' e Európa és a magasabbrendű németiség ellen irányul ...nem más ez, mint a civilizációs kötöttség lerázása, melynek egyetlen célja: Goethe országa és a világ közé baljóslatú elidegenítést tépni“. Aki így beszél, azt a lépvesszős „népiesség“ csak kiközösítéssel sujthatja, attól az új tudomány kell, hogy elvitassa diszdoktori rangját. Az álarchumanisták ezt a tényt nem kommentálják, a shoking csak akkor harsan fel, amikor Th. Mann felelni mer. (*Ein Briefwechsel*). Ez a tizoldalas felelet a legszebb, legtömörebb német próza. Az író kortársi felelőssége itt egyjelentésű a legtisztább

művészettel. Ezt a csucsfokot csak az erkölcsi magatartás makulátlan-sága érheti el. Muszájhumanizmus nélkül ez a halhatatlan kordoku-mentum nem születik meg. A Kovács Endrék azonban másképp tudja, humanizmuskorrigáló vétőjüket tehát így kezdik: „Inkább reprezentá-cióra születtem, semmint vártanuságra — írta nemrégiben Th. M. ab-ban a levélben, melyet a bonni egyetem dékánjához intézett. ...Rá nem-sokára heves szenvedélyességgel foglalt állást a társadalmi tendenciát szolgáló irodalom mellett“. Ez így természetesen pia fraus, mert Mann reprezentációnál többet is mondott és nem „rá nemsokára“, de majd-nem ugyanabban a mondatban. A regresszió érdekében azonban ezt el kell hallgatni, mert a folytatás a muszájhumanizmus rugóját fedi fel: „Höchst Falsches musste geschehen“... Mann világosan beszél: aki rep-rezentációra született, az ma a legmeztelenebb valósággal kénytelen törődni, rangja, humanizmusa csak így nyer igazolást. Az írástudó fe-lelőssége az antihumanum totalitásával szemben a kézzel fogható humá-num teljességét szuggerálja: „a humanisztikus probléma egésze senki-nek sem engedi meg és ma a legkevésbé, hogy a szellemművészt elvá-liassza a politikai-szociálistól“. A regresszió az íróat szolgáskorba taszítja, prostitúcióba zülleszt, vagy elefántcsonttorony-menekülésbe kergeti. Az erkölcsi muszáj reakciója itt csak a humanizmus lehet. Th. Mannból az író humanizmusa beszél, a legtisztább humanizmus: a nyelvében népé-ért felelős ember! A népfelöltség, a nemzetfelelöltség: politika. Az író mai erkölcsi muszája: politikai humanizmus.

A humanizmus az erkölcsi magatartás politikája: muszájtett. Tisz-taság politikája, melyet csak gyilkos valóságok tudnak kiváltani. „Gyá-va képmutatás volna csupán, ha ma, amikor a politika olyannyira a hu-manitás és az emberiség kérdése lett, a politikamentesség örve alatt ki-buvót keresnének“. Ezt így, ilyen félreérthetetlenül csak Th. Mann mond-hatja. Aki itt csodálkozni mer, az csak a regresszió falazója lehet. Szel-lem és tiszta művészet nem lehet akadály a muszájhumanizmus teljese-désének, de lehet — előfeltétele. Igazolással huzzunk egy látszólag távol-eső segédvonalat, kontrolláljuk le mondanivalóinkat a tiszta szellem, a makulátlan művészet mérlegén. *Paul Valéry* neve e tekintetben „objek-tív“ garancia. Most megjelent kis könyvecskéjét (*Die Politik des Geis-tes*, — Bermann-Fischer Verlag, Wien) Anti-Spenglerként lehet felfog-ni. Valéry a mai kor összehasonlíthatatlanságát huzza alá: „jellemző vo-násai példánélküliek“. Ha a jellemvonások példánélküliek, akkor a kö-vetkezmények sem lehetnek mások. Aki itt hallgatni tud, az a szellem hozzáadása nélkül engedi útjára a jövőt, ami most még alakítható és ami csak most alakítható. Az „éppen most“ tehát mindenképpen indokolt. A szellem feladata itt csak szellempolitikai lehet: „A szellem ellenhatása ál-lapítja meg a rendetlenséget“. De maga a diagnózis nem elég, a szellem-nek a rendkép kialakításában aktív részt kell venni. Hogyan, hol, merre? „A mai világban nem kell sokat fáradsnia, hogy rendértelme foglalkoz-tatására alkalmas táláljon. A politikai szintér ma végtelen anyaggal szolgál“. Valéry a szellemi felelöltséget „készültségként“ fogja fel, és ezt a készültséget, ezt a strázsaszerepet a politikai arénába utalja. „Nem akarjuk elhinni“?

Más. *Hans v. Hammerstein: Wiedergeburt der Menschlichkeit* (u. ott). Ebben a pillanatban jelent meg, tehát kordeterminálta humaniz-mus. De nem aktív humanizmus. Pozitív haszna nincs. Hibája: a felvázolt embertelenség-szimp-tómákkal szemben nem áll arányban humaniz-musának valószínű ereje. Amikor a lehetőségeket próbálja: idillbe reked. Humanizmusa így nem más, mint idillikus tévedés: „Hál' Istennek még

annyi emberség van a világon, különösen a falusi egyszerű embereknél, akik még tudják, hogy mi a vasárnap és az ünnepnap, aztán a paraszti szomszédság, a katonai vagy sportbajtárság fogalma..." Ezt a humanizmust sem a könyvmáglyák, sem a Guernicák nem fogják politikai feladataira döbbszteni. Nem árt és nem használ. Semlegesít. A „nem akarjuk elhinni“ itt nem fog felhangani.

Valéry a szellemet a politikai arénába utalja: igazságtevésre, rendezésre. A politikai humanizmus az igazság korrekciója. Th. Mann a hazugságból élőködő regressziót korigálja. Humanizmusa — az erkölcsi magatartás következményeképp — a felelősségtelenség igényével szólhat ma emberekhez: „Bánom is én a politikát: az ilyen kijelentések nemcsak önzésre, hanem balga öncsalásra, alantas lélekre és butaságra is vallanak... Ma már köztudomású, hogy a politikai és szociális érzék az emberi teljességtől, a humánium problémájától és feladatától el nem választható... Meggyőződés, hogy az a költő, aki ma emberies állásfoglalás dolgában az embernek a politikában felvetett létkérdésére megtagadja a választ s a szellemet az érdekek elárulja, a szellem terén is elveszett ember... Spanyolországban az érdek dühöng. És pedig oly szemérmertelenséggel, hogy annak még nem volt párja... Látja, érzi ezt a világ? Alig-alig. Mert a gyilkos érdek semmihez sem ért jobban, mint-hogy butitson s a maga igaz valósága felől homokot szórjon a világ szemébe.“ (Szép Szó. 12. sz.)

A „nem akarjuk elhinni“: ilyen homokszórás. A muszájhumanizmus a regresszió részéről kiváltja a muszájmegvetést. A muszájerkölcs, a muszájalarcot. Th. Mann pálfordulásban kell elmarasztalni, humanizmusát, vádtükrét csak így lehet hatálytalanítani. Th. Mann humanizmusa azonban visszaüt, mert az nem pálfordulás és nem hűtlenség, de következetesség, állhatatosság. Az erkölcsi muszáj nyomon követhető folyamatossága, mely más gyümölcsöket nem teremhet. A megtévesztés zsonglörreceptjei itt célt tévesztenek, de hasznuk kétségtelen, mert „humanistákat“ lepleznek le, akikből ép' a legfontosabb humánium-elem hiányzik: az erkölcsi folytonosság fluiduma. (Fábry Zoltán)

KOSSUTH LAJOS ÉS A DUNAI SZÖVETSÉG. Az új német imperializmus, mely 1933 óta egyre határozottabb alakot ölt, keleti terjeszkedése útjában egy belső ellenállóképesség nélküli magyar társadalmat¹ s egymással szembehelyezkedett kis nemzeteket talál. Ez a történelmi felismerés hozta újból előtérbe a demokratikus dunai szövetség gondolatát, melynek múlt századbéli részletes megfogalmazásaival Nicolae Bălcescu és Kossuth Lajos írásaiban találkozunk. A budapesti *Márciusi Front* Magyarország demokratikus átalakításának *Tizenkét Pont-ját*² azzal zárja, hogy követeli „a dunavölgyi öncélúság és konföderáció gondolatának megvalósítását.“

A szövetségterv eredeti felvetődése óta az osztrák császár, az orosz cár s a török szultán birodalma megsemmisült, de hatalmi politikájukat az új német imperialista törekvés helyettesíti be Kelet-Európa politikai színterein. A Dunamedence nemzetiségi erőviszonyai is megváltoztak. Míg Kossuth a történelmi Magyarország egységéhez ragaszkodva még azt várhatta a dunai konföderációtól,³ hogy az „keletről nemcsak az idegen preponderanciát eltávolítja, hanem nemzetünket teszi szomszéd népek szabadsága támaszpontjává s így az ő számára biztosítja a vezérbefolyást“, ma az utódállamok jelentenek hatalmi túlsúlyt a magyarságnak jóformán honfoglaláskori szállásterületeire összezsugorodott Magyarországgal szemben. A mai helyzethez Bălcescu annakidején kevésbé reális

szövetségterve áll közelebb, melyben a régi Magyarország nemzetiségei saját nemzeti államaikkal szerepelnek. A nemzeti ellentétek azonban változatlanok a Dunamedencében s így minden kis kelet európai nép függetlensége továbbra is veszélyeztetve van a közös imperialista ellenfél oldaláról. Maga Kossuth mondja tervezetéről: „Ha a szolúció tovább késnék, mint azt gyanítani lehet, a terv valószínűsége vagy szűkebb körre szorulna, vagy más irányban válhatnék alkalmazhatóvá s a terv részletei úgy egyik, mint a másik esetben a komponens elemekhez képest módosításokat szenvedhetnének.“ Az összetevők csakugyan változtak, a körképzet s a történelmi szükség ugyanaz maradt.

A dunai konföderáció eszméjét román emigránsok vetették fel az 1848-as bukaresti forradalmi kormány szétugrasztása s a román fejedelemségek orosz-török megszállása után.⁵ Míg az emigránsok egy része a nagyszabású román nemzeti komitéhoz csatlakozott, egy másik csoport, melynek *Ion Ghica*, a feloszlatott kormány konstantinápolyi ügyvivője állott az élén, az európai szabadság ügyének tekintette a magyar szabadságharcot s mindent megtett, hogy az erdélyi románokat a magyarsággal kibékítse. Ghica megbízásából Bălcescu, a volt bukaresti forradalmi bizottság tagja, vállalkozott arra a feladatra, hogy *Avram Iancu* és Kossuth között békét közvetítsen. Sikerült is Szegeden 1849 július 14.-én szerződést kötnie a magyar kormánnyal az erdélyi románok nemzeti követeléseinek részleges elismerése alapján. Egy másik szerződés Kossuth és Bălcescu között egy román légió felállítására vonatkozott. Ebben a szerződésben már azt is kimondották, hogy „úgy a magyar, mint a román nemzet topográfiai helyzeténél, érdekei azonosságánál, de különösen azon veszélynél fogva, mely pánszláv részről mindkettejüket fenyegeti, kölcsönösen tartozik egymást segíteni s ugyanazon zászló alatt harcolni a pánszlávizmus ellen és a szabadság védelmére...“

A békítési kísérlet azonban elkésett: a cári pánszlávizmussal szövetséget kötött osztrák abszolutizmus győzött. A bukás után Bălcescu egy ideig a Mécseföldön rejtőzik el *Avram Iancu* házában, majd Bécsen át Párisba szökik. Londonba is ellátogat s mindenütt érintkezésbe lép a levert kelet európai forradalmak emigrációival. Már Pestről megírta egy ízben Ghicának: „A magyarok számára, hogy megőrizhessék nemzetiségüket, nem marad más eszköz, mint a föderáció, de nem a szupremácia. Ellenkező esetben ugyanazon sors fogja érni őket, mint a törököket.“ A szabadságharc bukásának szomorú tanulsága alapján most már egy dunai konföderáció tervezetét terjeszti a párisi és londoni magyar emigránsok elé, mely szerint:⁷ „1. Három külön területtel és közigazgatással bíró nemzetiség lenne: a magyar, román és délszláv. 2. A területi felosztás tekintetében irányadó a kerületek vagy vármegyék lakosságának többsége.“ A konföderációs terv értelmi szerzője a nagy körű tekintésű Ghica, aki Konstantinápolyból meg nem alkuvó demokrata szellemben, de mindig a kellő realizmussal tudja irányítani az egyetemes dunavölgyi politikára törekvő román emigrációt.

A nyugati országokba menekült magyar vezetőférfiak hamar észrevették, hogy a demokratikus európai közvélemény nem bocsátja meg a magyar forradalom szűkkeblűségét a nemzetiségek követeléseivel szemben s hogy a magyar ügy iránt nyugaton csak úgy lehet rokonszenvet kelteni, ha a magyarság történelmi előjogainak hangoztatása helyett a dunai szomszédnépek demokratikus mozgalmával lép szövetségre az osztrák-orosz reakció ellen. Ilyen belátások közepette *Klapka György* és *Teleki László* is szívesen fogadta Bălcescu tervezetét, mely az elképzelt Dunai Szövetséges Államok egymás közti határait a nemzeti önrendelke-

zés alapján határozza meg, tekintet nélkül a történelmi jogokra.

A magyar és román emigráció tárgyalásairól Bălcescu levelei számolnak be, melyeket Ghicához intéz. 1850 január 26-án Párisból írja: „...Londonban már is egy komitét szerveztem, amelyben a hat nemzetnek: a románnak, magyarnak, lengyelnek, csehnek, oroszoknak s a törökországi déiszlávnak három-három képviselője lenne. Cél: egy demokratikus konföderáció, forradalmi eszközök, összhang, egység és szolidaritás a mozgalomban. E komitét titok. Tagok idáig, a románok részéről én s ajánlottalak téged s Arăpilă-t; a magyarok részéről Klapka tábornok, Pulszky és Teleki, a lengyelek részéről Lubomirszky herceg és Braniczky gróf (mindakettő nagyon gazdag és pénzt ígértek), orosz részről Golovin. Mindaddig azonban, míg a komitében nem lesz minden nemzet képviselve, nem lehet semmi biztosat határozni. Kérlek, ne beszélj a világon erről senkinek...“ Ugyanebben a levélben elismeréssel emlékszik meg *Klapka* szerepéről is: „A román kérdésnek általában megnyertem a magyarokat, Klapkának, kit Londonban nagyon szívesen látnak, e tekintetben nagyon széleskörű eszméi vannak. Gondolom, ki fog adni egy röpiratot is arról, hogy miként kellene Keleteurópát szervezni.“

Kossuth nélkül a párisi és londoni magyar emigránsok nem akarnak határozni. Kossuth azonban, akit a kisázsiai Brüsszában Ghica megbízásából *Alexandru Goleacu* keresett fel s ismertetett meg a dunai konföderáció román tervével, nem volt hajlandó a történelmi Magyarország egységének eszméjét a szövetség eszméjének alárendelni s a román előterjesztést visszautasította. Ezzel a magyar és román emigránsok további tárgyalásai megszakadnak. Mikor Bălcescu a brüsszai tárgyalás sikertelenségéről tudomást szerez, elkeseredetten írja Ghicának: „Nagyon sajnálom, hogy te és Goleacu fejtekdébe vettétek a sirboltjokban fekvő halottak háborgatását... Kossuth, a mult Magyarországnak képviselője, annak a multénak, mely örökre el van temetve. Nekünk a jövő és cselekvésre képes Magyarország képviselőjéhez kell fordulnunk.“

Kossuth csak a nemzetiségi jogok kérdésében enged: az emigrációban már nemcsak a nemzetiségi egyén jogait ismeri el, de az egész nemzetiség kollektív jogait is. 1852-ben Kisásziából illegális úton becsempészteti Magyarországba nagyszabású alkotmánytervezetét, mely a nemzetiségeknek a legmesszebbmenő jogokat biztosítja Magyarországnak és Erdély uniójának fenntartásával.⁸ Román részről is reálpolitikai fordulat következik be. Miután Moldva és Havasalföld 1859-ben felszabadult és egyesült *Alexandru Cuza* fejedelemsége alatt, az emigráció hazatér s részt vállal Románia közéletében. A román követelések semmibevevése az osztrák kormányzat részéről s *Avram Iancu* letartóztatása, valamint *Eduard Bach* havasalföldi önkényuralma a krími háború idején történt osztrák megszállás alkalmával azokat a román hazafiakat is Ausztria ellenségeivé tette, akik 1848-ban Kossuth ellen foglaltak állást. III. *Napoleon* francia diplomáciája is egységes arcvonalat igyekezett teremteni a Duna völgyében és a Balkánon Ausztria ellen s most már román körökben is realisabb alapon keresték a megegyezést a magyar emigránsokkal. 1859-ben katonai és polgári szerződés jön létre Cuza fejedelem és Klapka tábornok között, melyet *Obrenovic Milos*, Szerbia fejedelme is örömmel üdvözlö. E szerződésben nincs már szó a románlakta területek egy nemzeti államban való egyesítéséről, mint Ghica konföderációs elképzelésében, viszont a magyarországi románság közigazgatási, vallási, kulturális és katonai autonómiáján fekszik szó van arról is, hogy Erdély összehívandó nemzetgyűlése az Ausztria ellen tervbevetett közös háború után szabadon dönthet a Magyarországgal való unió vagy a régi különállóság között.⁹ A szerződés

ezekkel a szavakkal zárul: „Kell, hogy a testvériség elve vezéreljen mindnyájunkat. Ez vezethet csak azon célhoz, mely felé törekednünk kell. S ez a cél: a három dunai államnak, Magyar-, Szerb és Moldva-Oláhországnak konföderációja“.

Klapka és Cuza egyezsége, melynek gyakorlati kivitelét a váratlan francia-osztrák békekötés akadályozta meg, nem találkozott Kossuth helyeslésével, éppen Erdélyre vonatkozó része miatt. Amikor Klapka 1861-ben újabb szerződést köt Cuza fejedelemmel, nincs többé szó Erdély önrendelkezéséről. A szerződésnek azonban nincs is fogantatja s román részről egyre fokozódik a bizalmatlanság a magyar törekvések iránt. Az Ausztria elleni háború lehetősége is egyre kétségesebbé vált. Ilyen körülmények között maga Kossuth tesz újabb engedményt a dunai együttműködés realizálása érdekében s abban a konföderációs tervezetben, melyet 1862-ben *Canini* olasz publicistának ad elő a bukaresti román körök informálása végett, beleegyezik Erdély döntési jogába az unió vagy a különállás kérdésében a Magyarországgal való perszonális unió feltétlen megőrzése mellett. Ez a tervezet, melyet Kossuth csupán értekezleti bázisnak szánt, indiszkréción folytán *Dunai Szövetség* címmel megjelent a milánói *Alleanza* című olasz lapban.¹⁰

Kossuth konföderációs tervezete fantasztikusnak tetszhetett az európai forradalmak eszmekörétől egyre jobban eltávolodó s a kiegyezés felé tájékozódó magyar polgárság előtt, Kossuth mai idézői azonban, akik Keleleteurópa polgárisodását a demokratikus eszmények értelmében még befejezetlennek érzik s a magyar közélet demokratikussá tételét hirdetik, éppen ezt a konföderációs tervezetet tekintik Kossuth legrealisabb politikai elgondolásának.¹¹ Már a tervezet bevezető sorai is eszményi képet vázolnak fel az emberi haladás lehetőségeiről a Dunamedencében, kérdés azonban, hogy a konföderációs álmom megvalósításában is nem vették-e már át más osztályok a keleleteurópai polgárság szerepét?

„Azon országok mindenképpen sajtáságos viszonyai“ — írja Kossuth — „mely országok a Kárpátok és a Duna, a Fekete- és az Adriai-tenger között fekszenek, nagyon megnehezítvén egy egységes állam alakulását, kívánatos, hogy az e tájakon elterülő régi történelmi államok egymással szövetségre lépjenek, melyet Dunai Szövetségnek lehetne elnevezni. A közösön érdeklő tárgyakon kívül, miket a szövetségi hatóság intézne, minden állam törvényhozása, igazságszolgáltatása és közigazgatása teljesen független lenne. A lehető széleskörű decentralizáció és az által, hogy minden községnek és tartománynak bő szabadság engedtetnék — a szövetség összes lakói akadálytalanul fejlődhetnének s minden egyes nép elfoglalhatná az emberiség nagy családjában őt illető helyét.“

Az ideális terv tizenegy pontban foglalja össze a dunai nemzetek szövetségének feltételeit s a magyarországi nemzetiségek jogait illetően megismétli az 1852.-i alkotmánytervezetben foglaltakat. Kossuth terve a maga korában feltétlenül realisabb a Ghica-Bălcescu-Golescu-féle tervnél, mert a közös ellenséggel, Ausztriával szemben az adott államhatárok tiszteletbentartására s a nemzeti államokon kívül élő nemzetiségek jogainak intézményes védelmére alapozza a dunai szövetséget. A zárószavak szövegszerűek. *Ady Endre* proklamációszerű verse, a *Magyar Jakobinus Dala*, itt gyökerezik: „Az ég nevére kérem a magyar, szláv és román testvéreket, borítsanak fátyolt a multra s nyújtsanak egymásnak kezet, fölkelvén, mint egy ember a közös szabadságért s harcolván valamennyien egyért, egy valamennyiükért a svájciaktól adott régi példa nyomán. Az ég nevére kérem, fogadják el a tervet, mely nem koncesszió, hanem kölcsönös és szabad szövetkezés. Minden egyes aldunai nemzet, ha síke-

rülne is maga köré gyűjtenie most máshová tartozó fajrokonait, legfőbb másodrendű államot alkothatna, melynek függetlensége örökös vesztésben forogna s mely szükségképp alárendelve volna idegen befolyásoknak. De ha a magyarok, délszlávok és románok a fönnebbi tervet fölkarolják, elsőrendű, gazdag és hatalmas állam lesznek 30 millió lakossal, mely sokat fog nyomni Európa mérlegében. Egység, egyetértés, testvériség magyar, szláv és román között! Ime, ez az én legforróbb vágyam, legőszintébb tanácsom. Ime egy mosolygó jövő valamennyiök számára!”

Kossuth konföderációs terve nagy megbotránkozást váltott ki a nemzetiségi kérdésben kevésbé belátásos, Ausztriával hovatovább megalkudni kész hazai vezetőkörökben: ebben a kérdésben megtagadták barátai is. (Jellemző, hogy *Jókai Mór* „amugy a vízben lyukat furó módon“ még 1881-ben is a konföderációs terv kigunyolásával csinál hangulatot Kossuth ellen székelyföldi kortesbeszédeiben és Kossuth alig talál helyet s módot kellőképpen védekezni a „szándékos tényhamisítás“ ellen.¹²) Kossuth a félreértések elkerülése végett *Fölvilágosítások a dunai konföderáció projektumához* címen bőséges magyarázatokkal látja el az akarata ellenére nyilvánosságra jutott tervezetet, kihangsúlyozva, hogy „az Európának nem kevésbé, mint az érdeklét nemzetek szabadságának érdekében fekvő eszme, melyet eddig a vak szenvedély taglalat nélkül hagyott, az illetők közt higgadt értekezletre kerülhet s ha egyszer arra került, kölcsönös jóakarás hozzájárulásával szerencsés megoldásra is vezethetik.“ Jóakarásról azonban az uralomban csakhamar teljes mértékben osztozkodó magyar uralkodó osztályok részéről egyre kevésbé lehet szó a nemzetiségekkel s a szomszéd országokkal szemben. Hatás nélkül maradnak Kossuth látnoki szavai is, melyekkel *Károlyi Györgyné* grófnéhoz irt levelében azt fejtegeti, hogy Magyarország függetlenségét csak is a dunai konföderáció valósíthatja meg. „E konföderációval“ — írja — „a magyar felszabadul azon kénytelenségtől, hogy valamely európai nagyhatalom politikája felé legyen kényszerítve gravitálni, sőt e konföderációval egészen független irányt követendhet külpolitikájában; e konföderáció nélkül a keleten egymással rivalizáló nagyhatalmak közül valamelyik felé leszen kénytelen gravitálni, mit ha teszen, nem lesz független...“

Kossuth hiába küzd az ár ellen: Magyarország a kiegyezés, majd a nagynémet politika útjára tér s a demokratikus dunai konföderáció eszméje megint csak elkésve, közvetlenül az Osztrák-Magyar Monarchia összeomlása előtt tűnik fel a magyar politikában.¹³ Kossuth maga írja egy helyen, hogy „...a dunai konföderáció eszméje feltételes eszme, mely a keleti kérdésnek a népszabadság s civilizáció érdekeivel összhangzó megoldását szupponálja.“ A dunai nemzetek szövetségzéséért a külső imperializmusok veszélyével szemben meggyőződésünk szerint ma is csak az küzdhet következetesen, aki elsősorban a dunai népek *szociális* fejlődéséért száll síkra. (*Balogh Edgár*)

Jegyzet. 1. „A mai magyar társadalom kiválóan alkalmas a gyarmatosításra s Németországnak ez a célja“ — írja **Kovács Imre**. *Magyar Ut* 1937. évf. 14. sz. — 2. *Magyar Ut* 1937. évf. 12. sz. — 3. Kossuth levele *Károlyi Györgyné* grófnéhoz. — 4. A szövegben előforduló Kossuth-idézetekhez lásd *Kónyi Manó*: Kossuth tervéről az alsó-dunai konföderáció tárgyában. *Deák Ferenc* Beszédei, Budapest 1898. V. k. 11—77 l. — 5. A román emigrációra vonatkozó minden adathoz lásd **Jancsó Penedek**: *Szabadságharcunk és a dako-román törekvések*. Budapest 1895. — 6. **Nicolae Bălcescu**: *Scrisori către Ion Ghica*. Bucuresti 1911. (Az idézett részek Jancsó Penedek fordításai. — 7. **Bălcescu** 1850 április 6-án

Párisból kelt leveléből. — 8. Kossuth: Magyarország alkotmányának alapvonalai, tekintettel a nemzetiségi kérdés megoldására. Kónyi i. m. 21—38. l. — 9. Jancsó i. m. 251—252. l. — 10. Jancsó i. m. 304—303. l. Kónyi i. m. 42—43. — 11. „A Dunavölgye a dunavölgyieké! Az itt élő népeknek kell egymásra találniuk. Nekünk magyaroknak ez az élet-halál-kérdésünk. Kossuth Lajos is turini magányában, amikor már túl volt mindenem, látta, hogy ez a magyar valóság. Es azóta kísért minden magyart ez a gondolat, aki aggózó szorongással figyeli Európának ezt a viharzónáját“ — írja Kovács Imre idézett cikkében — 12. Kossuth Lajos Iratai. IX. k. Budapest 1902. 442—451. l. — 13. **Jászi Oszkár:** Magyarország jövője és a dunai egyesült államok. Budapest 1918. 45—48. l. és **Szász Béla:** Nemzetiségpolitikánk válsága. A dunai kérdés. Budapest 1932. 22—23. l.

A STRASSER-FELE „FEKETE FRONT.“ A mai Németországból emigrált politikai pártok és csoportok között igen jelentékeny a magát igazi nemzeti szocialistának valló, *Otto Strasser* vezetése alatt álló *Schwarze Front*. A két Strasser fivér (Otto és Gregor) — mint ismeretes — a Németországban ma uralmon lévő NSDAP alapítói, majd vezetői voltak. Szervező és agitátor képességeiknek, valamint politikájuk szociális vonásainak tulajdonítható, hogy a párt eredetileg jelentékeny számú munkástaggal is rendelkezett. A két fivér volt a kispolgárokból és munkásokból álló szárny vezetője és ha valamely szociális mag előfordult a horogkeresztes tevékenységben, úgy ezt a két Strasser fivér és a körük csoportosult balszárny képviselte.

Az NSDAP 1930-ig tulajdonkép nem volt egységes, hanem különböző célkitűzésű csoportok gyülekező helye, melyek csupán szervezeteileg kapcsolódtak egységbe. A faji alapon álló antiszemita csoport (Rosenberg és Streicher) a sovinszta-imperialista, ultrakapitalista célkitűzésű résszel (Göring és Epp) a párt jobbszárnyát tette, míg az antikapitalista, szociális aláfestésű balszárnyat a Strasser-fivérek frakciója. Középen Hitler állott, ki a pillanatnyi szükség parancsolta munkás vagy munkaadói, majd kispolgári, fogyasztói avagy termelői, illetve paraszti érdekű elveket vallotta. A Strasser-fivérek, illetve a körük csoportosultak már 1925-ben összeütközésbe kerültek a párt központi vezetőségével. Otto Strasser, a Goebbels által szerkesztett (ki ezidőben Strasser titkára volt) *National Sozialistische Briefe*-ben a támadások sorozatát indítja a párt jobb szárnya ellen. O. S. *Herbert Blank*-kal megalapítja a *Kampf Verlag Kreis*-t, melynek keretében a szociális követelésekkel átitatott lapok és revük tucatját indítja meg. A *Der Nationale Sozialist*, a *Der Sächsische Beobachter*, a *Der Märkische Beobachter*, a *Schleswig-Holsteinische Tageszeitung* (a később haladóvá lett *Bodo Uhse* szerkesztésében) a napi-orgánumok, míg a *Die Faust*, a *Rheinisch-Westfälische Arbeiterzeitung*, stb. heti lapjai a balszárnyak. A mozgalom szellemi vezére [Otto] Gregor viszont a szervező és a szónok.

Hitler látja a veszélyt, mely Strasserék nyomán fenyeget. Százezer márkát ajánl fel a Kampf Verlag megváltásaként, — hasztalanul. Strasserék propagandája mind eredményesebb. Élesen elítélik a nehézipar nyújtotta pénzügyi támogatást. Támadják Streicher, Ley, Grohé utszéli antiszemitizmusát. A *Berliner Arbeiterzeitung*-ban Strasser cikksorozatát ír „Der Antisemitizmus ist Tot, — es lebe die völkische Idee“ címen, amelyben élesen Streicher ellen fordul. De szembefordulnak Hitlerék Oroszország ellen keresztesháborút hirdető propagandájával is s a békes megegyezés szükségességét hirdetik. Elítélik a fasiszmus olasz alakját. Antiimperialista hitvallást tesznek az akkor időszerű indiai kérdésben s a népek önrendelkezési joga mellé állnak. Az északi fajiság elvét

mint politikai elemet elvetik. A párt központi sajtója Goebbels-szel az élen, vad dühvel támadja a Strasser-csoportot. 1930-ban Strasserék már vitágosan látják a horogkeresztes mozgalom fejlődési irányát. Látják, hogy a párt vonala mindinkább azonos a nagy tőke érdekeivel, 1930. V. 21.-én Hitler hivatja O. S.-t. Egy másnapra átnyuló éleshangú vita kerekedik közöttük. (A vita anyagát O. S. *Ministersessel oder Revolution* címmel adta ki. — Kampf Verlag Berlin 1930.) Ezek után Strasser kilép a pártból és híveivel megalapítja a *Kampfgemeinschaft revolutionärer Nationalsozialisten*-t, s a *Die Sozialisten verlassen die NSDAP* című kiáltványban közli a kiválás okait s a különálló csoport célkitűzéseit. Pár hónap múlva a csoport kiegészül a *Tat* körrel és az u. n. *Landvolk*-mozgalommal, s belőlük szerveződik a *Schwarze Front*. 1933 májusában Strasser jobbnak véli Németországot elhagyni, Gregor pedig, miután 1933-ban hasztalan igyekszik Schleicher tábornokkal és Leipart szakszervezeti vezérrel koalíciós kormányt alapítani, visszavonul a magánéletbe. Ottó Strasser azóta az emigrációból harcol az eredeti programjától eltérő „áruló” horogkeresztes párt vezetősége ellen; Németországban élő hívei pedig illegálisan küzdenek. Gregor Strasser 1934. VI. 30-án pusztult el azokkal, kik Strasser szerint az igazi nemzeti szocializmusért küzdöttek. E napnak és előzményeinek kulisszatitkait O. S. a *Die Deutsche Bartholomaeus-Nacht* című könyvében írta meg (Reso Verlag, Zürich 1935).

A *Fekete Front* Prágában megjelenő hetilapjában, a *Die Deutsche Revolution*-ban szünet nélkül napirenden tartja a német kérdést; a célja a mai német rendszer megdöntése és a „német népiforradalom” megvalósítása. O. S. számos füzetén kívül 1936-ban két jelentékeny könyvet adott ki, melyekben a Németországi gazdasági, társadalmi és művelődési történéseket elemzi. Az *Aufbau des Deutschen Sozialismus* (H. Grunov Verlag Prága 1936.) című könyvében széles programot ad. Megismétli a még 1931-ben Németországban megfogalmazott célkitűzéseit, kitarva az emlékeztetést 25 pont, a horogkeresztes mozgalom eredeti bázisa mellett. A tőkésrend elmélyülő válságából további következtetéseket von le. Felfogása szerint a termelés anarhiáját csak a tervgazdálkodás szüntetheti meg. Viszont a tervgazdálkodás előfeltétele „a magántulajdon és a monopóliumok megszüntetése.” A könyv ezek ellenére sem nélkülöz némi romantikus konzervativizmust. Kritikája helyes, de zavarosak a célkitűzéseit megvalósító módszerek. A múlt év végén megjelent könyve (*Wohin treibt Hitler?* H. Grunov Verlag Prága 1936.) a mai Németország keresztmetszete. Számon-kéri az eredeti programot. Nézi, hogyan valósult meg a nagyüzemeknek a széles néptömegek érdekében való — ígért — átszervezése s a tények elkendőzését szolgáló statisztikák szövevényéből kihámozza a vádló valóságot. A Krupp A. G.-nek 1932-ben 108.07 mill. M. volt a nyeresége, 1934-ben 177 mill. M., az Opel-gyár 25.94 mill. M. nyeresége 82.60 mill. M.-ra duzzadt. A *Deutsche Arbeitsfront* bérstatisztikája szerint 2.7 millió ipari munkás keresete nem lépi túl a havi 40 márkát. Viszont 400.000 alkalmazott fejenként 220 márka fizetést kap. A mamut-jövedelmekről statisztika nincsen. A német gazdasági életet szerinte a zuhanó bérek és az emelkedő árak jellemzik. Németország a föld legdrágább országa. A nagykereskedelmi index 1932 végétől 1935 közepéig minden országban esett: Belgiumban 75-ről 58-ra, Franciaországban 87-ről 67-re, az USA-ban 90-ről 66-ra, ugyanakkor Németországban a mutatószám 90-ről 102-re emelkedett. Viszont a fejenkénti huszfogyasztás 1934 VIII.-ban 4.40 kg. 1936-ban pedig ugyanebben a hónapban csak 2.88 kg. Az áruházak terjeszkedését nem akadályozták meg, a szövetségi mozga-

lom nem erősödött. Az áruházak forgalma 1934-ben 94.6, — 1935-ben 97.3, 1936-ban pedig 102. A szövetkezeteké viszont 1933-ban 823, 1934-ben 662, 1936-ban 658 mill. M. A nagybirtok fölöstás és a paraszti telepítések programja sem következett be, mert amíg 1932-ben 9046 új kisbirtok létesült, addig 1934-ben mindössze 4914. A nemzeti szociálizmus által fűtött nacionalizmus Strasser szerint csupán a materiális nehézségek elkendőzése s a tömegek narkotizálása. Az antiszemitizmus céljai is hasonlóak. Mert a valóságban a szegény zsidó tömegeket megfosztották eddigi szerény egzisztenciájuktól is, míg a zsidó nagytőke kapcsolatai a mai hatalmasokhoz változatlanok. Ottó Strasser folyóirata egyik számában Lutz Rosenheim egész tömegét sorolja fel azoknak a zsidó nagytőkéseknek, kik a mai Németországban magas pénzügyi pozíciókat töltenek be. (Hans Fürstenberg, Emil Kirdorf) O. S. a bolsevizmus ellenesség őszinte voltában is kételkedik. Ugy véli, hogy ez csupán a fegyverkezési jogosultság indokolása. Szerinte az orosz támadás veszélye képtelenség. Ez egyrészt — közös határ hiányában — stratégiailag lehetetlen, másrészt az orosz kormány békekészsége közismert.

Strasser a mai Németország helyzetét az 1917. év végével véli azonosnak és pedig: nyersanyag és élelmiszerhiány, hadigazdálkodás, autarkias erőfeszítések s az ezekből folyó elégedetlenség teljesen párhuzamos. A „kitartani“ jelszó, a szociális nehézségek, a külpolitikai izoláltság, a politikai, pénzügyi, gazdasági és last not least erkölcsi sikon megmutatókó tünetek is azonosak. A „mai rendszer minden, csak nem stabil“ — írja. „Erjesztő kád az ország, amelynek forrásban vannak legkülönbözőbb nedvei.“ „Új kapcsolatok születnek az uralkodó párton belül és sohasem hitt megoldásokat hozhat a jövő.“ Ez utóbbi idézettel O. S. a párton belül a föld alá kényszerített frakciókra utal, mint amilyen a R. R. (Rächer Röhms), melyben a fekete front harcosai vezetőszerpet töltenek be. Ebben a sötét és kétségbeesett hangulatban Strasser szerint az európai népek reménye „a német nemzeti forradalom“, amelyben a nagy francia forradalomhoz hasonlóan Nyugat nagy élettereje éled majd ujja. A mai német uralmi rendszert reprezentáló párt hajdani vezére ma „a nemzeti szabadság“-ot a „szociális egyenlőség“-et és az „európai népek békés együttműködés“-ét vallja, melyek megvalósításának egyedüli akadályá szerinte a mai német rendszer. (Lázár Vilmos)

A PRÁGAI NEMZETKÖZI AVANTGARD-SZINHÁZI KONFERENCIA.
A híres prágai avantgard-színház, az *E. F. Burián* vezetése alatt álló *D. 37.* — mint mult számunkban megirtuk — nemzetközi színházi konferenciát hívott össze, mely a napokban ért véget. — A konferencia minden hivatalos támogatás nélkül jött létre. (A francia közoktatási miniszter ezzel szemben megleghangú üdvözlőtáviratot küldött.) A konferencia bázisa egyedül *E. F. Burián* nemzetközi viszonylatban is jócsengésű neve, kollektívájának munkakészsége és Prága művészeti élgárdájának támogatása volt. — A kilenc napig tartó tanácskozáson sok neves színházi teoretikussal találkoztunk, akik hazájuk színházi és kulturális viszonyairól referáltak és az alapvető színház-elméleti kérdések fölött vitatkoztak. Maga a tanácskozás sok pozitív eredménnyel zárult. Számos művészeti kérdés tisztázásán kívül szervezeti alapot sikerült létesíteni a modern színházi szakemberek és azokkal kapcsolatban álló művészek számára. Ideiglenes prágai székhellyel nemzetközi színházi irodát létesítettek, melynek feladata évről-évre hasonló, de nagyobb szabású és teljesebb konferencia összehívása és megszervezték a színházteoretikai folyóirat szerkesztőségét és kiadóhivatalát. — A kon-

ferencia igen gazdag elméleti előadás sorozatán kívül — s ez volt talán a konferencia legérdekesebb része — napról-napra vita tárgyává tették a *D. 37.* által bemutatott darabokat. A konferenciát kísérő színházi ünnepségen a *D. 37.* négyéves működésének legsikerültebb műsordarabjait mutatták be. Ezek az előadások kivételes művészi élményt jelentettek minden színházat kedvelő embernek. A bemutatott darabok: *Brecht*: Koldusopera; *Erben-Burján*: Háború; *Pogodin*: Arisztokraták; *Wedekind*: A tavasz ébredése; *Mácha*: A hóhér; *Beaumarchais*: A szevillai borbély; *Klöpner*: Mindenki valamit a hazáért; *Burján*: III. Hamlet. — Volt továbbá avantgard filmelőadás s megrendezték a csehszlovákiai avantgardista képzőművészek kiállítását. Mindkét rendezés problémátikus eredménnyel zárult s a prágai művészi körök vitalavináját indította el. — A kongresszus minden eredménye ellenére nem volt teljes. Még például a távoli skandináv államok nagyszerűen képviseltették magukat, addig nagyon sok szomszédos állam színházi szakembereit nélkülöznünk kellett. (Románia, Magyarország, Lengyelország). Sőt valahogyan Burján elkövette azt a hibát, hogy megfeledezett a legközelebbiekről, a csehszlovákiai magyar és szlovák színházi kulturális munkások meghívásáról. (Valószínű, hogy a rendezők ezeknek létezéséről nem is tudtak, de ebben az esetben informálódniuk kellett volna.) Ez annál is inkább sajnálatra méltó, mert a *D. 37.* híre és hatóereje Szlovénzókóra különösen kiterjed.

A Korunk legközelebbi számában részletes beszámolót ad az egész konferenciáról s bemutat egyes előadásokat is. A magyar olvasóközönséget bizonyára érdekli azoknak az embereknek a munkája, akik a színházat napjainknak megfelelővé akarják tenni és vissza akarják juttatni oda, ahonnan elszármazott, a néphez. (*Fejér István*)

MAGYAR DIÁKMOZGALOM PRÁGÁBAN. A csehszlovákiai magyar főiskolások haladó rétegében az utolsó években hatalmas erjedés indult meg. Kissé nehéz erről a szélesebb magyar nyilvánosság előtt objektíven beszámolni, mert ez a mozgalom kész eredményeket még nem produkált s még nem alkalmazhatók megítélésében azok a mértékek, mint a Sarlóval kapcsolatban. Mindazonáltal ma, amikor már lehetséges a Sarló szerepének és eredményeinek a lemérése, megállapíthatjuk, mennyiben különbözik a diákság mostani mozgalmá a Sarlóétól. Mindenekelőtt figyelembe kell venni a megváltozott világpolitikai és kulturpolitikai helyzetet, evvel kapcsolatban az egyetemes magyar diákság szellemiségének megváltozását, mert ezek a tényezők határozzák meg a két mozgalom jelentkezési formáját.

Legélesebben akkor látjuk a különbségeket, ha fejlődésében vizsgáljuk a Sarló és a prágai főiskolások Táncsics Körének mozgalmát. A Sarló nemzedéke hosszú és mély bensőséggel átélte ideológiai tisztuláson ment keresztül, míg mozgalmá eljutott fejlődése legmagasabb fokáig. Ez a tisztulási folyamat telve volt nagy élményekkel, mély megrázkódtatásokkal, s ez az egyik oka annak, hogy a Sarló-fiatalokból olyan tiszta, komoly értékek kristályosodtak ki. Egész fejlődésükre kiható alapélményeik a háború, a háború utáni idők, később pedig egy erősen nemzeti jellegű mozgalom után az új államforma, a demokrácia által megteremtett légkör és ezen belül a kisebbségi helyzet. Szükségszerűen nekik kellett fellázadni az apák ellen és megteremtteni az ideológiai átértékelést. Ez a funkciójuk szabta ki egyúttal azt a szerepet, amit a kisebbségi magyarság életében betöltöttek.

A lázadás romantikus és kaotikus érzéséből kiindulva jutottak el a

regősmozgalomhoz, majd a nemzeti jellegű Szent György körön át a „valóságmegismerés“-hez. Így lettek a szlovenszkói magyar kisebbség első felfedezői és ebben a fejlődésben már benne van az az út, mely a tudományos szocializmushoz vezetett. Indulásakor a Sarló még diákmozgalom volt, de társadalmi funkciójának a növekedésével mindjobban túlnőtt az eredeti diákmozgalom keretein. Eltávolodott a diáktömegektől és itt követte el legnagyobb mulasztását az utána következő generációval szemben: nem nevelt utánpótlást, megfelekedezett a káder kiépítéséről és fejlesztéséről. Ennek tudható be az is, hogy a fejlődésnek ezen a pontján izolált élcsoporttá vált és mint mozgalom megszűnt. Tagjainak későbbi munkája már tisztán individuális.

A Tánacsics körű fiatalság fejlődésében nagy általánosságban sokkal kisebb szerepet játszott az élmény. Ők a tudományos szocializmusból indultak ki és így jutottak el fejlődésük mai szakaszáig. A Sarló felbomlása után magára maradt diákság különböző cseh és német mozgalmakba széledt szét, ahonnan már kialakult világnézettel tért vissza a magyarsághoz. Ez a néhány éves periódus, mely alatt a haladó diákságnak nem volt meg a kapcsolata a szélesebb magyar diáktömegekkel, arra szolgált, hogy most már reálisabb meglátásokkal, helyes helyzetfelismeréssel kezdje meg kifelé irányuló, nagyobb akciósugarú munkáját. Eleinte a Magyar Akadémikusok Körében képeztek egy kis csoportot, mely az egy időben teljes tespedésben és passzivitásban élő MAK-ot ostromolta állandóan azokkal a követelésekkel, melyek az egész magyar diákság gazdasági és kulturális érdekeinek védelmét célozták. Később helyzetük és az erőviszonyok alaposabb felmérése és elemzése után megalakították a Tánacsics Kört, amely most már szélesebb keretek között, nagyobb intenzitással kezdhette megvalósítani célkitűzéseit. Annak a rétegnek, amely idegen nyelvű szervezetekből tért vissza a magyar élethez, újból fel kellett fedeznie és tudatosítani magyarságát. Foglalkozni kezdett a nemzetiségi kérdéssel és megdöntötte a jobboldali magyar diákság azon nézetét, melyszerint minden valóban haladó megmozdulás nemzetellenes.

A legújabb időben felvetődött a Tánacsics Körben a nyári szociográfiái munkának a kérdése. Érdekes és jellemző, hogy a szociográfiai mozgalom, melyet magyar viszonylatban a háború után elsőnek a Sarló vetett fel, Magyarországon keresztül, ahol a legtisztább és legszebb irodalommal teljesebben, visszatér hozzánk, hogy impulzust adjon a fiatal értelmiségnek, a Sarló-hagyományok folytatásaként, Szlovenszko második felfedezésére.

Ha a Tánacsics Kör további célkitűzéseit nézzük, ezeket programszerűen nem lehet kifejtetni. A mozgalom még erjedésben van, itt-ott kialakul valami pozitívum, azonban ez még kevés ahhoz, hogy a mozgalom további útját már most megrajzolja. Célkitűzések vannak, amelyek bizonyos helyzeti adottságokból következnek. Ezek között elsősorban azt a munkásságot kell megemlítenünk, mely az egész magyarság szociális és kulturális helyzetével ismerteti meg a diákságot magyarországi, erdélyi és szlovenszkói előadók interpretálásában. Elsőrendű fontosságú ez a kérdés különösen prágai magyar diákviszonylatban, mert az ide felkerülő főiskolások hamarosan elszakadhatnak magyarságuk gyökereitől és talajtalanokká válnának. Ugyanakkor kiindulva abból a helyzeti előnyből, hogy a cseh szellemi élet gócpontjában élnek és közvetlen betekintést nyernek a cseh kulturviszonyokba az irodalom, színház, zene és képzőművészetek terén, a Tánacsics Kör ennek a kulturának a közvetítésére vállalkozik a magyarság felé. Másrészt viszont bemutatja a cseh diákságnak és közvéleménynek az igazi magyar kulturát, melyet eddig ci-

gányzenével, csárdással és a magyar kulturpiac külföldre exportált tömegtermékeivel azonosítottak. Felhívja a cseh diákság figyelmét a magyarság kisebbségi helyzetére és kívánalmaira és oda hat, hogy ezeket a kívánalmakat a haladó cseh rétegek teljes egészségében magukévé tegyék és támogassák.

Általában jellemző erre a mozgalomra, hogy reális diákpolitikát folytat, többet foglalkozik a diákság gazdasági helyzetével is, mint a Szlovákia tette. Évek óta harcol az ellen, hogy az Egyesült Pártok a diákság szociális segélyezését politikai célokra használják fel, hogy menzalevessel az ifjuság világnézetét vásárolják meg, hogy a szegénysorsú főiskolásságot gerinctelenségre, képmutatásra kényszerítsék. Sikerült is elérniük, hogy ma már a segélyek kiosztásába a diákságnak is van beleszólása és nem világnézeti hovatartozóság, hanem az anyagi helyzet a döntő ebben a kérdésben.

Nagy súlyt fektet a Táncsics Kör az önképzésre is. Egyrészt előadások és szemináriumok rendezésével szempontokat és módszert próbál adni a társadalmi valóság megismeréséhez és elmélyítéséhez. Ezt az általános teoretikai felkészültséget akarják alkalmazni és elmélyíteni a szakmunka területén, mert csak egy ilyen szakértelmiség képes elvégezni a jövő feladatait. (Fülöp Éva)

KÖNYVEGETŐK ÉS IRODALMI SZEKUALIZMUS. Tudjuk, hogy a németországi irodalmi inkvizitorok sok haladó író munkáit a jóerkölcs és közszemérem nevében égették el és ha nem is elsősorban azokat a könyveket proskribálták, amelyek a kispolgári szemérem és álszemérem ellen vétenek, ezeket égetik a legnagyobb zajjal. Willy Breder, Hans Marchwitza, Anna Seghers, Remarque és Ludwig Renn műveiről, amelyek pedig a fennálló állapotokat és a regresszió érdekeit közvetlenül támadják meg, feleannyit sem beszélnek, mint *Glaeser* Jahrgang 1902-jéről, *Erich Kästner* Fábán-járól vagy *Heinrich Mann* Professor Unrat-járól, amelyek pedig a társadalmi valóság érzékeny pontjait kevésbé érintik.

A példát, mint sok másban, ebben is hűen követik a többi országok fajnádói. Miért? A fajvédelem követeli? A régi jó erkölcsökhöz való visszatérés? Erről volna szó valóban? És csak erről? Csak ennyivel alig volna magyarázható, hogy olyan egyéniségek, mint *Jorga* professzor és hívei, akik a fajvédelemben és a régi korok jó erkölceiben alig hisznek, hónapokon át egyik legnagyobb román író, *Tudor Arghezi* és más írók irodalmi „pornográfiáját” támadják és hogy a kampány az irodalmi szekualizmus elleni általános hajszáig szélesedik. Még kevésbé volna érthető, ha valóban csak faj- és erkölcsvédelemről volna szó, hogy a rendszabályozás csak bizonyos irányt és magatartást képviselő írőkkel szemben folyik és hogy az írók igen széles körei, úgyszólván az összes valódi írók olyan érzékenyen tiltakoznak.

Mindenekelőtt nem pornografiáról van szó. Az emberi test meztelenségeinek és működésének bármilyen nyers feltárása, mint ismeretes, önmagában még nem pornográfia. Sőt a legkevésbé pornográfia akkor, ha az ember és az emberi biológia egyszerű felfedéséről van szó, mint azt az antik művészetek példáján is látjuk, amelyek az embert (főleg az embert) egyszerűen (Schiller szerint: *naivan*) pucér emberi mivoltában, mint természeti jelenséget ábrázolják és ahol csak lehet, teljesen ruhátlanul. De nem pornográfia a meztelenség a modern művészetekben sem, ahol az a teljesebb élet- és ember-ábrázoláshoz tartozik, ahol a nemi testiség a testi és szellemi élet *egészségében, egységében* jelenik meg többé-kevésbé valamely etikai (erkölcsi)-eszmény, vagy eti-

kus (erkölcsös) szemlélet szolgálatában. Így nem lehet pornografikus az a mű, amely társadalmi szatirikus nézőpontból mutatja fel a testiség szépségeinek tragikumát (vagy csunyaságainak kómikumát) vagy akár minden etikus célzat nélkül spontán művészi kifejezése valamely társadalmi réteg vagy csoport nemi nyomorának. Amint hogy az a koldus, aki nyomorának ismertetése céljából teste sebeit mutogatja, lehet izléstelen, lehet az utálatosságig nem esztétikus, de ha sebei igazi sebek és nyomora valóságos nyomor, nem lehet erkölcstelen és nem lehet semmilyen etika szempontjából megróni azt a szónokot, aki a nyomor visszataszító észleleit nyilvánosan megnevezi és tárgyalja, még ha beszédje ezéru szépérzékünket sérti is. Az még lehet tisztázaflan kérdés, hogy az irodalmi (szépirodalmi) mű elhanyagolhatja-e ennyire az *esztétikai* szempontot, hogy a meztelenség („szép“ és „csunya“ testiség) csak azzal a feltétellel engedhető-e meg, hogy *szépen* legyen ábrázolva. De az nem vitás, hogy nincs benne semmi erkölcstelen és semmi pornográfia. Hogy hol kezdődik az etikus valóság-festés és hol kezdődik a romlottság, a pornográfia, talán még nem világos, de biztosnak látszik, hogy a pornográfiában a meztelenség nagyon *öncélú*, önmagában-való, a test erotikus szervei és funkciói a többitől különváltan szerepelnek vagy hangsúlyozódnak és a leírás minden etikai-erkölcsi eszménytől mentes durván empirikusan anyagias. Az ilyen elszigetelt erotika természetesen nem lehet sajátja a baloldali (vagy bármilyen „oldali”) irodalomnak és általában semmilyen irodalomnak, kivéve a *ponyvát*, amelynek céljai és eszközei nem irodalmiak és amelynek élvezete állatiasan nem esztétikus élvezet. De csodálatos, hogy az ütések mégse ezt a valóban romlott, valóban pornografikus ponyvát érik (amelyet melleleg egészen „gutgesinnt“ kiadók terjesztenek), hanem a valóság-ábrázoló irodalmat, amelynek az igazi pornográfiához semmi köze sincs.

Külön kérdés, hogy szükséges-e a komoly valóság-ábrázolásban a meztelenségek közvetlen szerepeltetése? És megint, hogy megéri-e azt, hogy a mű és író ezért kitegyék magukat az ellenfél vágásainak, a pornográfia kompromittáló gyanujának? Bizonyos esetekben, igen. A nemi nyomor sokszor szerves része nemcsak a nyomornak általában, hanem az adott környezetnek. Egy többnejűségű országban például, ahol a jobban szituált egyének több nőt lefoglalnak maguknak, a valóság-ábrázoláshoz szervesen hozzátartozhatik azon férfiak nemi nyomorának legkonkrétebb felmutatása, akik a gazdagok többnejűsége folytán *nem jutnak* nőhöz, vagy az olyan nőké, akik a kéjúr háremében élve nem jutnak kielégüléshez s onanizmushoz, homoszexualizmushoz és más „kerülő” eszközökhöz kénytelenek folyamodni. A többnejűség országairól beszélünk — és vajjon csak az ó-mohamedán országokat kell értenünk ezalatt? A mi jó-keresztény országainkban nem éppen olyan törvény a gazdagok, „többnejűsége”, mint ott, ahol ez intézményesítve van? A pénztelen ember nyomorának nem lehet nálunk is szerves, szükség szerű része a nemi nyomor, a homoszexualizmus és más nemi „bűnözesek” (épp úgy, mint a többi „bűnözes”), amikor sok ember nemi partnereit pénzes „többnejűek” rendszeresen elvásárolják útjukból?

A meztelenség ábrázolása tehát a valóság-irodalomban lehet *szükséges*, lehet *bizonyos esetekben elkerülhetetlen*, de azzal azt is mondjuk, hogy általában minden más esetben *elkerülendőnek* tartjuk. *Nemcsak* esztétikai és *egyáltalán nem* etikai-erkölcsi szempontból — hanem a praktikus célszerűség, a biztosabb tömeghatás szempontjából. A nemi momentumok túlhajszolása általában az olvasó-tömegnek csak azt a részét érdekli *vonzólag*, amelynek nemi élete maga is túlfeszült: a szere-

leméhes fiatalságot, a soha ki nem elégülő tétlen polgári kéjgöket, a durván anyagiassziveuröket. Ezek már az irodalom-olvasók között is kisebbségben vannak. A többire visszataszítólag hat: és pedig igen mély társadalmi-lélektani okokból. Gondoljunk azoknak a házastársaknak, főleg anyáknak és háztartásbeli nőknek millióira, akik ugyyszólván létüket és gyerekeik jövőjét a családi tűzhely fennmaradásában, a pornografikus irodalomban pedig — és nem egészen alaptalanul — annak veszélyeztetését látják. Gondoljunk a paraszt- és a munkásnőkre és férfiakra is, akiknek túlfeszítetten dolgozó életmódjuk folytán érdeklődésük a szexuális viszonylatban a természetes egyszerűség (mondjuk: *tisztaság*) keretei között marad vagy éppen a természetes nivó alá száll. Tudjuk, hogy sok kisembert, munkást, parasztot, főleg pedig *asszonyt* éppen a család épségének féltése riaszt el a haladó mozgalmaktól, melyek a család és erkölcs-rombolók *hírében* állanak, viszont közülök még többen és megint főleg nők csatlakoztak és csatlakoznak a konzervatív és regresszív áramlatokhoz, amelyek a család és tiszta erkölcsök apostolaiaként lépnek fel.

Ezzel aztán az is érthetővé válik, hogy miért égetik az utóbbiak a legnagyobb zajjal és a jóerkölcsök nevében, azokat a könyveket, amelyek a nemi életet (annak szépségeit vagy kinövéseit: nekik mindegy) nyiltabban ábrázolják.

Nem a faj és nem az erkölcsök tisztaságáról van szó. A szegénysorsú szülők, főleg anyák millióiról van szó, akiket talán így legkönnyebb megfogni és akik az illető könyveket többnyire nem is olvasták (többnyire könyveket általában nem olvasnak és nem is *olvashatnak*), de olvasatlan is elhiszik minden progresszív írásról és mozgalomról azt, hogy a család felbontását és a „szabad szerelmet” akarják.

De ezzel az is világossá lesz, hogy miért kell a mai viszonyok között a progresszív íróknak, nekik különösen kerülniök minden túlzást, minden felesleges nyersséget, minden szabadosságot a nemiélet ábrázolásában, még akkor is, ha azt az adott anyag természete vagy az esztétikai szempontok igazolnák. Gondoljunk csak arra, hogy az olyan valóban progresszív egyén, mint *Vaillant Couturier* több cikksorozatban lépett már fel a szerelmi élet tisztaságáért, a családi tűzhely épségéért (amelynek védelmét különben ő és párthivei politikai vonalon is hirdetik) — és gondoljunk arra is, hogy pl. Oroszország irodalmi irányítói mindenél jobban elítélik a nemi élet elszigetelt túlhajtott, biológikus ábrázolását, mint általában minden „vulgár”-materialista empirizmust és biológizmust. És megint nem a „tisztán” etikai vagy esztétikai elvekről van szó és nem is csak az ellenfél rágalmai ellen való védekezésről, hanem igenis őszintén a természetes, tiszta szerelmi életről és a család épségéről, amelyek mai viszonyaink között (még az oroszországi viszonyok között is) a dolgozó millióknak, a tulnyomó többségnek társadalmilag szükséges életformájuk. (*Köves Miklós*)

UJ ZENEÉLET OSIRAZASA ROMANIÁBAN. Romániában — Bukarestben. Az országnagyobbodás és az új országrészek helyzeti elváltozása folytán a főváros nemcsak mennyiségben és külsőben növekedett, hanem kulturális életének nivójában is. Új ember és életelemek honosodnak meg, az élet perspektívái minden réteg számára kiszélesednek. A lakásügy gyökeres megváltozása, a megváltozott politikai és irodalmi atmoszféra, a hirtelen fejlett sportélet, a munkásmozgalom letisztulása és más hasonló szimptomák mellett a zenei kultúra eddig Romániában nem ismert aránya jelzik a minőségi átalakulást. A nagy koncertek sűrűn kö-

vetik egymást és elég könnyedén megtöltik a két nagy koncerttermet, a régi *Atheneul* óriási kupolatermét és az új *Dalles* kulturház nagytermét. A zeneszerzők nevei: *George Enescu*, *Iora*, *Silvestri* és a fiatalabbak közül *Matei Socor* nevei kezdenek helyetfoglalni híres politikusok, írók, színészek és futballisták nevei mellett.

Mint minden más téren, itt is az új önálló, alkotó törekvések jelzik leginkább az átalakulást. Az *Uj Zene Egyesülete* (*Asociația pentru Muzica Nouă*) néven néhány év óta tömörülnek az ujitó és fiatal zenei erők *Mihail Iora* vezetése alatt. Az egyesület céljai természetesen messzebbre esnek a honi alkotók és ujitók szűk körének propagálásán. A világ újabb (nálunk még nem ismert) zenealkotásainak bemutatását, új külföldi zenészek szerepeltetését tűzte ki céljául az egyesület, természetesen a bel-földi ujdonságok bemutatása mellett. Általában: alkotó zenei atmoszféra megteremtését. A kifejezett hivatalos körök közvetlen támogatása nélkül, csak az *Academia de Muzică* rektorának, *Nona Ottescu*-nak személyes segítségével az egyesület mégis több sikeres kül- és beföldi bemutatót rendezett a *Dalles* teremben és más rangjelzett helyeken.

Romániai szerzők bemutatóin *Paul Constantinescu*, *C. Silvestri*, *Marcel Mihalovici* és a gyermek *Dinu Lipatti* műveit mutatták be, ezenkívül *IoŃa Mihail* *Bacovia* és *Arghezi* epigramma-szerű verseire írt rövid eredeti dalait, *Matei Socor* új felfogású kamarazenejét interpretálták. Az olasz zenének és az osztrák zenének szentelt estéken *Ottorino Respigi*, illetve *Paul Hindemith* szerepeltek, akik még hazájukban és nyugati viszonylatban is különleges ujdonságoknak számítanak. A franciák közül *Moris Ravel* és *P. O. Ferroud*, aztán a magyar *Bartók*, aki román dalai ellenére (vagy éppen emiatt?) eddig nem tudta megnyerni a román zenekörök tetszését.

Az osztrák zeneest egyik eredménye volt azután egy román zeneest rendezése Bécsben.

Nehéz volna megmondani, milyen okok folytán, a zenekulturának ez az új összefogása újabban bizonyos visszaesést mutat. Bemutatói a *Dalles* teremből az *Academia de Muzică* sokkal kisebb vizsgatermébe helyezkedtek át, ami azt jelenti, hogy az egyesületnek egy ideig le kell mondania a külföldi virtuózok itthoni és ennek következményeképpen, itthoni külföldi szerepeltetéséről. Mostani lehetőségei működését az itthoni szerzők bemutatására szorítják. De amit e szűk keretek között teljesít, az is egyedülállóan magaslik ki az ismert virtuózok különben sablonos programu koncertjeinek hosszú sorából, mert újat nyújt és mert minden ponton az eredetiség vonzását érezteti. Nem a sznob *blockhouse-lakók* stereotip tapsa a hatóiránya ennek a munkának, hanem a zenekedvelők és zeneértők igazi megértése. Idei egyetlen bemutatóestjén, amely nemrég az *Academia* termében lelkes „saját” közönsége előtt folyt le, többek között *Matei Socor* egy újszerű felépítésű és hangszerelésű septett-jével és a világhírű *George Enescu* egy ezelőtt husz évvel írt és eddig ismeretlen négykezes zongora-koncertje voltak az est főbb pontjai, amelyek *Iora* és *Silvestri* több rövid, de minden megszokottól elütő számaival és a híres interpretátor, *Kaganoff* szereplésével kétségtelenül olyan együtttest jelentettek, amely teljes joggal a nagy koncertek sorrendjében is első helyen szerepelhetett volna. Ehhez valóban nem hiányzott más, mint egy jó impresszárió pénze és reklámja. Minden más helyen és talán itt is más időben az ilyen előadásoknak hamar akadna pénzes szervezőjük és nagyközönségük. Nemcsak a bemutatott műfajokban és ritkaságukban rejlett érdekesség és nem is csak a bemutatató előadások mindenkori varázsa, de a művek minősége, a szerzők nevei és az

interpretáció magas színvonalra is képesek lettek volna egy nagy koncert sikerét biztosítani. Matei Socor, miután az *Adeverul Literar* és más lapok hasábjain megjelent kritikái jegyzeteiben nem egyszer érintette az új román zene kérdéseit, most *Zaharia Stanciu* folyóiratában, az *Azi-ban Új zene* címen az egyesület előadásainak ezzel a viszonylagos sikertelenségével foglalkozik és annak okát főleg a vezetők naivságában és adminisztratív tehetetlenségében látja. Hozzászólásának értékét nemcsak kollégialis tárgyilagossággal adja meg (bár Socor nem tagja az Egyesületnek), hanem az a tény is, hogy bár maga mint szerző egészen új, az eddiginél átfogóbb és szabadabb forma-felfogást képvisel, a harmóniának és akusztikának bevett törvényeit ostromolja és zenetörténeti felfogásában a dialektikus materializmus alapján áll, kritikában és művészetpolitikában az összes formai fölfogások és lehetőségek szabad érvényesülését és ezeknek új *tartalmi* gazdagodását tartja szem előtt.

Ő is csodálkozva állapítja meg, hogy „míg a koncert szervezők a hazai szerzők hiányát sirják, a szerzők viszont műveik parlagon heverését panaszolják”. A cselekvés emberének energikus magatartásával tanácsolja, hogy az Egyesület „az új zene érdekében az egész román zene érdekében törje át a szakmai kalitka szűk rácsait és árassza el a piacot, ha kell dobbal, trombitával is! Miért illetné ez az eszköz csak a rossz zene demagógjait? Több bátorságot és kevesebb szerénységet várunk azoktól, akiket nehezen lehetne tudicsérni.” (K. M.)

BALÁZS FERENC, aki most 36 éves korában meghalt, hivatása szerint unitárius pap volt. Ezen a hivatásán azonban messze túlnőtt, lévén több, mint ez vagy az a hivatású ember. Az a természet volt, aki világéletében legalább egy tucat ember helyett tevékenykedett, úgy azonban, hogy ugyanennyi érdeklődési irányát is egyesítette magában. Életrésztében is számos ember útját, munkáját vállalta. Bejárta a kerek világot, járt mindenütt, ami egy olyan valóban reformer hajlandóságú ember érdeklődését kielégíthette, mint aminő ő volt. Tanult Angliában, Amerikában, járt Japánban, Kínában, Indiában, mindenütt a hivatására készülő érzékenységgel és kíváncsisággal. Rengeteget látott és rengeteget tanult, s amikor hazajött, egy Torda melletti kicsi faluba ült el, ahol minden jót meg akart valósítani, amit a világban látott, s ahonnan — mondhatni — megváltoztatni készült a világot. Nagy harcok voltak egyházával, gyülekezetével. Pár év után azonban a falú és a környéke mégis megtelt tevékenysége jeleivel. Különös kaland volt ez az ő mészárosi, majd később az Aranyosszék vidékére kiterjedő gazdasági szervezkedése! Művelődésünkben talán csak az egy Tessediké hasonlítható hozzá — a múltban, mert napjainkban társtalan volt, bármennyire kívánta is kezdeményezése körzetén túl, mindenféle a hozzá kapcsolódó láncot. Sikereségeit és kudarcait ennek a nagy válllásának ő maga írta meg — mert író is volt — „Rög alatt” címen, tiszta erdélyi nyelven, ahogy kevesen írnak. Esze s kedélye járása, lelkes nagy természete, akaratos, mindig tevékeny sokoldalúsága ritka elevenséggel hajlik ki e könyvből, mely ugyanolyan különös és rokonszenves mű, mint világ-uti rajza (*Bejáróm a kerek világot*). Ritka, valóban erdélyi könyv ez, szűk sugarú művelődésünkben páratlan. Min! ahog, páratlan ő maga. Igen, páratlan. — mi vigyázzunk a szavainkra. Többször perbe szálltunk vele s ő is hadakozott ellenünk: de az ember-példányt s az író-példát mindig szerettük benne. Az erdélyi magyar irodalomban művelte, törekvése, ereje szerint egyedül állt. A közösségért élő, a közösségeért író volt, ama falumunkás: eredetiben és tisztán, már akkor és itt, amikor mindenféle ez a fajta író

még csak vajudik: a narodnyik. Ennek a típusnak sok a veszélye, sok új értelmiségi el is intézi külföldön. Sokszor joggal, mert narodnyikjaink jó részt karriérista kirándulók, akiket a divat sodor a faluba egy-két napra, hétre. Balázs Ferencet minden hajlamba, erre a faluba vitte. Hogy közben vaskosakat is tévedett! Hogy számos kiforratlan törekvés fűtötte, — minő vétek volna felelni neki, aki az író és a közéleti cselekvő minden magyar közösségi tájban ismeretlen feladatát tapingatta, hála és segítőkészek nélkül, harcba minden irányban. De nemcsak, mint író volt egész és őszinte. Papiságát is átítatja reformeri hajlandósága. Az unitarizmus legősibb hagyományai csaptak ki belőle. Mindenben a legközelebb állt napjainkhoz... Napjaink minden összefüggése, minden jó és rossz erő az írónak és embernek ezt a balázsferenci fajtáját préseli, dobja az előtérbe, mégha tévedésekkel is, mert az őfajtájú íróval, emberrel szép még hadba szállni is. Az emberség, a tisztaság volt példaadó benne.

(Gaál Gábor)

GAZDASÁGI KÉRDÉSEK

A JAPAN TERVGAZDASÁG

Hűbéres ország volt még Japán 80 évvel ezelőtt, mikor az amerikai hadihajók kikényszerítették az addig világtól elzárt ország megnyitását és a fehér hatalmakkal való kereskedelmi szerződések megkötését. A betolakodó fehérek ellen csak saját fegyverükkel lehetett védekezni, vagyis az ország iparosításával. Japán a hűbéri társadalomból hirtelen és tervszerűen ugrott át a monopolkapitalizmusba, több évszázad és így a szabadversenyos kapitalizmus kihagyásával. A fehérek tőkés rendjéből csak a legmodernebbet, legversenyképesebbet vették át. Gyárakat és bányákat rendeztek be a memrég még alvó országban, modernebbül, mint számos európai üzem. Az első London nyújtotta kölcsönből táviróvonalat építettek és ma iparosított az egész ország, mindenütt villanyáram mozgatja a vonatokat és üzemeket. 80 év előtt csak kis parti hajók voltak, ma a japán hajók bejárják az egész világot. Állami ipar-racionalizálási iroda akadályozza meg, hogy a világpiacon a japán cégek egymással versenyezzenek, japán szervezetek kutatják fel a japán ipar számára a legolcsóbb bevásárlási helyeket. Hogy minél versenyképesebb legyen a japán áru, a közvetítő kereskedelem kizárásával egyenesen a termelőtől vásárolnak Japánnak nyersanyagot, amit a legolcsóbb úton, persze japán hajókkal, szállítanak a japáni feldolgozó helyekre. Kartellszerű szervezetek állapítják meg az eladási árakat bel- és külföldön, szabályozzák a termelést a szükségletnek megfelelően, hogy az eladhatatlan árúk felhalmozódását elkerüljék. Az ipar centralizált, ami együtt jár a nagy tőkeakkumulációval is. A japán termelés néhány kézben. A Mitsui és Mitsubishi-családok kezükben tartják a nehéz ipart, kivitelt, behozatalt, bankokat, szállítást, élelemellátást, stb., egészen a rádióig és ujságokig. Szóval, irányított termelés, állami támogatással. A pénzforrások 70%-a néhány családnak kezében. A japán üzleti tőke 97 százaléka iparba, kereskedelembé és bányászatba van beruházva, bár a lakosság egyötöde él csak ezekből. Viszont a tőkének csak 3 százaléka jut földművelésre, halászatra és kisiparra, holott ezekben az ágakban dolgozik a lakosság nagyobb fele.

A tervszerű termelés mellett Japán versenyképességét nagyban növelte a fehér hatalmak egymás közti viszálya. A háború alatt és után Japán

óriási piacokra tett szert, míg a fehérek háborúskodtak. Az abesszim háború igazi nyertese Japán, amely ezalatt Kína óriási területeit szállta meg. Így ma már mindenütt érezhető a japán verseny, ha még csak 3.5 százalékja is a világkereskedelemnek a japán áru. Az olcsó japán pamuting és kerékpár megjelent Brit- és Hollandiában. A Távol Keleten nem versenyezhet a német sör az olcsó japán sörrel. Gumicipó és bambuszlogarléc, harisnya és ceruza, műselyem és vasárú jelenik meg újabb és újabb piacokon, rajta a „Made in Japan“.

A termeléssel párhuzamosan központilag irányítja Japán valutáját, a yent is. A yen fokozatos leértékelése mindig újabb piacokat nyitott meg Japánnak. A japán költségvetés számai ugyancsak tervszerűen növekednek, igaz, hogy a költségvetésnek kb. fele ma hadi jellegű már. Felmerülhet a kérdés: miért nem borul fel a japán államháztartás, hiszen a huszas években Európában a költségvetés adósság révén való növekedése — a klasszikus közgazdaságtan szabályai szerint — inflációt idézett elő. (1931-ben még neves angol közgazdászok inflációt is vártak Japánban.) Azután rejtélyes a nagyközönség előtt a japán „dumping”, ami szó szerint véve önköltség alatti eladást jelent, amit tartósan egy kereskedő sem bírna ki. Továbbá: elértéktelenedett valutával kell külföldről nyersanyagot vásárolni. Mehet-e ez így tovább is?

Ha első pillanatban úgy is látszik, hogy Japánra nem vonatkoznak a közgazdaságtan elismert igazságai, úgy a rejtély nyitját az a megállapítás szolgáltatja, hogy Japán tökéletes tervgazdaságot üz. Nem várhatjuk tehát, hogy a szabad verseny alapján álló kapitalizmus közgazdasági törvényszerűségei rá vonatkozzanak. Ugyanazok a körök, amelyek központilag szabják meg a yen mindenkorú kurzusát, szabályozzák a béreket, valamint az árakat, a nyersanyagbevásárlást, stb. Dumpingról így beszélni sem lehet, mert a japán termelők igenis nyereséggel adnak el, bármennyire olcsóbbak is, mint angol vagy amerikai versenytársaik.

Következik-e azonban az eddigiekből, hogy Japán megoldotta a monopolkapitalizmus megvalósításával a társadalmi kérdést? A válasz márcsak azért is fontos, mert hasonló gazdasági tendenciák mutatkoznak Németországban és Olaszországban. Először is megállapítható, hogy Japánnak alig van nyersanyaga, tehát iparának szüksége van nyersanyag-behozatalra, azonkívül élelmiszerbehozatalra is rászorul az ország. Ennek a kettős behozatalnak a kiegyenlítésére Japánnak árut kell exportálnia. A mai japán rendszer tehát éppúgy rászorul nyersanyagbehozatalra, mint külföldi vevőkre, árupiacra. Ez a kettős szükséglet Japánt akarva, nemakarva, imperialista országgá teszi, amint azt az utóbbi évek eseményei világosan igazolják. Japán legfontosabb ipara a gyapotipar, melynek központja, Osaka, már legyőzte a Távol Keleten Manchestert. Gyapotja azonban Japánnak nincs, így szüksége van a gyapottermelésre alkalmas kínai tartományokra, hogy így függetlenítse magát az egyiptomi, indiai, amerikai gyapottól. Már pedig Japánnak mindig intenzívebb kivitel politikát kell folytatnia, hiszen lakossága évente kb. egy millióval szaporodik, mindig több élelmiszert kell behoznia. Mellékes, hogy az ipari oligarchiák megelégednének „békés” terjeszkedéssel, fogyasztók szerzésével, míg a japán hadsereg területet is akar hódítani — a fontos, hogy mindkét törekvésben közös az expanzív politika. Így kerül Japán gazdasági adottságainál fogva elkerülhetetlen összeütközésbe a fehér világhatalmakkal, amelyeknek addig kizárólagos piacaira betört. Másrészt pedig, mivel a fehér gyarmati hatalmak (itt nem részletezhető bonyolult okoknál fogva) nem tilthatják ki egészen a japán árut a gyarmatokról, az olcsó japán áru révén Nippon a gyarmati népek szemében azok szövet-

ségesévé válik a fehérek elleni harcukban.

Mig Japánt gazdasági strukturája a fehér nagyhatalmakkal való összeütközésbe kergeti és míg szaporodó lakossága meleg déli vidékek meghódítására ösztökéli (Ausztrália, Hollandindia, Indó-Kína, Dél-tengeri szigetek), addig ez a muszájból támadó ország kevéssé ellenállóképes belülről. A japán munkabérek a japán paraszt életszínvonalához igazodnak, amely sokkal alacsonyabb az európai paraszténál. (Ez a tényező nagyban hozzájárul a japán áru versenyképességéhez). A szigetország területének csak 1/6 része lakható, ezeken az országokon kb. 1000 ember lakik négyzetkilométerenkint, ami sűrűbb, mint bármely európai terület. A parasztokat nemcsak a magas adók és a földbérek nyomják, hanem az „árólló” is: a nagy ipari konszernek drágán adják el a parasztnak a műtrágyát, viszont olcsón veszik tőle a mezőgazdasági termékeket, hogy alacsony munkabér mellett is megéljen az ipari munkás és versenyképes lehessen a japán áru. A parasztnak néha még rizsre sem telik, hanem fűvet és faháncsot eszik, így a halandóság az európai kétszerese. Az ipari munkásság fizetése az európainak csak nevetséges törtrésze persze. Két millió munkanélküli állandóan nyomja a munkabéreket és így hátráltatja a sztrájkok sikerét. Évente így is közel 2000 sztrájk zajlik le, magasabb munkabérért, rövidebb munkanapért, munkásvédelemért, szóval az európai munkásmozgalmak kezdeti „vivmányaiért”. A fehér nagyhatalmak ellen kényszerült hódító utjában így Japánt belső széthúzó erők fenyegetik. (Ádám Elek)

S Z E M L E

ROMAIN ROLLAND: GEFÄHRTEN MEINES WEGES
(Humanitas Verlag Zürich, 1937.)

Romain Rolland esszéinek ez a német gyűjteménye tizenhárom időszzerű tanulmányt tartalmaz. Az emelkedett szellemű esszék elsősorban azokat az összeütközéseket hozzák felszínre, amelyek úgy írójuk egyéni alakulására jellemzők, mint az egész kor társadalmi változásait tükrözik. Álom és cselekvés, szellem és lét, individualisztikus idealizmus és a természet magasrendű tárgyilagossága: ezek a törvények, amelyek az emberi szellemet uralják, mondja Rolland. Az *idealizmus mérge* című (1900) tanulmánya meglepő körvonalakban bontja ki az igazságra és valóságra törekvő Rolland szellemi arculatát. „Csak egy gyógyszer van, — írja — a valóság. Az életet úgy kell látnunk, amilyen és úgy kell megjelenítenünk, ahogy van. Idealistáknak, realistáknak egy a kötelességük: a valóságos megfigyelések, a valóságos tények, valóságos érzelmek alapjára helyezkedni. Hogy azután ezen az alapon belátásuk szerint polgári házat, képzeletbeli kastélyt, realiztikus vigjátékot, vagy hősi drámát építenek fel, ez az ő ügyük. De művtük mindenekelőtt két lábón, s a talajon álljon. E földi életből való legyen! Az alkotóművésznek mernie kell, a valóság arcába kell pillantania, mielőtt az ábrázolásnak nekilát. A második nagy tanulmány négy Shakespeare esszének együtttese (1916), melyekben Rolland Shakespeare hatását vázolja. Felidézi itt Rolland korai küzdelmeit, viaskodását Corneille és Shakespeare szellemeért, mely végül is Shakespeare termékenyítő győzelmével végződött, közelebb vive Rollandot a költészet és valóság viszonyának a tisztázá-

sához. Az *Ulenspiegel tanulmány* (1926) a belga *Charles de Coster* könyvének igazi jelentését hámozza ki. A többi (1920 óta keletkezett) tanulmányok, mind a mai Romain Rolland szellemi csillagzatából valók. A *Gobineau* cikk már azt a halálos ártalmasságot tapogatja ki, amely mérget a mai Németországban ontja ki. Foglalkozik *Spitteler*-rel, *Renan*-nal, *Hugo*-val, *Tolsztoj*-jal és *Goethe*-vel. Utolsó esszéjében Uljanovnak a cselekvés és művészet viszonyáról vallott felfogását értelmezi. Uljanov szellemi emelkedettségét, ősgyökerű humanizmusát és spirituális magasrendűségét páratlan rokonérzéssel ábrázolja. „Uljanov” — írja Rolland — „a szellem minden erőit, művészetet, irodalmat, tudományt, mindent megmozgat a cselekvésért — egészen az ősfolyamokig, a lét tudattalan mélységeiig, — az álmig”. Almodnunk kell, idézi Rolland a tettek emberének mondását és rögtön kiegészíti Goethének, az álmok emberének mondásával: cselekednünk kell. Rolland e két maxima etikai azonosságában találja meg a harmadik tanítást, amit Leonardo szavaival fejez ki: a természet erőihez hasonulni, szellemévé változni. Teljes értelmét ennek a felfogásnak ép' ez az utolsó esszé tartalmazza, ebből olvasható ki egyszersmint a Romain Rolland-i élettartás kulcsa. (m.)

ET. RABAUD: PHENOMENE SOCIAL ET SOCIÉTÉS ANIMALES
(Alcan, Paris. 1937.)

Egyes filozófusok, mint Hobbes, Locke és J. J. Rousseau tanításai révén némelyek úgy vélik, hogy az emberi társadalom addig elszigetelten élő egyének céltudatos egyesüléséből keletkezett, mikor is a közös cselekvést illetően társadalmi szerződést kötöttek egymással. A modern társadalmi kutatások alapján Marx és Engels erre az általuk „robinzonád”-nak nevezett látásmódra alaposan rácsáfoltak. A történelmi materializmus világa egész más felfogáson épül: — amint az ember átváltozott állat, ugyanugy az emberi társadalom is átváltozott állati társadalom, melyben a társadalmi viszonyok öntudata csak későn jelentkezik s még akkor is nagyon tökéletlenül. Felettből fontosak tehát azok a könyvek, melyek valóban tudományosan tárgyalják az állati társadalmak életét. Sajnos a létező tanulmányok nagy része korántsem kielégítő ebből a szempontból. Legtöbbször a hangyák, méhek és természetek társadalmára helyezik a hangsúlyt, melyek nagyon is kézenfekvő következtetéseket nyújtanak, megragadják a képzeletet, leírásuk azonban kevésbé érdekes az ember történetének a megismerésére. Tulajdonképpen röviden tárgyalják viszont a majmok társadalmi berendezkedéseit, holott ezek igen sok tekintetben utalnak a primitív emberi társadalom állapotára, nem is említve, hogy a legegyszerűbb állatok társadalmi rendszere is sok adatot s felvilágosítást nyújthat az emberi társadalmi jelenségek eredetére.

Csak az emlékezés kedvéért említjük *Maeterlinck* írásait, melyek valóban érdekesek, de minden kritikai érzék nélkül halmozódik fel bennük mindenféle, úgyhogy inkább regényről, mint dokumentumról beszélhetünk velük kapcsolatban. Más népszerűsítő írásokon ugyanez a csodálatos felé való vonzódás tapasztalható. Egyik tiszteltetben álló tudós így címezte könyvét: „A kollektívizmus a rovarok körében”, ami igen különleges felfogást árul el úgy a rovarokról, mint a kollektívizmusról.

Ezek az eltévelyedések természetesen politikai jelentőséggel is bírnak. Így pl. 1934-ben Németországban a természet- és hangyaszakértő *Escherich* a müncheni egyetem rektorává nevezték ki. *Escherich* rektori megnyitó beszédében a rovarok társadalmában uralkodó rendet és fegyelmet dicsérte s végül a nemzetiszocialista totális állam heroizálásába lendült s a hangyák állítólagos

szelleméből kiindulva a német faj fensőbbiségét istenítette. A miszticizmus e kitöréseinek megszüntetésére racionális és kritikai eszközökkel dolgozó tudomány szükséges. Et. Rabaud sorbonnei tanár adott ki legújabbán olyan könyvet, mely méltó módon értékeli a rovarok társadalmát s egyben a legfigyelmesebben tanulmányozza az állatok körében előforduló legegységesebb társadalmi jelenségeket. Rabaud — többek közt — kimutatja, hogy a rovarok közti szövetkezés nem tudatos, de nem is ösztönös, s csupán az egyedek közötti kölcsönös vonzódáson alapul. A szövetkezés az organizmus szabatos visszahatása bizonyos meghatározott ingerekre; röviden: anyagi tényezőkkel szembeni reakció. Ilyen például a „halictes”-ek — és több más rovar — esetében a szaglási inger. „Viszont semmi ok arra, hogy az inger minden körülmények közötti azonosságát feltételezzük, hisz’ a különböző befolyásokat korántsem ismerjük annyira, hogy pontos hipotézist kockáztathatnánk meg. Csak az az egyetlen biztosan megállapítható tény, hogy a befolyás materiális.” — A kölcsönös vonzódás, mely e szövetkezéseket eredményezi, a legtöbbször fontos változásokat okoz az életmódban is. Némelykor azonban (mint pl. az „halictesek” körében, melyek a méhek közeli rokonai) a kölcsönös vonzódásnak semmi észrevehető hatása sincs s a „szövetkezett” egyedek úgy viselkednek, mintha egyedülállóak lennének. Azt igazolja ez, hogy a szociális jelenség semmiféle célra sem törekszik s az ilyen természetű jelenségeket teljesen materialisztikusan kell értelmezni. Kevésbé tiszta képet nyújt Rabaud könyve az emberi és állati társadalmak közötti viszonyra vonatkozólag. Kétségtelenül teljes joggal tiltakozik ebben a tárgyban a természettudósok és szociológusok közt elterjedt eszmék ellen. „A társadalommal foglalkozó tanulmányokat olvasva — írja Rabaud — kiderül, hogy milyen gyenge kapcsolatokat tudnak kimutatni az emberi és állati társadalmak között. A természettudósok a társadalom tanulmányozása közben az emberi társadalmat az állati társadalmon keresztül látják s mégcsak nem is az összehasonlítás, hanem az azonosság alapján. Ha viszont a szociológusok kísérlik meg a magyarázatot, úgy ők nem az állati társadalmakkal való összehasonlítás alapján vonják le következtetéseiket, hanem az élő testet alkotó elemek s az ezek szakadatlan egymáshatásából adódó összehasonlításból. Sem az egyik, sem a másik eljárás nem vezet eredményre”. — Ez a bírálat Marxot juttatja eszünkbe, aki teljes egészében elvetette a bio-szociológiai felfogást s azt anarhisztikus és utópikus tendenciájúnak ítélte. A biológus Rabaud azonban helytelenül teszi, ha biológiai munka írása közben más területre kalandozik. Ezért nem tudjuk megérteni, hogy az emberi társadalom sajátos vonásai szerinte kezdettől fogva léteznek-e, ahogy a hangyák bizonyos fajtájánál kimutatható, vagy pedig az eleinte minimális biológiai különbségek révén létrejött különlegesen gyors fejlődés eredményei? Ugy hisszük, hogy Rabaud nagyon jól látta az első felfogásban rejlő veszélyt, mely az embert teljesen különleges lélekkel ruházná föl s ezért a másodikat fogadja el. Nagy kár, hogy nem emelte ki, legalább általános vonásokban, az emberi társadalom öntudatra ébredésének történetét a technikai eszközökkel kapcsolatban, mely oly kivételes sajátossága az emberi társadalomnak.

Rabaud bizonyos ellenszenvvel viseltetik a „létért való harc” darwini elméletével szemben, ami talán szintén annak tudható be, hogy R. kissé túlzottan alkalmazza a történelmi materializmust. Ha elvetjük a darwini elmélet bántóan finalista értelmezését, még mindig fennáll az elmélet ama ténymegállapítása, hogy az élőlények körében a töméntelen szaporodás következtében az anyagi források majdnem mindig elégtelenek-

ké válnak s azok — bár általában öntudatlanul — de életlehetőségeik megszerzéséért küzdenek. Rabaud, mintha félné ennek a ténynek az elfogadásától, nehogy kinos megállapításokra jusson az emberek egymás közötti viszonyát illetően. Félelme azonban teljesen alaptalan, mert az emberi technika fejlődése olyan gyors ütemű, hogy a források itt nincsenek szigorúan körülhatárolva s ezért az életlehetőségeikért vívott harc nem szükségszerű az emberi társadalomban. De alaptalan a félelme azért is, mert a biológiában szükségtelen erkölcsöt keresni: az emberi társadalomnak meg vannak a maga fejlődési törvényei s ezek szerint áll elő maga az emberi erkölcs is.

Az említett hiányosságoktól eltekintve Rabaud könyve jó szolgálatot tesz az állati társadalmak iránt érdeklődőknek, bár — ami tartalmát illeti — *F. Picard* könyve (*Les phénomènes sociaux chez les animaux*. A. Colin, 1933.) megfelelőbb, viszont sokkal nagyobb terjedelmű. Rabaud könyve főleg azok számára előnyös, akik már olvasták Picard munkáját s így a Rabaud könyvét is elolvasva helyesbiteni tudják esetleges tévedéseiket. (M. P.)

CS. SZABÓ LASZLÓ: DOVERI ÁTKELÉS. (Cserépfalvi kiadás, Budapest 1937.)

Dover, ha valaki talán nem tudná, angol kikötőváros, a calaisi szoros (Strait of Dover) partján és aki a kontinens felől érkezik Angliába, az többnyire itt lép először a szigetország földjére. Cs. Szabó László magyar író is a doveri átkeléssel hagyta maga mögött az európai szárazföldet és amikor Dovernél partra szállt, vámőr vette vizsgálat alá. Az ember azt gondolná, az ilyesmi még csak említésre sem érdemes dolog, ám higgyék el, ez a körülmény csaknem történelmi jelentőségű. Mint fentebb mondtuk Cs. Szabó László magyar író és ha már egy íróat kívül-belül megmótoznak, az már kortűnet, amelyet megfelelően kell történelmileg értékelni. Mert itt nem arról volt szó ennél a partraszállásnál, hogy egy Szabó nevű miszter be akart térni egy olyan textilkollekcióval Angliába, amiből amugy is különösképpen sok van raktáron, hanem magyarul írott könyvének három példányát vitte magával, olyan munkát tehát, amiből egyetlenegy példány sincs Angliában. Nos, ezt a három könyvet a vámőr körülszagiaszta, megizlelte, megtapogatta és csak azért nem olvasta el, mert nem tud magyarul. Mődfőlött gyanakodott, mert szellemi termék feküdt a borítólapok között és a szellem mindig gyanus, még Angliában is, de lehet, hogy ott kiváltképpen. Hát ennek van történelmi jelentősége, mert egy kor, amelyben a szellemi műalkotást a bombának kijáró tartózkodással és óvatossággal kezelik, amikor vámsorompókkal tartóztatják föl a határon és az író fenyegetőbb rémnek hat, mint a leprás, aki kitör a karanténból, az a kor külön történelmi fejezetet érdemel.

Cs. Szabó László ebben a korban tesz egy európai körutazást. Könyve, amelyben erről az utról beszámol, a *Doveri átkelés* címet viseli. A szerző megjárja Ausztriát, Belgiumot, Franciaországot, Angliát és mégis a doveri átkelés az, amivel utját megjelöli. Aligha véletlen ez. Valósággal egy külön világ kezdődik a doveri partoknál, más közlekedési renddel, különleges szokásokkal, eltérő társadalmi igényekkel, szokatlan lételekkel, gentleman politikával. Mindenekelőtt azonban a vámőrökkel. És ez a vámsorompó a legjellegzetesebb, mert hiába lép át rajta az ember nyílt szívvel, lelkesedéssel és „anglomániával“, akkor is csak gyanus idegen marad. Az átkeléssel az ember még nem jut át az előítéleteken és konok gyanun is egyben és tökéletesen mindegy, hogy milyen határon lépi át a vámsorompót, Angliában, Franciaországban, Belgiumban, vagy

Ausztriában. A szellem embere nehezen talál otthonot ebben a feldűlt, zaklatott világban és amikor vége az utnak és visszatér oda, ahonnét elindult, örül a földnek, a tájnak, amely mégis csak, úgy érzi, az övé. Mit számít a pökhendi fejbiccentés, kisikló kézfogás, visszautasító monoklik és vérfagyasztó uri mosoly, mikor e földön szegény emberek ének, magyarok, akik „szívet, észet és poézist“ hoztak a Volga partjáról. Az író tudja, „szívet cserél, ki hazát cserél.“ Ő a régi szívet tér haza.

Elámitóan tiszta könyv ez a Cs. Szabó könyve. Ennyire emelkedett lélekkel csak kevesen írnak, mert a humanitásnak és az európai kultúrának olyan semlegesített és depolitizált mértékére van ehhez szükség, amit a társadalmilag determinált életfölfogás úgyszólván elképzelni is alig tud. Hol él ez az író, hogy ennyi mértéktartással tud szólni a dolgokról, mintha minden a világon egyforma távolságra, (vagy közelségben?) lenne hozzá és ő maga, ha érinti őket, mintha steril keztyűvel tenné, amelyen át nem éri fertőzés. Hisz jóformán szóba kerül ebben a könyvben minden, ami ma élte, pusztítja, őrli, rengeti és álomba ringatja ezt a viágrészt, szó van itt politikáról és művészetéről, irodalomról és osztályharcról, faszizmusról és bolsevizmusról; belga rexizmusról, osztrák hazafiságról, angol liberalizmusról, imperializmusról, francia demokráciáról, Henrik de Man szocializmusáról, a népfontról, Marxról, állami totalitásról, egyszóval Európáról. Az író azonban sértetlen marad a nagy boncolásnál. Műtét után lehuzza keztyűjét: a keze tiszta. Valahogy úgy tűnik, mintha egy anatómiai előadást akart volna tantani, felvágta a beteg hasát, megmutatta hallgatóinak a bélrendszert és újra bevarrta a nyílást. Ha rák van valahol, bennmaradt, de ha csak fekély van, hát akkor az maradt benn. Nem segélynyújtásról van szó, csak szemlélfődésről. És az író így összegez: „Szívesen irtam volna egy derűs olvasmányt. A tárgy némileg akadályozott a jószándékban. Európa ma sem szomorú, de nagyon elszomorító.“ És az író a látványon elszomorodik.

Felvetődött a kérdés, hol él ez az író, hogy így ír, ahogy ír és úgy lát, ahogy lát. Azt hisszük, mindent megmagyaráz ez a néhány sora. „Magyarok vagyunk szeretetből, európaiak okosságból. De szomorúságunk mutatja, hogy hazánk és Európa fölött keresztények maradtunk.“ Egy néphez való tartozás érzése, hatalmas erő az emberben, biztos tudatát jelenti annak, hogy ismeri helyét a világban, az emberek között és a kulturák összefonódó láncában érzi a kapcsolatot, amelyek határt, de egyben összefüggést is biztosítanak a különféle műveltségek között. Cs. Szabó így él a népben, kulturájában és az európai kultúrában. Így kellene mondani: európai magyar. A szava, a szíve, a nézése. Ime, mikor az új osztrák hazafiságról ír: „Egyelőre ugyan még hiába viselik a színeit: a nemzet nem akar megjelenni a szellemidézők előtt. Nemzeti érzésben volna egy kis multunk, engem nem lehet könnyen rászedni! Évszázadokkal hamarabb kezdtük a hazafiságot tapasztalt tekintetünknek most minden gyanus, gyanus az új aranyozás is.“ Így csak egy magyar író írhat, aki azonban nemcsak magyar, de európai is abban az értelemben, ahogy érzi a nemzeti öntudat természetes határait és nem tűr rajta semmiféle mesterséges oromzatot, mert az nem lépcső, hanem a gát az európai népek között. Okosságból európai! Hát nem volnánk ostobák, ha Európában nem európaiak akarnánk lenni? Most ez az európai magyar, ez az európai és csekefalvi Szabó László ezzel a kiegyensúlyozott nép-nemzeti európaiságával, ennek a természetes és úgyszólván veleszületett tulajdonságának szemmértékével, csakis ezzel mérheti fel a jelenségeket

ugy, hogy azok végső sommázásukban mentesnek tűnnek minden politikai szemlélet befolyásolástól. Cs. Szabó a dolgozók és a szegények pártján áll, ez igaz. De a dolgozók és a szegények pártján lenni sokak szemében osztályelfogultságot jelent, ám mily játszva kerül ki ez a magyar író ezt a vádat és egy lendülettel felszökken az egyetemesség mércéjére, hogy leolvassa, kik hát a szegények. Osztály? A nép!

Költő beszél e percben hozzánk és a szociológiánk osztálykategóriáira ugyan hiába hivatkozunk. A képzelet birodalma az övé és azt taszítja belőle, akit csak akar. A nép: a szegényember és a — költő. Szóval a magyar. „Mert a magyar csak ezt a fajtát adta.“ A többiek, a pökhendi fejbiccentők, a monoklisok s a vérfagyasztó uri mosolyúak nem ide tartoznak. Nyugodtan szólhat hát a szegényekről, mert így is a népről beszél. A nép minden rétege egyforma közelségben van hozzá és beszélhet róluk semlegesen és politikamentesen. Szabó László mértéktartó niggadságának, kiegyensúlyozott szemléletének ez a titka. Csak ilyen elfogulatlanul ható magatartással tudja magyarázatát adni a faszizmus és a kommunizmus nyugatra és keletre eloszló hatalmi övezetében is a kiegyenlítő törvényszerűségnek. Így ír: „A baloldali önkényuralom a bér munkásság, az ipari és mezőgazdasági nincstelenek ügye. De keletről nyugatra menve az ipari nincstelen részben a gépiesítés, részben a kézműves hagyomány miatt, a mezőgazdasági nincstelen pedig a jobb birtokmegosztás folytán egyre fogy, a közbeeső elemek szaporodnak. Nyugat-Európa foglalkozási megosztása szerint a proletárdiktatura aránylag kevesebb kiváltságot juttatna hatalomra, mint a nemzeti államkapitalizmus formája, a faszizmus. A tőkés szívesen átengedi neki a vállalatát, mert legalább hűbérül visszakapja, a középosztály társadalmi hiúságával is jobban összefér...”

Ez az író, ez az intellektüel, aki megérti a kétfelé szakadt világot, de érzi, hogy a középben álló számára egyre kisebb a talaj még akkor is, ha hazája van, hisz ezt a talajt is ellentétes erők repesztik szét, — mint az elemek harcában a tehetetlen és veszendő ember isteni képzelgésekbe menekül. Vallja, hogy csak egy beláthatatlan ország marad: „Az elhanyagolt és néptelen Civitas Dei.“ És nem is tiltakozik, mikor valaki azt mondja neki: „Hitetlen korban csak a gyáva fordul Isten Országára felé, hogy ne kelljen a fegyverek közt választania.“

Őszinte igaz író, aki elég erős arra, hogy megbélyegezze magát. És most megérthetjük azt is, miért írja azt, hogy mert a világ sorsa fölött szomorkodik, bizonyosága ez annak, hogy keresztény maradt. Nem választani a fegyver közül... Mert ime a példa: Quebecben áll Wolfe és Montcalm közös emlékoszlopa. „Egymás ellen estek el a canadai gyarmatháborúban, Wolfe a vöröskabátosok, Montcalm az indiánok élén. A vitézség közös halált adott nekik, a történelem közös hirt, az utókor közös emléket.“ Ez áll rajta. És ennyi az emberi sors.”

*

Mintha ez a sirfelirat volna ennek az okos, nagy művészettel megírt könyvnek a végső kicsengése. Költői fordulatok ritkán lágyítanak el bennünket és ha meg is hat Wolfe és Montcalm tragikumai és ha megrázóan is példázza, hogy „ennyi az emberi sors”, valljuk, hogy az emberiség sorsa nem ez. Az emberiség belső ellensége végül is egyedül fog feküdni a sírjában. De hiszen ez az író, ez a tökéletes magyar stílusza nem akar meggyőzni bennünket. „.....beszámolóm” — írja — „nem is tart igényt maradandóságra, vagy örök időszerűségre, egy szemleutat, egy önkényes időpontot, egy kúsza európai pillanatot rögzít le s az események és személyek örvényében sejtelve sincs, hogy mi a pletyka és mi világtörté-

nelem.”

Pletykáról valóban sejtelve sincs. Szinvonalasabban aligha irtak még magyarul utikönyvet. De hogy tudná mi a világtörténelem? Igaz. Cs. Szabó olyan jó író, hogy szerénykedhet is és annyira pallérozott agyvelő, hogy még azt is beláthatja, a dolgokról egyre kevesebbet tudunk. Mi, akik végigolvastuk a könyvét, főerényének éppen azt láttuk, hogy történelmi perspektívájukban tekinti az eseményeket, nem a maguk lefőzített pillanatában, hanem úgyszólván keletkezésükben, fejlődésükben és mozgásukban. A történelmet nem lehet mumiák gyűjteményének fel-fogni és igazán okos módszer volt az írótól, hogy olykor leemelte a mulatot a szobortalpazatokról, vagy kiengedte a sirjából, hogy elbeszélgesse vele. A megoldás költői volt és még csak azt se lehet mondani, hogy ez a tudományosság rovására ment. Cs. Szabó könyve a maga sajátos műfajnélküliségében is fajtiszta irodalom. *(Ujvári László)*

KOVACS IMRE: A NÉMA FORRADALOM. (Cserépfalvi, Budapest 1937.)

A tardi helyzet és a Viharsarok után megint egy sötét pillanatfelvétel, megint valami, ami régen rágja a magyar életerőt, de amelyről nem tudott senki. Vagy csak nagyon kevesen, akik viszont a hazaárulás vádjánélkül nem mondhatták el súlyos meglátásaikat. A súlyos meglátások könyve ez a könyv is, szerkezetében kissé egyenetlen, szociográfiai és történelmi adatai mintha kissé tervszerűen lennének egymás mellé sorakoztatva, talán éreztetni akarja az író, hogy ami történet benne, az is olyan aktuális, mintha ma történe és ami mai fénykép benne, az is olyan komoly, mintha történet lenne. Így mégis egységben kell látnunk, ami látszólag összekuszált ebben a félelmetesen komoly könyvben.

A könyv naplószerűen indul. Téli reggel a Tisza sárgán, szennyesen hömpölygő hulláma mellett várnak, hogy kompon átkelhessenek a tulsó partra. „A komp Pallavicini Alfonz Károly tulajdona. A környéken minden az övé: a földek, a faluk, az emberek, a csendőrlaktanyák és a templomok. Nagyúr a szó középkori, feudális értelmében. Hídat nem lehet a Tiszára verni. mert akkor a kompra nem lenne szükség, már pedig abból neki nagy jövedelme van. Egyedül csak ő szállíthat át embereket és kocsikat a folyón. A környező falvak hiába viaskodnak: minden úgy történik, ahogy az Isten és az örgróf akarja“. Ez a végzetes determináltság érthetővé teszi a második fejezetnek a címét: *Szétvert falvak*. Nagyon hangosnak és nagyon szenzáció hajhászonak érezzük e címet s ha nem tudnók, miről is van szó, azt hihetnők, többszáz éves históriáról, kegyetlet hódítókról beszél, akik irgalom nélkül szétdulják a színes vad törzsek békés falvait. Holott nem indus törzsekről esik itt szó, de magyar telepesekről, kiket a törökök kiverése után idehoztak, akik itt házakat építettek, községeket emeltek szorgalmas munkával a földesur birtokán. S mikor 1873-ban törvényt hoztak, hogy a telepések belsőségeiket megválthatják, a külsőség pedig megegyezés tárgya lehet, a *beati possidentes* egyszerűen *szétverették a falvakat, hogy a föld átírása meg ne történhessék*. És itt nem az a csodálatos, hogy ez a múlt század utolsó évtizedében megtörténhetett, de az, hogy az utolsó falú-szétverés 1926-ban folyhatott le, amikor már ugyancsak harsogtak a szavak a magyar öncélúságról. „A pusztaszeri intéző — írja szerző — azt a parancsot kapta Sándor örgróftól (a mostani haszonélvező apjától), hogy a cselédekkel vonuljon ki és verje szét a falvakat. *Anyás telepés* lakossága azonban szembeszállt velük, visszaverték a támadást és a rákövetkező éjszaka az intézőt agyonütötték. Három nap múlva Szegedről megjött a katonaság és azok segítségével verték szét a falut. A papokat sem kimélték a falu-

rombolók. Dócon egy katolikus pap komolyabban foglalkozott a hiveivel. Gazdakört akart csinálni szövetkezettel, könyvtárral — elzavarták. A parasztoakat is elzavarták a lerombolt falvakból. A környező nagyobb községekben és városokban szóródtak szét. Egyrésziük mégis visszamaradt és felvette a küzdelmet. A szétvert falvak helyén vagy közelében újból házakat építettek, új falut alapítottak. Az új falvak nevükben hordják keletkezésük történetét. Ilyen falunevék szerepelnek: *Siróhegy, Bánomhegy, De dacoltak* is. A lerombolt *Kutyabond* helyett felépítették a *Kutyanyak* nevű községet. Nyugodt életük ezután sem volt: kezdődött minden újra. Az uradalomtól 25-30 kat. hold földet béreltek s házat építettek. Amikor a bérlő már otthonosan érezte magát, az örgróf intézkedett és kizavarták házából. Egyszerűen megjelentek az uradalom emberei, a háztetőt lehúzták, a falak tövét elvágták és a falakat ledöntötték. Dócon 1926-ban 40 házat vertek így szét.

Ennek a receptnek megfelelően történtek a földjuttatások is e vidéken. A nincstelének semmi földet nem kaptak. Sőt részes munkát is csak úgy, ha egyéb munkát is vállaltak ennek fejében, ami nem egyéb, mint a robot burkolt formája. Pedig a telepesek hálából is többet érdemeltek volna: a kommün idején náluk helyezték el az uraság állatait, „hogy a vörösek ne bántásák” s miután így sikerült az állatállományt megmenteni — az uraság folytatta nyugodt lélekkel a többszázados játékot. Mert ahogy *Kovács Imre* a történetiszociográfiai tényeket felsorakoztatja, abból kiderül, hogy itt ezeréves küzdelem folyik, mindig ugyanaz, mindig a nemzet elnyomott és elnyomó része között. A kelyhes forradalomtól a Dózsa felkelésig a parasztforradalmak emelkedő irányt mutatnak, mert abban a korban az államszervezet még nem tudta hirtelen elnyomni a megmozdulásokat, amikor a gyorsabb elfojtás lehetségessé vált, az elnyomás ellen a *védekezés új formái* alakultak ki: az *egykezés, a kivándorlás* és a *szeptázás*. „Egy elsüllyedt nép mélyen a történeti idők színe alatt csinálja a maga forradalmát, de ez a forradalom néma forradalom.”

Most történelmi visszapillantások következnek: kezdve a huszita mozgalmon s tovább szöve az eseményeket egészen a 19. században fellépő munkásmegmozdulásig s az Omge segítő akciójáig. Ebben a történelmi visszapillantásban szépen emeli ki Budai Nagy Antal szerepét, a kolozsmonostori egyesség jelentőségét, melyben már a *negyedik rend* mutatkozik meg. Ennek a negyedik rendnek természetesen buknia kell; a kápolnai megegyezésben, melyben a magyar, székely, szász nemzet fogott össze, kitént, hogy az istentelen paraszt, akinek nem volt semmije, nem tartozik a „nemzet”-ek közé és az egész küzdelemből levonja Kovács a szomorú következtetést: Erdély sorsa 1437-ben dőlt el.

Ezután sötét képek vonulnak fel: az oligarcha idők, a Dózsa felkelés, melyben papok, diákok, értelmiségiek vesznek részt; a Werbóczy kor, melyben röghöz kötik a parasztot, a mohácsi vész s utána a *hiába való századok*, a Horia lázadás, melyben Kovács komoly, modern és mély társadalmi követeléseket ismer fel (nemességet eltörölni, mindenkit adófizetővé tenni) és így tovább, egész Széchenyi fellépéséig, aki kezdi *Werbóczytól eltérő szemmel* nézni a dolgokat. De az eltérő nézése sem jelentett eltérő eljárásokat: a parasztkérdést (jó, hogy ezt a fiatal magyar nemzedék is kezdi már észrevenni) nem oldották meg: a zsellérek és mezőgazdasági munkások 1848-ban sem jutottak földhöz, sőt a cséplési szerződések új, egészen a mai időkben nyúló fajtáját teremtették meg a robotnak s mikor ennek következtében egyre másra munkáslázadások törttek ki, az Omge Rubinekét bizta meg a kérdés tanulmányozásával s

mikor Rubinek Gyula meggyőződött arról, hogy csakugyan van mezőgazdasági nyomor, arra az eredeti következtetésre jutott, hogy — *a gazdatársadalmat kell megsegíteni s akkor jobb dolga lesz a mezőgazdasági munkásoknak is!* Ez a különös segítség megteremtette első természetes gyümölcsét, a *kivándorlást* s ezen nem változtat az a beállítás, hogy Bernát István a némethez való ragaszkodás hiányának tudja be az új haza keresését.

A XIX. században már nem hagyja nyugodni a szociológusokat a *nép és föld viszonya*, de a politika nem vonta le a szociológia tanulságait, az ország *kétharmad része proletársorsba jutott*. S hogy mire visz a nép és föld diszharmonikus viszonya, azt egyenesen megrázó képekben mutatja be Kovács Imre, mikor az ormánsági faluközösség régi jobb életét vázolja s felfedi a változásokat, melyek tipikus képét adják egy pusztuló társadalomnak. Amíg a faluközösség tart, addig a sok gyerek sok áldást jelent, mikor a 48-as megoldások az ő kérdéseiket is megoldatlanul hagyják, kezdődik a védekezés a gyermek ellen, kezdődnek a *maguk kitalálta operációk* — az asszonyok facsigát tesznek a méhnyakba — s az anyák, mint *élő koporsók* ölik meg méhükben az életre kívánczó embercsirát. Ötven év alatt 70 százalék csökkenés a születésben — ehhez nem sok kommentár kell. „A méhkaparásoknak, a méh izgatásainak és megerősítetéseinek eredménye pedig az, hogy a baranyai parasztasszonyok negyven-ötvenéves korukban már derékban kettétörve, görnyedt vállal és háttal, szétesett farral, kifordult csipővel és lábakkal járnak az uccán, az ember megdöbben a sok elégtelenedett alak láttára.“ „A gyerekek hiánya — írja más helyen — kibírhatalanná teszi a légkört, az amugyis kényszerházasságok útján összekerülő házastársak gyűlölik egymást. A megszakított nemi közösülések — a nemi funkciót korlátozva és megszakítva végzik: *inkább mosok lepedőt, mint pelenkát*, mondják Baranyában — következtében, amit éveken keresztül folytatnak, idegileg teljesen tönkremennek. Hiszterikusak lesznek, állatok módjára üvöltötenek. A legkisebb ok is felingerli őket. Ilyenkor asszonyt, állatot, embert, gyereket, mindent és mindenkit, aki eléjük kerül, ütnek, vernek. Aztán lecsendesednek és teljes közönybe süllyednek.“

A krónikus gazdasági nyomorúságból következik az egyke, a vele járó hisztéria és következnek a szektaalapítások: *az ördögűzők, magtalanok, reszketősök, koplalók* szektái. S ide lehet joggal sorozni a *kaszás-keresztesek mozgalmát is*, melynek csak vezetői voltak a maguk módja vagy értelme szerint tudatosak, tömegei azonban a nyomor elkeseredett és beszámíthatlan áldozatai. Ezek után a komor tények után az író megállapítása is csak nagyon komor lehet: „Történelmünkön végigvonul a nagy tragédia: két nemzet élt ebben az országban. Mindakettő magyar volt és még sem akartak tudni egymásról. Az egyik nemzet — a kiváltságos osztályok (az arisztokrácia, a nemesség, a papság, a polgárság) — kisajátította magának a nemzet szerepét és önmagát azonosította a nemzettel. A másik nemzet: a jobbágyság nyomorgott, szenvedett, dolgozott és sohasem gondoltak reá, amikor nemzetről beszéltek. Ma ugyanez a helyzet. A nemzetet az arisztokrácia, a földbirtokosok, a középosztály, a polgárság és a parasztság egészen vékony rétege alkotja, a városi és agrárproletárok ki vannak rekesztve a nemzetből. Beszélni ugyan lehet magyarságról, de a szavak nem sokat jelentenek.“

Kovács Imre ezek után tisztában van az itt történő dolgok lényegével, tudja mit jelent az, mikor nálunk *konzolidációról* szavalnak és tudja, mit jelent, mikor *termésfeleségről* beszélnek az éhező emberek tömegei között.

Könyvének minden ténymegállapítása gondos, aggodalmasan pedáns. Erdeme, hogy a konzervatív forrásmunkák közt is jól tudja a valóságot olvasni. Valamiről mégis megfélemedezik. Arról, hogy itt nemcsak a nyomornak, de a nyomor ellen való irodalmi harcnak is voltak és vannak tradíciói.

Kovács Imre munkája, mint szociológiai tanulmány kissé egyoldalú, de mint a mai magyarság helyzetrajza: igaz, sötét és félelmetes.

(Rab Imre)

KODOLÁNYI JÁNOS: SZUÓMI, A CSEND ORSZÁGA (Cserépfalvi, Budapest, 1937.)

A magyar írók mindég kísérti a fel-fel dobott kő meséje. Szabó Dezső Boór Bálintja idegenben akarja megalkotni a görög istenszobrokat és végül magyar parasztok kerülnek ki a művészi kezek alól. Szociológusok Izlandról és más szociálista államról festenek reális rajzokat s az öröm után, hogy jól is lehet valahol — kitör a fájdalom: miért van nálunk mégis rosszul? Az általános érdeklődés ép' úgy veleszületett adottsága az embernek, mint az a vágy, hogy szülőföldünkön szeretnénk először ideális állapotokat teremteni... Kodolányi Jánost is utólérte a fel-fel dobott kő legendája. Könyvet írt *Szuómiról*, gyermekkori vágyainak földjéről és minél ideálisabb állapotokat talált ott, annál jobban és sürgetőbben rajzolódna ki benne az itthoni mulasztások, az itthoni elmaradottság. Az az *álmok* világa, ez a *való* világ, ott *őszinte* emberek és *őszinte reformok*, itt a *nem őszinte emberek* csak *átreformokat* hozhatnak létre. ...Szubjektív és költői könyv Kodolányi János könyve és mégis egészen tárgyilagos. Egészen tárgyilagos, mert nemcsak azt a földet szereti, melyet leír, de ezt is, melynek viszonyait éppen az összehasonlítás által látja oly szomorúnak. Válságos időkben élünk, ilyenkor ezerszeresen szükséges, hogy az emberek szinte személyes felelősséget érezzenek hazájuk sorsáért és ki érezné ezt a felelősséget természetesebben, mint a gondolat embere? Az élet és történet irástudatlanjait hiába vonjuk felelőségre, ők a napi életet élik csupán, felelősséget az író és gondolkodó érezhet elsősorban, aki tudja, hogy a jelent elmúlt erények vagy bűnök határozták meg és azt is tudja, hogy a mi nemtörődésünk is végzetes lehet azokra, akik utánunk jönnek. Jólesik olvasnunk, talán mert ritkán van rá alkalmunk, magyar íróktól ezeket az őszinte szavakat: „Itt Lettországnak tapasztaltam először, hogy *mindazért, ami Magyarországon történik vagy nem történik, saját személyemben vagyok felelős*. A kérdések áradata zúdult reám. Miért nem szüntetjük meg végre a nagybirtokrendszert! Hiszen ha újabb háború szakad Európára, menthetetlenül össze kell roppannunk.“ Hozzáértéssel és szociális akarattal mennyit meg lehet oldani. Nivellálni lehet a jövedelmeket, meg lehet csinálni az anynyira kényesnek hirdetett földreformot. A forradalom és szabadságharc előtt úgy Lettország, mint Észtország földjeinek hetven százalékát a lakosság három százaléka tartotta kezében, a hirhedt német balti bárók vékony rétege. És tudtak változtatni ezen az ősi bűnön. Ma nemcsak Lettország, hanem Észtország, sőt Szuómi is úgyszólván egy nagy tanya-rendszer. „Am a tanyákat kitűnő utak kötik össze, az utakon modern autóbuszok robognak minden irányban, a közlekedés oly olcsó, hogy az ember el sem akarja hinni s mindezek tetejébe ott van minden házban a bicikli, a legdemokratikusabb közlekedési eszköz. Csaknem minden házon rádióantenna. Vajjon Lettországnak és a többinek nem átka a tanyarendszer?“ Lelkiismeretes ember előtt úgy hangzik, mint a tetemre hívás, mikor idegen testvér kérdezi meg, mint Kodolányi Jánostól egyik

írotársa: „Nézz körül, Jean! Mit teremtettünk mi Lettországból. Miért nem csináljátok ezt meg ti is? *Mi* vagy *ki* akadályoz meg benne?... Erre a kérdésre nem tudtam válaszolni — vallja Kodolányi — a felelet tulajdonképpen komplikált és egy kicsit hazug is lett volna. Igen: személyemben vagyok felelős Magyarországért! A tardi helyzetért, az Ormánságért, 540 falu egykéréjéért, a borsodi és csongrádi gyerekek ezreiért, a földbevéjt lakásokért, az egypengős napszámtól... Mindenért én vagyok felelős ezen az idegen földön robogó vonaton... Amit mondhatok, az csak mentőgetőzés. A akadályok felsorakoztatása csak kibuvó.“

Szuómi a csend országa, ott nem sokat beszélnek és főleg közérdekről beszélnek keveset... De annál inkább lehet érezni a szociális gondoskodást és érzületet az intézményekben... Ezt a szociális lelkeséget tükrözi a tudományos élet is. Tanár és tanítvány közt az igazi kultúra jegyében egész életre szóló a kapcsolat a kultúra és civilizáció tökéletes egysége haz, ami varázst ad a finnországi életnek. Itt a technika eredményei nem homályosítják el a természet szeretetét és nem ölik meg az egyéniséget s főleg a dolgozó emberek egyéniségét.

A finnek szeretnek bennünket és Kodolányinak mindenütt azt kellett éreznie, hogy benne az egész magyarságot is köszöntik, nemcsak azt az egy személyt, aki átutazik a rokon nép országán. De minél jobban szeretnek bennünket, annál súlyosabbak kérdéseik, melyekkel elevenére koppintanak az itthoni bajoknak. Sajnálkozással mondogatják, hogy mi „nagypolitikát“ csinálunk, holott ők alig politizálnak, mert nincsenek oly megoldatlan szociális kérdéseik, elfajult pártharcuk és mert abszolút demokráciájuk van. Ha érthetetlenek előttük a mi sajátos politikai viszonyaink, annál inkább tisztában vannak a magyar társadalom hibás szerkezetével, nagybirtokrendszerünkkel, közigazgatási módszereinkkel. Tudják, hogy ezért nem az egész magyarság felelős, de annál súlyosabban a vádak, melyeket szemébe mondanak a Trianon miatt panaszkodó magyaroknak. „Vajjon miért és hogyan akadályozta meg önöket Trianon abban, hogy végkép leszámoljanak a nagybirtokaikkal? És miért nem teremtették önök Trianon ellenére is olyan demokratikus közigazgatást, mint mi? És ha Trianon oly súlyosan nehezedik önökre, miért nem látják hozzá kettőzött erővel, hogy a *nép-kultúra* kincseit felszínre hozzák? Abban is Trianon akadályozza önöket, hogy a negyven évvel ezelőtt készült s ma már használhatatlan, hiányos tájszótárt újjal pótolják? Vagy, hogy az Akadémia végre megcsinálja a teljes magyar szótárt, ami nélkül mi magunk sem tudunk alapos tudományos munkát végezni. És nem gondolják meg önök, hogy Trianonról nem beszélni és nem panaszkodni kell, hanem *némán dolgozni a nép megerősítésén*, nehogy az erősebb népek teljesen összeroppantsák önöket.“ Mit feleljen ezekre a súlyos kérdésekre a lelkiismeretes magyar író? Itt nem lehet tagadni, nem lehet szépítenni, itt csak érezni lehet a fájó igazságokat és csak arra szabad gondolni, milyen jó lenne azt a mesésnek látszó világot Magyarországon és valóra váltani. Ott is voltak nagybirtokok, pl. Hartolában egy hatezer hektáros nagybirtok. „A birtokot az állam megvette; parcellákra osztották, parasztokat telepítettek reá. Az egykori urasági házat a hozzátartozó gazdasági épületekkel és cselédlakásokkal együtt azonban egy darab belsőség közepén meghagyták részint gazdasági iskolának, részint muzéumnak. Ötvenegy ilyen parasztfőiskola van az országban.“ Tizenhétéves parasztfiúk és parasztlányok tanulnak ezekben az iskolákban. Tornácsos, emeletes, meleg otthonossággal berendezett lakásuk van, könyvtár, társalgó, zeneterem és ragyogóan tiszta étterem várják őket s a földmivelés és tejjgazdaság praktikus tárgyain kívül huma-

nista tárgyakat is tanulnak. Viszont a humanizmus tárgyai náluk nem arra valók, hogy a praktikus érzéket eltompítsa bennük, hanem arra, hogy a realitások mellett a szellem termékei is felfrissítsék őket. Náluk szellemi felfrissülést jelent az, ami nálunk szellemi — letörés.

Más lelkiület kellett-e ahhoz, hogy ezt a jobb helyzetet kiharcolják — erre nehéz felelni, de az bizonyos, hogy ez a helyzet egészségesebb mentalitást eredményez. Kodolányi így jellemzi az északi embereket: „Komolyak és hívők, mint a gyermekek, őszinték, mint a gyermekek, bátrak, mint a gyermekek és játékosak, sőt primitívek is, mint a gyermekek. Mindegyikükben van költői érzék s a természetben való elmerülni tudás képessége akár a gyermekekben.” Ime a megoldott szociális problémák milyen derűssé, szinte legendássá tudják tenni valamely táj vagy ország lelki képét. A nyomasztói anyagi gondoktól, a szociális nyomortól való megszabadulás természetesen felszabadítja az emberek életélvező természetes ösztöneit, felszabadítja és meg is fékezi, a túlzásoktól megmenti, mert minden, amit elérnek, komoly munka eredménye és mivel ott nincs meg a hivatásos és kenyérkereseti munka között az a nálunk nagyon ismert bántó ellentét, a munka már önmagában is öröm, feloldódás, harmónia.

Mindez az állapot, mely a miénkhez képest egész eldorádói képet nyújt, nem téveszti meg az író. Osztályharc még mindig van s a radikális ifjumunkások remélik, hogy a bankok és gyárak szocializálásának is eljön az ideje. S ez a hit természetes, mert az is bizonyos, hogy osztályharc nélkül ezt az állapotot sem lehetett volna megteremteni. A földreformot ők sem tudták radikális módszerek nélkül megcsinálni. A finnekre nehezedő német nagybirtokosok kénytelenek voltak birtokaikat eladni vagy ha ellenszegültek, átadni, bármilyen ősi birtokokról is volt szó. Azok a százezrek, akik földet béreltek, munkájukkal törlesztették és magukénak válthatták meg földjeiket. Az állam „hisz” kedvező kölcsönöket adott és oly csekély összegben szabta meg az árakat, hogy nem okozott nagy nehézséget a törlesztés. A földművelők számára földet vásárol az állam és így a nagybirtokok lassanként egészen eltűnnek. Sok helyen azt a gondolatot vetik a közvéleménybe, hogy az újítások pusztulással járnak. A finnországi földreform bebizonyította, hogy ez az ellenvetés hamis. „A földművelők kettőzött lelkesedéssel dolgozik saját birtokán és a szövetkezetek pótolnak minden mást. Tessék ma megnézni a statisztikákat, mit és mennyit termel a finn kisparaszt. Mit exportál szövetkezetei útján, mennyi iparcikket vesz fel, mennyi könyvet fogyaszt, miként növekszik az általános jólét, van-e munkanélküliség! És hogy mennyit ad az állam tudományos és művészeti célokra.”

Kodolányi János megcsinálja a mérleget s e mérleg kitűnő. A napszámber négyszerese a miénknek, a lakás olcsóbb, az élelmiszer jobb és olcsóbb; irodalmuk mélyen és komolyan foglalkozik a nép és proletáriátus sorsával s a finn tehetség alkotókedvét elsősorban a valóságos élet művészi megformálásában önti ki. Valóságkeresés a művészetben és valóság realizálása a szociális életben: ez jellemzi a modern Finnországot, melynek Kodolányi oly hűséges, reális és felelősségteljes képét rajzolta meg.

Böloni Farkas Sándor jó száz évvel ezelőtt Amerikába ment idegen népek közé és felfedezte a demokráciát, nagyszerű élményeinek olvasása még ma is felfrissítően hat. Kodolányi János elment északra és a rokon testvérnépek között fedezte fel a demokráciát s nagy érdeme, hogy nagy élményéről itthon sem feledkezett meg, hanem azt mint termékeny magvakat próbálja elvetni a magyar talajba. (Kemény Gábor)

**REMENYIK ZSIGMOND: NAGYTAKARITAS, VAGY A SZELLEM
KÖTELTANCA. (Viktória kiadás, Budapest, 1937.)**

„Nincs olyan emberi berendezés, amely tartósan kivonhatná magát a jogos kritika behatása alól.“ Ezzel a Freud-idézettel lát neki Remenyik szellemi nagytakarításához, ami méltán hasonlít egy kidőlt-bedőlt, térdig-szemét lakás feltakarításához. Mindjárt az elején nagy lendülettel a „csúcok“ ellen ront, amelyeknek tetejéről szemlélve a világ csupa harmónia, rend és nyugalom, holott ha megpíszkáljuk a világ dolgait, iróztatóan megjelenik a képtelenség és a rövidlátás partjai közt csordogáló valóság. Minden nemes elgondolás fikció... Thomas Mann, Romain Rolland, Einstein, Gide és a többiek idegenek e világban. A világ a feje tetején áll, az emberek vágyaik és elhivatottságuk ellenkezőjére kényszerülnek s a legtöbben buzgón szolgálják is a valóság meghamisítását, mert ez a legkényelmesebb és a leghasznosabb. Mindenféle eszmék kavarnak, a mindennapi élet rémitő álmoként hat, a nagy gondolatok viszont lomtárba kerültek. Mindezeknek leghivebb tükre a sajtó, amely Lassalle szerint a tőkebefektetés és a pénzspekuláció egyik legtermékenyebb eszköze. Lassalle lesujtó bírálatát a sajtóról Remenyik diabólikusan leleplező ujságkivágásokkal illusztrálja. Sorra kerülnek azután az írók és irodalmak, a rádió és a színház. S miért lenne vajjon az irodalom más, mint a többi összefüggések? Végül is már csak Forel szaktekin-télyéhez s az afrikai vadakról szóló tudományos leírásokhoz menekülhet Remenyik bebizonyítva mintegy, hogy milyen képtelenség mindez...

Remenyik elkeseredetten anarchikus, szaggatott víziókba töredezett képe az összefüggésekből kényszerűen kiszakadt értelmiségi borulátásának s végsőkéig feszített negatív szemléletének eredménye. Remenyik ebben a könyvében is, mint a *Bolhaci-kusz*, a *Mese habbal* vagy a *Költő és valóság* című kötetében a parttalan bőségű, egyéni szellemességű asszociációk zuhatagával helyezkedik szembe a világ kinövéseivel s itt is tagadó álláspontot foglal el, mint szellemi őse: Swift. Remenyik olvasói az író sorozatos tagadó megnyilatkozásai után joggal várják végre azt a pozitív megnyilatkozását, amely felé az általa eszményített írók szellemi magatartása jelöli az irányt. (m. j.)

FRANYÓ ZOLTÁN: ZSIDÓGYŰLÖLET. (Uj Génius kiadása, Timișoara-Temesvár, 1937.)

Különös időszerűsége e könyvének Erdélyben az, hogy már kisebbségi sorokban is jelentkeznek azok az irányzatok, amelyek legfőbb „elméleti“ kelleiket a zsidógyűlölet lomtárából szedik. Franyó Zoltán a könyv bevezető tanulmányában a társadalomkutató biztos módszereivel a zsidógyűlölet lényegét, Zola megállapításában látja, aki szerint „az antiszemitizmus azokban az országokban, ahol valóban jelentősége van, mindig csak valamelyik politikai párt fegyvere, vagy a súlyos gazdasági válság következménye.“ Viszont áttekintve a zsidógyűlölet társadalmi és gazdasági történetét oda következtet, hogy ez a széles néprétegek legégetőbb kérdéseinek elhomályosítására használt társadalmi mákony, még minden esetben csak ideig-óráig hatott, mert a félrevezetettek később az ellentétes végletbe csapva, elemi erővel a maguk társadalmi válságainak helyes megoldását keresték. Az üldözés agressziói különben mindig csak a legalacsonyabb és a közép rétegeket érték, a haszonfőlörslegek részesei mindig kevesebbet szenvedtek, mintahogy a liberális türelmesség szakaszában is ez utóbbiak aránytalanul nagyobb előnyöket élveztek. Az aktuális zsidógyűlölet jelenségeivel szemben Franyó a humanista, a hívő

'katholikus, a szocialista és individuális idealisták eszmei összefogását sürgeti. „Mindenkinek, aki az új emberért, a tökéletesebb életformákért, a magasabbrendű kollektívumért harcol kötelessége egész melletti kiállani a hazugságok zsoldosai ellen!“ A *Szellemi vérvád* című másik tanulmányában Franyó a zsidógyűlölet legsúlyosabb formáját vizsgálja meg, melyben a rituális gyilkosság kérdését veszi szemügyre, mely mai formájában a zsidó nép és a zsidó szellem embereit az európai szellem ellen elkövetett rituális gyilkosság vádjával marasztalja el. Ez a hihetetlen arányú kinövés, — állapítja meg Franyó, — egyelőre csak a zsidóság ellen harsogott fel, előbb-utóbb azonban minden fajt, minden más fajjal szembeállít — és itt következik a számunkra fontos tanulság: — „a zsidóság ellen irányuló vérvádat nemsokára újabb vérvádak fogják követni, melyeknek ürügye más lesz ugyan, de a lényege, megnyilatkozási formája és eredménye ugyanaz. Hisz a legsúlyosabb gazdasági kérdések a zsidógyűlölet következetes érvényesítése után is megoldatlanok maradnak, s a vérvád terjesztőinek tovább kell menniök s új bűnbakot kell keresniök. A könyv harmadik fejezetében Franyó a „vérvád“ történelmi eseteit ismerteti, majd napjaink legkitűnőbb gondolkodóinak írásait, tanulmányait, nyilatkozatait sorakoztatja föl a zsidógyűlöletről. A felhozott vélemények néha élesen ellentmondanak egymásnak, de bármilyen világnézeti fókuszról fénylenek is föl, kivétel nélkül pellengérré állítják az antiszemitizmus gyűlölködését. Befejezésül Franyó a klasszikussá lett tételhez érkezik: a zsidógyűlölet megszűnik, mielőtt megszűnnek gazdasági és társadalmi okai. A szép kiállítású könyv feltétlen nyeresége kisebbségi irodalmunknak. (m.)

BIRÁLATOK

AZ ERDÉLYI KÉPZŐMŰVÉSZEK BUDAPESTI KIÁLLÍTÁSÁNAK MARGÓJÁRA

„Azzal a tapintatlansággal, amelyre csak a szeretet ad jogot“..., Gi-de szavaival és egy vallomással kezdem: Nem irok szívesen erről a kiállításról; kellemetlen igazságokat, kemény megállapításokat kell mondanom, hibákra, hiányokra kell rámutatnom és épp ez az, amit nem bírnak el az emberek. De nemcsak ez teszi nehezzé feladatomat: megnehezíti a tudat, hogy ezek a művészek elismerést várnak, biztató támogatást, megértő ösztönzést és erre szükségük is van, mert izoláltan, légüres térben élnek.

Latolgom a szavakat, nézem a színüket, kóstolom, milyen az ízük, próbálgatom az élüket, s azon tűnődöm, mivel zsibbasszam el a testet, amibe vágni készülök, hogy ne sajogjon tulságosan a seb, amit rajta nyitok.

A közepén kezdem: Nem hiszem, hogy ez a kiállítás teljes képét adja Erdély magyar művészetének. Az az érzésem, hogy csak egy része annak. Szembeszökő pl., hogy mennyire hiányzik Nagybánya művészete. Látom, hogy Thorma, Ziffer itt vannak, s azt is látom, hogy Zifferben még élnek Nagybánya tradíciói. Még csillognak a régi erények, sőt új célokra is telik még erő. Látom, hogy az impresszionizmus eszközeivel olyas-

valamit próbál elérni, ami tulnő a pillanaton, de ez nála már magánügy. Egy révbejutott ember rendezgetése saját portája körül, s ez engem — bármennyire megbecsülön is — nem elégít ki. En az erdélyi közösség képét keresem, s ez az, amit nem találok sehol. — Nem látom Nagybánya hatását a fiatalokon és nem látok onnan kisugározni semmit az Erdély más tájain élő festőkre.

Nagybánya művészete a magyar művészet legnagyobb erőfeszítése, legpéldaadóbb tette volt, ami még ma is elevenen él művészetünkben. Példa rá *Szőnyi István* festészete és példák rá mások, akikben — ha megváltozott léptékkal is és más szellemi tájakon, de él és hat a régi szándék: európai művészetet adni. Nem utánozva azt, hanem átgyurva, megemésztve, hussá, vérré változtatva — saját képünkre formálva. Hogyan lehetséges, hogy pont az erdélyi festők felejtették el ezt a szándékot, hogy épp ők azok, akik nem értették meg Ferenczy Károly életének nagy tanulságait?

A művészet nem abból áll, hogy lerajzolunk, lefestünk, vagy megmintázunk valamit; a művészet először kultura, azután emberi magatartás kérdése, de ezt hiába kerestem a Barabás Miklós Céh kiállításán. Amit találtam, több-kevesebb igyekezet, kevés elmélyülés és sok melléfogás. Se szemléletük, sem átfogó képük arról, amit mondani szeretnének. A perc szárnyain élnek, s ha nem anekdótáznak (Nagy Imre), hát gicscselnek (Vásárhelyi Z. E.), vagy emlékképeik közt turkálnak, mint Szoinay, aki egyik képében (Fiu arckép, 115. szám) régi klasszikusokra emlékezik, a másikkal (Virágszendélet) Cézannet idézi, hogy a harmadikban (Női arckép, 116. szám) a szecesszió már nem is kétes ékességeihez tévedjen el; avagy tiszta szándékkal, de kis igényekkel szemlélődnek, mint Bordy András, Gy. Szabó Béla.

Tudom, szigorú mértékkal mérek, s a tuzás vádjával illetnek érte majd azok, akik nem bírják a kemény, egyenes szót. Am tegyék. Vállalom. Tuzás nélkül nincs komoly bírálat. Mert mi a kritika? A maximum követelése. És mi a maximum? A tisztaság fokozott igénye. És mi a tisztaság? Legjobb erőink, nemcsak az egyén, a közösség legjobb erőinek tökéletes, időálló formába-fogása. — Természetesen tudom, hogy ez ritkán és csak a legnagyobbaknak sikerül, de az erre való törekvés benne kell legyen minden képben, minden ecsetvonásban, mert ez különbözteti meg a jó művészetet a rossztól, ez ad minőséget neki. Nélküle silány ügyeskedéssé torzul a művész ténykedése és már a magánügynek sem nevezhető üres időtöltés csupán.

De térjünk vissza a Barabás Céh kiállításához. Katalógusában olvasom: „Országocskánk tizenegy alkotója, tizenegy évi keserves küzdelem katonája — van közöttük obsitos, s van poros fülü rekrua, van zászlós ur, diplomás és földműves — úgy érzi, döntő csatához érkezett“; majd hátrább: „...kik Királyhágó, s Hargita megetti falvacskák magányában szolgálva ismeretlen ajándékozóként gazdagítják árva néptínket...“ Oh, ezek az országocskák, falvacskák, alkotócskák, akik ismeretlenül ajándékozzatják meg népecskéjüket! — sóhajtok fel elkeseredetten és érzem, mint gyül, gyül bennem a harag, ime: ez az a szellem, ha ugyan szabad ezt a nagyigényű szót alkalmazni rá, ami mindennél károsabb, s ami legfőbb oka lehet az erdélyi magyar művészet bajainak. Ahelyett, hogy törekvéseiket ismertetné pár szóval, s a megtett utat mérné le, szerénykedik, simogat, hizeleg, s már előre „megérdemelt“ sikerről beszél — hogy is lehetne így messzire jutni, hogy is lehetne ennyi igénytelenséggel igényes művészetet létrehozni.

Kevés kultura és semmi szellemi organizáltság — azt hiszem, ezek

a legkiütközőbb hiányok s ez az, amit elsősorban meg kell teremteniök az ott élő művészeknek, ha valóban alkotni akarnak. Szigorúbb kontroll, keményebb önkritika, több ismeret, s egy csópp önismeret. Ne beszéljen „komolyságról”, „nehézkés becsületről” az, akinek minden képe keresett hatásvadászat, s ne beszéljenek egységről ott, ahol — épp ez hiányzik. Mert szó sincs egységről ezen a kiállításon, se mondanivalóban, sem a festési módban. Hogy lehet egységről beszélni ott, ahol az egyik végen Bánffy dilettantizmusa, Vásárhelyi Z. lelketlen manirizmusa áll, szemben társaik minden tévedésen, hiányon, hibán átütő képességeivel.

Eddig csak a festészetről beszéltem. Szándékosan. Festő vagyok, érthető, hogy ez fekszik közelebb a szívemhez, s különben is, itt vannak a nagyobb bajok. Erdélyi vagyok magam is, s bár már 16 éve más országokban élek, könyvek, folyóiratok, levelek révén tájékozva vagyok az otthoni életről. Tudom, hogy a jövő felé vezető ut ott is a dolgozók törekvéseiből fog kinőni, kerestem is a kiállított képekben azt, de nyomát sem találtam. Pedig az erdélyi élet, emlékszem jól reá, csupa szín, csupa elevenség, tele népi eredetiséggel, friss, üde zamattal, sőt, olykor megrázó drámai erővel. Amikor nyolc évvel ezelőtt, pár napra hazamehettem, sok olyant láttam ott, ami még ma is kísért emlékeimben. Arcokra emlékezem, kemény, keserű paraszt fejekre, tele mokány erővel. Szinekre, amik oly drámai lendülettel csendültek fel az otthoni kék ég alatt, hogy még most is visszazengenek bennem. Emlékszem, mennyire megfogott a bánffyhungyadi parasztok viselete; mennyi feszültség a vörösek, ultramarinkékek, feketék, sárgák, zöldek harcában, s milyen remek figurákat kerekettek ezek a színek! Mennyi lehetőség, mennyi élmény — miért marad mégis kihasználatlanul? Miért hiányzanak a Barabás Céh kiállított képeiből ugyszólván teljesen?

De a természet inspiráló hatását sem használták ki. Az erdélyi táj különös sajátossága, hogy benne a monumentális minduntalan az intimmel, a játékosan groteszkkel keveredik. Valami gyermekien zord, mondhatnám durcás vonás ül meg tájait. Ennek a nyomát csak Nagy Imre képeiben találtam meg úgy ahogy, de ott sem úgy, ahogy kell. Ahhoz tulkemény, tul merev, tul formalisztikus az ő festészete. Kár, mert van benne jellemző erő, ezt különösen egy kis tusrajzán láttam, amelyikben szabadjára merte engedni spontán érzéseit.

A művészet örök tanulás, hogy minél fejlettebb eszközök felett rendelkezessünk, állandó harc a rendszerért és folytonos emelkedés az áhított rend felé. Más oldalról azonban, bármily paradoxul hangzik is, a művészet nemcsak tanulás, harc és nemcsak rendszer. Rend. A művészet ugyanakkor szabadság, felszabadulás, s egy átfogó érzés spontán kifejeződése, egy önmagában folyton megújuló szisztémán belül. Vagyis: állandó küzdelem a kötöttségért, hogy formát ölthessen és örökös harc a szabadságért, hogy spontán érzései minél igazabb tartalommal tölthessék meg a formát. Ez a vívódás adja minden igazi művészet savát, borsát; ez tölti meg feszültséggel, vitalitással és ettől kapja azt a különös kielmezhetetlen ízt, amit hol isteninek, hol transcendentálisnak, misztikusnak, kozmikusnak neveznek azok, akik minden áron szavakba akarják foglalni a ki nem mondhatót. Ezt az ízt szeretném érezni az erdélyi festők képeiben is.

Konkrétizálom megjegyzéseimet. Az erdélyi festészetben a következő hiányokat látom az itt kiállított anyag nyomán:

I. Nincs folytonosság, s — ami ezzel egy — nincs tradíciójuk. Elsősorban erre vezetem vissza a közös mondanivaló hiányát.

II. Nincs összeköttetésük sem egymással, sem a külföld iskoláival.

Ehhez az erdélyi magyar társadalomnak kellene hozzásegítenie őket. S ez nagyon fontos lenne. Thorma János tragikus összeroppanása mutatja meg a legjobban, hova vezet az izoláltság, a kultura nagy áramköreiből való kikapcsolódás. Erre a hiányra vezetem vissza eszközeik szegényességét, stilustévedéseiket, a formanyelvnek szinte bábeli zürzavarát (ami különösen Szervátiusz művészetét kuszálja össze, pedig ő a kiállítás leg-többet ígérő tehetsége).

III. Végül nincs megfelelő szellemi vitalitás. Más szavakkal: kevés a kulturájuk.

Nagyképűség lenne tőlem, sőt ildomtalanlás, ha tanácsokat adnék, hogy hogyan és honnan szerezzék be. Nem ismerem eléggé a nehézségeiket, nem tudom, mik a lehetőségeik, s milyenek a helyi viszonyaik. **En** innen csak a hiányokat konstatálhatom.

Mindenesetre a nagybányaiakat sem segítette senki annak idején, sőt, ott nyomták őket, ahol lehetett és mégis keresztül vitték azt, amiért harcba indultak. Az ő munkásságuk a legjobb példa arra, mire képes egy kis csoport, ha közös eszme fűti és együttes erővel fog a dologhoz. — S a másik végen ott áll Nagy István magányos alakja. Őt se támogatta senki, de vitte a saját hite, elszántsága, s az elhivatottság láza, amely minden átkon, közönyön, nélkülözésen átsegíti azt, aki tenni akar.

Álljanak ők, mint ösztönző szimbólumok az erdélyi művészek előtt.
(*Dési Huber István*)

OUISE LABBÉ SZONETTJEI MAGYARUL.* Louise Labbé, a XVI.

századbeli lyoni polgárnő szonettjeinek magyar fordítása irodalmi esemény. A műfordító *Franyó Zoltán* szerint „abban a huszonnégy szonettben, amely az utókor számára megmaradt, szinte sustorgó, robbanó, szikrázó őszinteséggel több titkot dob felszínre a lélek tárnáiból, mint amennyit a hivatalos irodalomtörténet szürke életrajzi adatai elárulhatnának.“ Viszont: — jegyezzük meg mindjárt: ezek a renaissance-versek minden „sustorgásuk“ ellenére a kor felevenítése, a háttér felvázolása nélkül elveszítik, ami talán legérdekesebb bennük: a társadalom-kifejező erejüket.

A francia középkor az összpontosító királyi hatalom és hűbérurak közti vívódás kora s a városközösségek, a kifejlődő gazdasági élet szer- ves gócpontjai a monarchia támogatásában részesülnek a marakodó vidéki „kiskirályok“ erőszakosságaival szemben. Az egyeduralomra törő kiraty- ság polgári szabadságjogokat védelmez a kereskedelem és ipar érdeké- ben; a szabad városra, a jövőbeni köztársaság bölcsőjére támaszkodik, amely a hűbéri jellegű termékgazdasággal szemben a cseregazdaságot es pénzgazdaságot fejleszti ki, az államélet alapjait. Ez a szövetségi vi- szony csak akkor borul fel, amikor a polgárság a városi önkormányzat fejlettebb jogviszonyait az államéletre is át akarja ruházni.

A francia polgárság a XVII. században már országos társadalmi és politikai tényező (a királyi hivatalnokok is polgárok) és a nemzeti mű- veltségnek mind kizárólagosabb hordozója (*Rabelais*, *Montaigne* polgá- roknak írnak). A XVII. század vele szemben bizonyos értelemben vissza- térés: az udvari műveltség nyomja rá bélyegét. A korai középkor, a „lovaékor“ után háttérbe került főnemesség megjuhászodott „udvari“ formájában, mint mecénás és a klasszikus tragédiák közönsége jut utol- jára mégegyszer művelődési szerephez.

* Louise Labbé: Szonettek. Az eredeti francia szöveg és a magyar fordítás párhuzamos kiadása. Fordította Franyó Zoltán. Uj Genius kiadás.

A polgárság irodalmi érdeklődése azonban már a XVI. században minden más társadalmi rétegnél fejlettebb. Már nem a zsonglőrök és vaskos tréfákkal elegyes misztériumok jámbor tömege ez s ha nem is jutott arra a fokra, mint az észak-olaszországi renaissance városokban, ahol jóformán minden polgár műértő vagy művész, sőt egyszerre művészet- és tudománykedvelő („humanista“), de az egyéni műízlés már kezd kibontakozni köztük, különösen ott, ahol a szellemiekben való gyarapodást jótékony külföldi hatások is ösztönzik.

Hol lehetné ezt jobban érezni, mint abban a gazdag Dél-franciaországi városban, Lyonban, amelynek a XV. század második felében már 50 nyomdája volt és Páriszal versengett. Olaszhonból Franciaországba Lyonon keresztül visz az ut, az utas ott piheni ki fáradságait s nem egyszer ott is ragad s vele együtt az olasz renaissance nyoma. Lyonnak nyomdái kivül már festői és költői is vannak, akiknek hálás közönsége az ott élő jómódú polgárság. És ez a polgárság nemcsak művelődik, hanem kitermel magából már a XVI. század első felében két olyan költő-sarjat, a lyoni költői iskolának két legkiemelkedőbb alakját, mint *Maurice Scève* (1510-1552) és *Louise Labbé* (1526-1566.)

Louise Labbé (és nem Louize Labé, ahogy egy kései kiadás után írhatja Franyó, mert már korabeli rézkarcon Loise Labbé-nak szerepel) szonettjei a műfordító szerint „Villon versei mellett a korai francia irodalom legmagasabbrendű, legőszintébb és egyben legművészebb alkotásai“. Villon azonban előtte száz évvel írta verseit s ezt a *Nyugat* kritikusa fel is rója Franyónak, de ugyanakkor ő maga Louise Labbé-t s a lyoni iskolát halvány vidéki csillagnak, Ronsard Pléiade-jának korába helyezi. A lyoni iskola azonban megelőzte a Pléiade-ot, sőt annak sok tekintetben előkészítője volt s ha költői értékben korántsem tudott egy Ronsard-t adni, az irodalmi életnek fejlettebb változatait is elérte. Akadémiajában már nőirők is szerepelnek s a későbbi nagy polgári irodalmi szalonok őseit is megkapjuk, itt éppen Louise Labbé, a szép kötélverőné otthonában. Az olasz hatás is gyökeresebb itt, mint Párisban. Petrarca-kultusza provencai hagyomány s éppen Maurice Scève (akit mellesleg a francia szimbolizmus előfutárjának tartanak). Louise Labbé költőtársa, volt az, aki a felejthetetlen Laura sírját meglelte a nem messze fekvő Avignonban. Egyébként mindkettőjük olasz eredetű s Louise Labbé első szonettjét is olasz nyelven írta. Az átmenet így szemmel látható a Petrarca-utánzattól a francia renaissance önálló hajtásáig.

Mindezt mellőzve, a pusztá, elvont esztetikai mérlegen nem csoda, ha pl. a *Nyugat* kritikusa előtt ezek a szonettek jelentőségükben összezsongorodnak. Pedig egyéni értékük is van: a spontán szenvedélynek a költői sablont áthevítő ereje. S ha finom árnyalatokban nem is olyan gazdag Louise Labbé nyelve, hogy kiemelje kortársai közül, de az érzelmek bensőséges rajzát éppen a lyoni iskola, éppen ő adta vissza a francia költészetnek az előtte élt „nagy retorikusok“ rimes játéka után.

Sajnos Franyó Zoltán fordítása igen sokszor jobban megközelíti ezeknek a „nagy retorikusoknak“ a költői mutatványait, mint az eredetit. Minden készsége meg van ahhoz, hogy elsőrangú műfordító legyen, de a bravurra való törekvés alig ad helyet a műgondnak és a fordítói lelkiismeretnek nála. Rimkülönlegességek és pergő jambuszok vezérik, nem egyszer az értelem, a szöveghűség rovására s míg néhol kifejezésbeli nehézségeket meglepő könnyedséggel old meg, máshol egyszerű soroknak éppen a fonákját érti. (VIII. 3. sor; XVIII. utolsó előtti sor; XX. 1 és 2. sor). Valamilyen Balassi Bálint-változat helyett, amit várnánk, a háború előtti „modernség“ szó-káprázatai térnek itt vissza s a régi-

séget egyedül a francia szöveg 1833-as kiadásának utánnomása szövegtálatja. A helyesírás korabeli bizonytalansága azonban a benemavatott olvasót a régi helyesírás és kiejtés összezavarására vezetheti. Vagy talán a hományos írásjelek hatása az, ami itt a „patinát“ pótolni hivatott? Nem kritikai, azaz jegyzetes kiadásról lévén szó, éppen a régi nyelvnek a mai helyesírással való megéreztetése lett volna helyénvaló. A magyar szövegbe viszont még ennyi sem jutott a korszerűségből s a renaissance léghőjét csak egy-két mythológiai név csillantja meg. Ami melegség van mégis e műfordításokban, az éppen a modern magyar költészet formaeredményein pallérozódott Franyónak a beleérzése, sőt nem egy helyt merész továbbköltése. (*Bányai László*)

E. B. LUKÁCS MAGYAR VERSFORDÍTASAI. *Emil Boleslav Lukács*, a háborúutáni szlovák költőnemzedék egyik kimagasló tagja. Válogatott verseit most adta ki díszes köntösben a prágai *Družstevní práce* könyvkiadóvállalat. A kötet anyaga két részre oszlik: az első rész a költő eredeti verseit tartalmazza, a második részben francia, német, magyar versfordítások vannak s azonkívül Omár Chajjám, perzsa költő híres „A bor bölcsessége“ c. költeményének szlovák fordítása.

Bennünket pillanatnyilag a magyar versfordítások érdekelnek közelebbről. Jellemző, hogy az új magyar költőket az utóbbi időben egyre többen fordítják szlovák, sőt cseh nyelvre. Különösen Ady Endre lírája hat ösztönzőleg a fordítókra. *Bohumil Müller* cseh és *Vojtech Mariko* szlovák Ady-fordításain kívül különösen *Lukács* és *Krcsméry* fordításai fontosak. A két utóbbi versfordításai művészi visszaadás és pompás, sőt néhol egyenesen bravuros átköltés szempontjából érdemelnek fokozottabb figyelmet. De az említettekén kívül még számos más szlovák költő (*Valentin Beniák*, *Vladimír Roy*, stb) végzett eddig szép munkát a magyar költők, főleg Ady költeményeinek tolmácsolása terén. Lukács versfordításainak zöme is Adytól való. Azonkívül Szabó Lőrinc 2, Babits Mihály, Erdős Renée, Juhász Gyula, Tóth Árpád, Sárközi György, Gulyás Pál és Berda József pedig 1-1 verssel szerepel a kötetben. A szlovenszkói magyar lírikusok közül Gyóry Dezső: Hegyvidék és Vozári Dezső: Szebb a sziréna c. versének ügyes fordítását tartalmazza a gyűjtemény.

Felmerül a kérdés: milyen szempontok vezették Lukácsot a lefordításra kiválasztott verseknél? Az első pillantásra kitűnik, hogy Lukács nyilván merőben esztétikai szempontok szerint válogatta össze a verseket. Az ugynevezett harcok versek nem kaptak képviselőt a kötetben. Noha Ady 14 verssel szerepel az anthológiában, a lefordított versek között egy sincs Ady „szociális“ beállítottságú versei közül. Jellemző, hogy például József Attila, Kassák Lajos, Déry Tibor, de még csak Illyés Gyula vagy Fodor József sem kapott helyet a fordítások között. Jóllehet Lukács nem törekedett, de nem is törekedhetett teljességre, a dolog mégis szembevetendő. Ezzel a megállapításunkkal természetesen nem szeretnők csökkenteni a végzett munka értékét, csupán arra kívánunk rámutatni, hogy a lefordított versek kiválogatásánál érvényesített szempontok miatt bizonyos fokig hiányos a versciklus anyaga. Ezt annál is inkább fájjaljuk, mert Lukács nagyszerű fordítói képessége révén valóban kongeniális átköltést nyertek volna a gyűjteményből hiányzó harcok magyar versek.

Lukács versfordításainak kapcsán önkéntelenül és szinte kikerülhetetlenül vetődik fel a kérdés: mikor kap végre érdemes szlovák vagy cseh fordítást a mai magyar líra? Itt természetesen olyan munkára.

gondolunk, mely lehetőleg tárgyilagos és teljes mértékű képet nyújtana a cseh vagy szlovák olvasónak a XX. század magyar lírájáról. Régen esedékes feladata ez a cseh, illetve szlovák műfordítóknak, különösen mióta a magyarok ezen a téren meg is előzték őket. Érdekes volna ezzel kapcsolatban párhuzamot vonni a szlovák és magyar líra között s kimutatni a magyar líra, főleg Ady Endre hatását a háborúutáni szlovák költőnemzedékre. (Sándor László)

ZILAHY LAJOS UJ REGÉNYE (*A fegyverek visszanéznek*) társadalmi problémákkal foglalkozik és békéért harcol — a prospektus szerint. Örülünk, hogy a békéért olyan író harcol, mint Zilahy, akinek óriási az olvasótábora. De elérte-e szerző a célját?

Zilahy fegyvergyárosa, Balder Henrik tárgyilagos, magabiztos, acélos férfi, aki biztosan halad a több pénz és a nagyobb hatalom felé. Végigjárta a „bankhivatalnokból iparmágnás“ karriert. Sikerrel alkalmazta életében a Sir Bazil Zaharoff-féle trükköket. Ez a Balder azonban a regény végén gyökeresen megváltozik: pacifista mozgalomba keveredik, elamerikázza a fegyverrendelést, elárulja a hadirepülőgépek titkát. Ezért katonai törvényszék elé kerül s halálra ítélik. Az ítélet végrehajtása pillanatában felismeri a saját maga szállította fegyvereket, amikkel főbe lövik és eszelősen, gunyosan kiáltja el a fegyvermodell számát. Ez a végső beállítás persze olcsó hatásvadászlat, de mentségére szolgálhat az írónak, ha regénye jó. A könyv meséje különben Balder egyéni sorscsapásai, amikkel szerző a fegyvergyárost azért sujtja, hogy az utolsó harminc oldalon pacifistává tehesse.

Az első sorscsapás: Balder elveszti — 12 évi viszony után — barátnőjét, Miss Anne Glintont. A „jobbra ön, balra én“ elve alapján nagyon laza erkölcsű ezzel a mozivásznonról ismert nagyvilági nővel a barátsága, aki egy időre férjhez is megy, de aztán megtér Balderhez, aki 52 éves korában, az öregedő ember érzékenyülésének pillanatában házasságot ajánl neki. A nő meghatottan fogadja el. Viszont meghatódottsága ellenére rögtön Berlinbe utazik, ahol találkája van egy nála sokkal fiatalabb fiatalemberrel, aki a pásztorórán megfojtja és ékszereivel elszelel. Szóval ponyva, a javából s ez nemcsak az olvasónak kinos, de Baldernek is, aki úgy érzi, hogy egylélek volt Annevel. Az olvasó ugyan csodálkozik ezen az érzésen, hiszen nem látta Anneban a lelket, csak a kitarított disznót. De a könyv állítja, hogy Baldert a csapás detéri. Higgyük el.

A cselekmény másik szála: Balder megismerkedik egy szellemileg jelentéktelen, de kedves, melegérszű, másodrangú énekesnővel, aki a háborúban megvakult férjével boldog házasságban él. A fegyvergyáros a vak férjével is megismerkedik. Pillanatnyi ellágyulásból talán vagy a háború áldozatával szembeni büntudatból Balder finanszírozza az énekesnő külföldi turnéját, anélkül, hogy a nő, Tima erről tudna. Párizsban, miután Balder többször találkozott Timával, Miss Anne meggyilkolása után, megkéri Tima kezét. Hat rá az asszony s elfogja a megtisztulási vágy ennyi „szépség és belső tisztaság“ láttán. Ez az érzés sem túlságosan hihető. Mindegy. Tima vak férjétől teszi függővé beleegyezését. A férj enged, mire Tima is beleegyezik, a nászut előtt azonban visszazökik férjéhez. Ez a csapás végleg lesujtja — a regény szerint — Baldert. Meginog, elveszti önuralmát. Idegösszeroppanás. Elhanyagolja üzleti ügyeit, nap hosszát kóborol. Céltalan csavargásai közben találkozik a krisztusi lelkületű Pafnikovval, akinek egy háborúellenes előadását egyszerűen, ugyancsak véletlenül, már végighallgatta. Így sodródik a pacifista mozgalmakba... Így jut a saját maga gyártotta fegyverek csöve elé. Így

lesz valójában öngyilkos. Mert világos, hogy Baldert az író kényszeríti két balul sikerült nőügy sodrán olyasmire, ami az önkéntes halállal egyenlő.

Mint kivételt, el tudjuk képzelni a fegyvergyáros harcát a háború ellen. Megértjük, hogy pl. Nobel és ((állítólag) Zaharoff végrendeletileg nagyobb békealapítványt tettek. A regény elején szereplő Balderről azonban nem hihető, hogy szerepet vállal pacifista mozgalomban. A regény elejei Balder Pafnikov és társai érveit, mint üres fecsegést utasította volna el. Hogy Balderből pacifista lehessen, ahhoz nem csupán egyéni sroscapásokkal kell az írónak megpuhítania, hanem el kell hallgatnia az előző Balder legfőbb vonásait: a foglalkozás formálta keménységet; azt a pénzért és hatalomért folyó részvétnélküli harcot, ami néikül nem tehetett szert mérhetetlen hatalmára és vagyonára. A fegyvergyáros jellemének ezt a tengelyét tehát az átváltozás hihetőbbé való tétele miatt nem mutatja be. Viszont az átváltozás csak akkor lenne meggyőző, ha belátnánk a fegyvergyárosnak a cselekmény előtti életébe, ha már ekkor meghasonlás mutatkozna a lélek és a foglalkozás közt. Ehelyett azonban csak 'a fegyvergyáros' ismert (és természetesen rokonszenvesen ábrázolt) kliséjét kapjuk, kiegészítve pár ösztövérről egyéni vonással. Ezekre viszont nem súlyosodhat Balder megértése. Ezért szükséges Miss Anne megölése, a Tima epizód, majd Balder idegösszeomlása. Hogy a roncsoltlelkű Balder nem sodródik spiritizmusba vagy egyéb hókuszpókuszba, annak Tima az oka, aki sokat és szépet beszélt Baldernek a békekről. A regényben rejlő pacifista „tett“ tehát idezsugorodik: egy lelkiileg megrokkant nagytőkés lemond életéről, mert boldogtalanul szerelmes és mert érzete súlyos megaláztatáson ment keresztül. Tisztelet Zilahy szándékának és bátorságának, de rászorul-e a béke gondolata arra, hogy erőszakosan összeácsolt cselekmény révén bukkanjon rá egy roncsolt lelkű nagytőkés? A pacifizmus itt tulajdonképpen lelki mosóda, amit öngyilkossága előtt igénybevesz egy betegidegzett ember. A regény így csupán jószándékú óhaja a pacifista tettnek, de nem az. Sőt az erőszakolt cselekmény véletlen vonatkozásaival csak eltereli a figyelmet a háború és béke alapvető feltételeiről.

Harminc oldal pacifizmuson kívül van a könyvben rémregény részlet, csillagos ég madárcsicsergéssel, szeretők, estélyek, ragyogás, pompa, főúri kastélyok, rejtelmes éjszakai zsongás, toalettek, autók... A döntő lépések viszont nemcsak lelkiileg sántítanak, hanem jórészt csodálatos véletleneknek tudhatók be. (Balder pl. kiteszi a lábát a párizsi uccára, rögtön Timába botlik, később pedig Pafnikovba.) Biztos, hogy aki szórakoztató, könnyű utiolvasmányt akar, azt a könyv kielégíti. De aki rokonszenven olvas ennyi ragyogást, előkelő életet, palotát és szállodát, az nem válik pacifistává Balder megtérésétől. Aminthogy egyetlen nyárspolgárt sem fog gondolkodóba ejteni Pafnikov és társai u. n. tudományos fejtegetése. Ezek a krisztusi lelkületű rajongók az eljövendő Negyedik Birodalom gondolatát hordozzák szívükben, amikor már csak emlék „a vörös barbárság és a fehér nacionalizmus“. Elgondolásukban felhasználják „Plato, Kant, Marx és a többiek hátrahagyott szellemi élelmiszerraktárait“. Kár, hogy az író nem kísérelte meg annak kimutatását, vajjon ez a három gondolkodó megfér-e egyáltalában egymással? Megelégedett nevük emlegetésével. Pedig egy ilyen gondolatszintézis lehetőségének bizonyítása legalább olyan fontos, mint a fürdőszobaberendezés vagy a vad-disznófej tálalásának leírása, amire viszont rengeteg hely jut. Pafnikovék egyébként érintkezésben állnak a technokratákkal, valamint az oxfordis-

tákkal, Pacifizmusuk a rosszul értelmezett freudizmust tartja a háború és béke alapkérdésének és szó sincs arról a krisztusi Pafnikovék közt, hogy a békének tárgyi feltételei is vannak, amelyek függvényei a mindenkori társadalmi berendezkedésnek s hogy az árutermelő társadalomnak elválaszthatatlan velejárója a piacot és nyersanyagot kereső imperialista harc.

Világos: Zilahy a társadalmat és pacifizmust helytelenül látja, regénye zavart okoz és nem ébreszthet fel senkit. Egy fegyvergyáros — nem a Zilahy, hanem az igazi — reálisabban látja a társadalmat mozgató erőket, mint az író, aki különben — ez aztán a pacifizmus! — felmenti a fegyvergyárost, mondván: nem ők a felelősök, hanem az államok. Persze, szubjektíve, a Mehrwertet élvező csoport sem felelős a Mehrwert nyomában járó nyomorért, munkanélküliségért, háborúért, mint ahogy szubjektíve ártatlan a bacillus is, mely természeténél fogva ártalmas. Viszont az orvos nem gyógyíthatna, ha — tekintet nélkül a bacillus ártatlanságára — nem küzdene a bacillusok ellen. — Miután Zilahy szerint az állam az oka mindennek, ki is végezteti Baldert az állammal. Milyen megható! Az erőszakolt, valószínűtlen cselekménnyel az író nemcsak felmenti Baldert, de egyben megszünteti az állam osztályjellegét, hiszen a nagytőkés szembekerül az állammal. (Utaljunk-e ezzel a valóságghamisító beállítással szemben arra, hogy az USA pl. éppen nagytőkés nyomásra avatkozott be a világháborúba?)

A művésztől, aki társadalmi problémákat tárgyal könyvében épp úgy megkívánjuk a társadalmi valóság, mint az emberi lélek ismeretét. Ezért nem elég a tiszteletreméltó bátorság és szándék. Amint a békének objektív feltételei vannak — amelyekre a regény nem világít rá —, épp úgy a pacifista regény megírásához multhatatlanul szükséges szubjektív feltétel a kispolgári ideológia elvetése. Ennek a valóságghamisító giccses ideológiának elhajítása nélkül a regény nem lehet se művészi-, sem pacifista tett. (*Adám Elek*)

A „KORUNK SZAVA“ NÉPKÖNYVTÁRA. A magyar katolicizmus harcos organuma, a *Korunk Szava* népkönyvtárat indított el a katolikus hívők hathatósabb felvilágosítására. Az első füzetet *Lendvai István* írta a horogkeresztesek ellen. Tárgya a németországi katolikus-üldözés és az ez ellen való tiltakozás. Minden üldözés ellen tiltakozni illik, így a katolikusok üldözése ellen is. De mintahogy üldözni senkit sem szabad, ép' úgy tiltakozni kell bárkinak az üldözése ellen és a szüklátó körü védelem néha az önvád bizonyos nemével egyenlő. Azt írja Lendvai a német katolikusokról, hogy bár voltak kisebb-nagyobb kifogásaik Hitler irányzata ellen, szalmaszálát sem tettek útjába mozgalmának. Ez a baj. Hogy Hitler mozgalmá bizonyos felekezetek és bizonyos politikai pártok ellen irányult, az már 1933-ban sem volt titok, csak az nem volt még világos, hogy a német katolikusok ellen fog-e irányulni. Lassan kitűnt, hogy a totalitás telhetetlen bendője papot, templomot, vallást, mindent megemészt, hogy az a tisztító szellem, mely sterilizálás útján akarja megmenteni az igaz német vérséget, nem riad vissza történetghamisításoktól s egyéb bűncselekményektől sem, hogy a katolikus papságot azonosítja a szabadkőmivesekkel és zsidókkal — szóval, mikor kitűnt, hogy az elrepült nehéz követ nem lehet megállítani, akkor — nagyon érthetően — saját bőrén érezve a bajt, észbe kapott a katolikus egyház is. A magyar katolikusok érzik, milyen következménye lehet a hitlerizmusnak a magyar viszonyokra és érthető, hogy előre védekeznek. Bizonyos, hogy a nemzeti szocializmus csak a

saját internacionalizmusát akarná nemzetközi hatalommá tenni. De a magyar katolicizmus nagyon okosan tenné, ha harci erejét azon mozgalmak ellen vetné latba, melyek a magyar körökben már a hitlerizmus szellemét jelentik. Ezt olvassuk Lendvai füzetében: „Micsoda elintézése a zsidókérdésnek az, ha valahol nyomban utána keresztényüldözést kezdenek, a saját fajtájukat marcangolják s a Krisztustagadás most már a diadalmas horogkeresztrel jár és uralkodik?” Bizony ez nem elintézés, de mit gondol Lendvai István: lehet-e egy felekezethöz vagy világnézeti irányzatnak vagy pártnak a dolgát úgy „elintézni”, hogy azt a nagy közösség meg ne érezze? Nálunk is hiába török a fejüket egy jó kis testhez álló antiszemitizmuson, mert amit sikerült e részben megteremtteni, az nemcsak arra volt jó, hogy kevesebb zsidó menjen a főiskolára, de arra is, hogy a magyar parasztok kevésbé kapjanak földet és annál nagyobb özőnléssel siessenek a koplalók szektáiba. Ez az a más kérdés, melyről hallgat Lendvai kis füzete.

Tartunk tőle, hogy a népet *Grieger Miklós: Népkirályság vagy diktatura?* című füzete sem fogja jobban meggyőzni, mint az első füzet. Idestova 20 éve élünk interregnumban és még senkinek eszébe nem jutott megkérdezni a népet: *a népkirályság jobb-e vagy a diktatura?* A földkérdés és a megélhetés problémája biztosan nagyon érdekelné a népet, de erre nézve senki sem kíváncsi a véleményére. Griegernek alighanem magánvéleménye az, hogy ez a mai Magyarország legégetőbb kérdése, hogy népünk türelmetlenül várja a pillanatot, mikor a magyar élet újból megkapja koronás fényét, védelmét és dicsőségét a koronás királyban. Abban is alighanem téved, hogy a Dunavölgye kérdését csak a királykérdéssel együtt lehet megnyugtatóan megoldani, — holott a régi statusquo fenntartását éppen a Monarchia mentalitása és ismert politikája tette lehetetlenné. Jellemzőek G. érvelései: az eddigi trónfosztások után is újra a Habsburgok uralkodtak s hogy a Deák Ferenc-féle kiegyezés nemcsak a 48-as törvények jogfolytonosságát, de a Habsburg uralom jogfolytonosságát is jelentette. No és hogy a királyok általában nem bántják a vallást, nem bántják a parlamentet, biztosítják a nemzet függetlenségét, — ami nálunk minden panasz ellenére még a Habsburgok alatt is biztosítva volt — és végül mintegy utópiát vetíti fel azt a népkirályságot, mely — természetesen a Habsburgok alatt — minden sebünket begyógyítja s még gazdasági kérdéseinket is rendezi, holott a diktatura nem csodabalzsam s bántja a vallást, a szabadságot, stb. Hát a diktatura nem csodabalzsam, az tény, de viszont azok a hatalmas faktorok, kik ma a legitimista mozgalmat irányítják — s akik közt tudvalevően százezer holdasok is szép számmal foglalnak helyet — miért nem rendezik a szociális kérdéseket, miért nem csinálják meg a földreformot s miért nem teremtenek olyan gazdasági állapotot, „amelyben a keresztény igazság érvényesül mindenki javára?” A mesebeli demokratikus királyra várnak, hogy az kényszerítse őket szociális kötelességeikre? (*Kónya Géza*)

NINCS FÉRFI. Mándi Teréz könyve* csak első odanézésre novellák gyűjteménye, mert alaposabban szemügyrevéve minden vonatkozásában, így műfajilag is, jellegzetesen *válság*-könyv. A plakát-cím tehát ne tévesszen meg senkit s a kötet első írása sem, mert a könyv címe a többi irás címével s hozzátartozó tartalmakkal együtt csupán irodalmi lere-

* Mándi Teréz: *Nincs férfi*, Selectio Könyvkiadóvállalat kiadása, Budapest, 1937.

gálása egy belső vívódásnak, válságnak. Ennek a válságnak meglehetősen széles a medre: a tartalmakról átcsap a formára, vagy legalábbis: ez a válság oly mély a tartalmakban, hogy a formát is szétöri. Novel-laknak bizony semmiesetre sem nevezhetők ezek az írások. Első alaköltései ezek valamely erősen intellektuális elgondolásnak s ezért a könyv természetét elsősorban a felvetett gondolatok jellege s nem az irodalmi lerögzítés minősége adja. Erre az utóbbira szerző láthatólag nem is törekszik. Megelégszik a már-már a zsurnalizmus határán járó leegyszerűsített elmondással, visszaadással. Formálás, megmunkálás, jelenítés szinte távoleső igények tőle. „Mondd el frissen, amit közölni akarsz“ — vallja mintegy s tényleg csak elmondja mindazt, ami az elképzelésében forr. Viszont mondanivalója bőviben. Milyen mondanivalók? Válság-tézisek. A *Nincs férfi*-ben napjaink elveszett nőiessége: a *Világmegváltó a kávéházban* az emberi összeférhetlenség; a *Sziget*-ben az emberi magábafeledkezés; az *Idegen város*-ban a mindenütt egyformán boldogtalan az ember, stb. meggondolása körül kereskedik, bizonykodik Mándi, aki bevallása szerint „hosszú tévelygés után“ megérkezett „önmagához“ s most az „alkotó munka“ örömebe feledkezve tárja eléink intellektuális problémáit. A problémákat meg is kapjuk. A kötetben uralkodik a mondanivaló. A megírás, a jellemzés egyenesen mellékes. A szereplők legfőbb nevek, a helyzetek megnevezések, a konfliktusok, intellektuális tézisek — eleve eldöntött — szembeállítás. Az „alkotó“ munkát szinte teljességgel nélkülözzük. Nagyon erős és egyben nagyon gyöngye ez a kötet. Meggondolkozató ereje igen felfokozott, de szép-sugalmazása nulla. Semmiképpen sem művészi. Se megindítani, se meghatni nem tud. Avagy csak meggyőzni akar? Ekkor azonban megnő az igényünk a mondanivalóival szemben s ha azt állítja — s ez minden írása sodra —, hogy a világ nincs rendben, akkor a választát is keressük. Ezek a válaszok azonban hiányzanak s így meggyőzése is fogyatékos, csupán a válságot tükrözi. Ugy a szerző válságát, mint egy műfajét, illetve egy műfaj-hiány érzésre érkező kísérleti műfaj válságát. A novella már régebben elhanyagolt irodalmunkban. Alig páran művelik, azok is hagyományos tartalmakkal hagyományos keretek közt. Aki napjaink, a mi mindennapjaink novellaigényét próbálják kielégíteni, legtöbbször ugyanilyen válságtípusba lyukadnak ki, mint Mándi. Elintellektuálizálják e műfajt; esszék, traktátusok s más határnűfajok irányába tolják. Mándi „novellái“ is inkább elmefuttatások könnyed feloldásaiként hatnak, mint kompozícióknak. Sőt, — kompozíció igénye mintha nem is volna szerzőnek...

Mindenesetre nagyon jellemző kötet. A szerző erős intellektus, ám igénytelen alkotó. Mindenütt érezzük a fejét, kedélyéből azonban már csak annyi jut az írásaiba, amennyi minden intellektualizmussal szükségszerűen együttjár: némi irónia. Mondanivalói miatt azért feltétlenül sajátos a helye a mai magyar nőírók között... (G. G.)

K O R U N K H I R E I

Legközelebbi számunk, a július-augusztusi nyári kettős szám, mint minden évben, úgy az idén is *július hó 10.-én* jelenik meg.

Juniusban jelenik meg *Fábry Zoltán* új könyve *FEGYVER ÉS VITÉZ ELLEN* címen. Megrendelések a szerző címére: Stos (via Kosice) küldendők.